

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ALMAN İMPARATORLUĞU'NUN OSMANLI
DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ASKERİ VE EKONOMİK
ETKİSİ (1878-1914)**

Yunus BALI

195051022

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Serap TOPRAK

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ALMAN İMPARATORLUĞU’NUN OSMANLI
DEVLETİ ÜZERİNDEKİ ASKERİ VE EKONOMİK
ETKİSİ (1878-1914)

Yunus BALI
195051022

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Serap TOPRAK

Bandırma 2023

ETİK BEYAN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (08/09/2023)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

İmzası

ÖZET
ALMAN İMPARATORLUĞU’NUN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDEKİ
ASKERİ VE EKONOMİK ETKİSİ (1878-1914)

Yunus BALI

Prusya Krallığı ve onun ardılı Alman İmparatorluğu, Avrupa siyasetinde XIX. yüzyılla beraber etkinliğini gösterdi. Avrupa’nın sanayileşmiş ülkeleri arasındaki rekabete geç giren Almanlar, ekonomik yayılma sahası bulmakta güçlük çekince doğuya, Osmanlı Devleti topraklarında nüfuz elde etmeye çalıştı. Osmanlı Devleti, tarihsel sürecinde başta askeri alanda reform denemeleri yaptı fakat başarılı olamadı. Prusya’nın askeri üstünlüğü kanıtlanınca Osmanlı Devleti yöneticileri de Alman askeri başarılarına kayıtsız kalmadı ve XIX. yüzyılla beraber askeri yeniliklerde Almanlardan destek aldı.

Rusların Panslavizm politikasını etkin kullanması sonucu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı çıktı ve Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi aldı. Rusya’nın kazanımını azaltmak ve Osmanlı Devleti’nin Rusya etkisine girmesini engellemek için 1878’de Berlin Kongresi toplandı. 1878 ile Osmanlı toprak bütünlüğünü savunan İngilizler bu politikalarını terk ettiler. Bismarck’ın Rusları karşısına almamak için Osmanlı aleyhine yürüttüğü politika istifa etmesiyle tersine döndü ve Alman-Osmanlı yakınlaşması başladı. Çeşitli askeri malzeme ve demiryolu ihaleleri elde ettiler. Yakındoğu’da, batılı devletler arasındaki nüfuz mücadelesi demiryolu ve ticaret yolu ekseninde artarak ilerleyerek ülkeleri kutuplaştırmaya başladı. Çalışmanın birinci bölümünde Alman İmparatorluğu’nun kuruluş süreci ele alındı. İkinci bölümde Osmanlı Devleti-Alman İmparatorluğu askeri ilişkileri ve üçüncü bölümde ekonomik ilişkileri ele alındı. İki devlet XIX. yüzyıl son çeyreği ve XX. yüzyıl başında birbirine zaruri olarak yakınlaştıysa da Alman etkisi Osmanlı topraklarında kalıcı olmadı. Çalışmada Osmanlı arşiv kaynaklarıyla beraber ağırlıklı Alman arşiv kaynakları kullanılmıştır. Kronolojik ilerlenmiş ve 1878-1914 yılları baz alınarak sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, Alman İmparatorluğu, Prusya, Bağdat Demiryolu, Hicaz Demiryolu, askeri etki, ekonomik etki.

ABSTRACT

THE MILITARY AND ECONOMIC INFLUENCE OF THE GERMAN EMPIRE ON THE OTTOMAN EMPIRE (1878-1914)

Yunus BALI

The Kingdom of Prussia and its successor, the German Empire, manifested their influence in European politics alongside the 19th century. Joining the competition among Europe's industrialized nations later, the Germans encountered difficulties in finding economic expansion areas and thus sought to gain influence in the Ottoman Empire's territories to the east. Throughout its historical trajectory, the Ottoman Empire initiated attempts at reforms primarily in the military sphere, but these endeavors did not yield success. As Prussia's military superiority became evident, Ottoman leaders took notice of German military achievements. Consequently, in the 19th century, the Ottoman Empire sought support from the Germans for military innovations.

Due to Russia's adept utilization of Pan-Slavism, the Ottoman-Russian War of 1877-1878 ensued, leading to a significant defeat for the Ottoman Empire. In order to mitigate Russia's gains and prevent the Ottoman Empire from falling under Russian influence, the Berlin Congress was convened in 1878. However, the British, who initially championed Ottoman territorial integrity, abandoned these policies by 1878. Bismarck's policies, which initially opposed the Ottomans to avoid antagonizing Russia, reversed after his resignation, marking the beginning of closer ties between Germany and the Ottoman Empire. Various military supplies and railway contracts were secured. In the Near East, the struggle for influence among Western powers escalated, polarizing nations along railway and trade routes. The first section of this study addresses the establishment of the German Empire. The second section explores the military relations between the Ottoman Empire and the German Empire, while the third section delves into their economic relations. Although the two states inevitably drew closer to each other in the final quarter of the 19th century and the early 20th century, German influence did not endure permanently within Ottoman territories. The study predominantly relies on Ottoman archival sources alongside

German archival materials. The progression is chronological, with a focus on the years 1878-1914, leading to the conclusion.

Keywords: Ottoman Empire, German Empire, Prussia, Baghdad Railway, Hejaz Railway, military influence, economic influence.

ÖNSÖZ

Alman İmparatorluğu, XIX. yüzyılda özellikle İngiltere'ye karşı Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz elde ederek Hint ticaret yolunu sekteye uğratmak istemişti. Dönemin konjonktüründe ittifak arayışında olan fakat İngiltere ve Fransa'dan beklediği desteği bulamayan Osmanlı Devleti, Almanların gösterdiği yakınlığı fırsat bilip ekonomik-askeri ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. Literatürümüzde Almanlarla olan ilişkimiz büyütölmüş ve çok da üzerinde durulmadan ağırlıkla çalışılmış konular üzerinden çıkarımlar yapılmıştır.

Bu çalışmada 1878-1914 tarih sınırlandırması yapılarak Alman İmparatorluğu – Osmanlı Devleti arasındaki ilişki ağırlıkla askeri ve ekonomik alanlar baz alınarak incelenmiştir. Çalışma konusu olarak ölkemizde Osmanlı arşivine dayalı eserler yayınlanmış fakat Alman belgelerinden çok fazla istifade edilmemiştir. Bu sebeple bu çalışmada Osmanlı belgelerine ek olarak ağırlıkla Alman kaynaklarından faydalanılarak çalışılmıştır. Bu çalışmayı ortaya koyma amacı; Alman etkisinin Osmanlı Devleti -1878-1914 dönemi ekseninde- üzerindeki askeri ve ekonomik etkisini değinilmeyen kaynaklarca inceleyip literatüre katkı yapmaktır.

Tez çalışması için kaynak taraması aşamasında önce dijital arşiv materyalleri araştırılmıştır. Osmanlı Devleti'ne dair birçok dijital arşiv belgesi vardır ve bunlara genelde Başbakanlık Osmanlı Arşivi üzerinden ulaşılabilir. Almanya'da ise dağınık ve farklı kurumlara ait birçok arşiv bulunmaktadır. Tarihsel önemlerine göre bu arşiv binaları birbirinden uzak şehirlerde konumlanabilmektedir. Örneğin askeri arşiv olan Bundesarchiv Militärarchiv'in Almanya'ya dağılmış dokuz adet binası vardır. Buradaki tüm belgeler de dijitale çevrilmemiştir. Freiburg'da yer alan arşivde, dijitale aktarılmayan fiziki belgelerden konuyla ilgililer taranarak incelenmiştir.

Yüksek lisans konumu belirlemede ve belirledikten sonra her aşamasında bana destek olan, sorularımı sabırla cevaplayan, yönlendiren, yol gösteren, her zaman ulaşılabilir olup çalışma saatlerime saygı göstererek gerektiğinde kendi zamanından feragat eden değerli danışman hocam Doç. Dr. Serap TOPRAK'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezim

boyunca benden yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Fulya AKTAŞ'a, farklı bakış açısıyla konuya bakmamı sağlayan liseden beri arkadaşım Arş. Gör. Özgür ÖZDEMİR'e, Almanya Freiburg'daki Bundesarchiv Militärarchiv'de tezim için kısa sürede istediğim dosyaları bulan ve öneriler sunan Sarah REINBOLD'a, Osmanlı ordusuna dair istediğim kaynakları bulmamda yardımcı olan Bige AKGÜL ve babası Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı(ATASE) eski başkanı Emekli Albay Dr. Suat AKGÜL'e teşekkür ederim. Ayrıca maddi manevi her zaman beni destekleyen değerli aile üyelerim annem Ayşe BALI, babam Memduh BALI ve kardeşim Oğuz BALI'ya minnettarım.

Yunus BALI

Bandırma

08.09.2023

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar.....	xi
ŞEKİLLER.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
ALMAN SİYASİ BİRLİĞİNİN KURULUŞ SÜRECİ.....	10
1. PRUSYA ÖNDERLİĞİNDE ALMAN SİYASİ BİRLİĞİNİN KURULUŞU	10
1.1. Prusya'nın Askeri Gücü	21
1.2. Avrupa'daki Ekonomik Dönüşüm ve Almanların Sanayileşmesi	22
2. Alman İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti İlişkilerinde Tarihsel Süreç	25
2.1. Siyasi İlişkileri	30
2.2 Askeri İlişkileri	31
2.3. Ekonomik İlişkileri.....	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	38
OSMANLI DEVLETİ-ALMAN İMPARATORLUĞU ASKERİ İLİŞKİLERİ	38
1. Osmanlı Devleti ve Alman İmparatorluğu Arasındaki Askeri İlişkilerin Temelleri	38
1.1. Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilat Tarihi.....	39
1.2. Tanzimat Dönemi Askeri Reformlar	41
1.3. Berlin Kongresi.....	45
1.4. Balkanlardaki Asayiş ve Avrupalı Devletin Müdahalesi.....	56
2. II. Wilhelm'in Türkiye Ziyaretleri	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
OSMANLI DEVLETİ-ALMAN İMPARATORLUĞU EKONOMİK İLİŞKİLERİ.....	63
1. Osmanlı Devleti'nde Demiryolu ve Kredi İlişkileri.....	64
1.1. Rumeli ve Anadolu'da Demiryolu Faaliyetleri	65
2. Deutsche Bank'ın Osmanlı Devleti Topraklarındaki Faaliyetleri	66
3. Hicaz Demiryolu Projesi	69
4. Bağdat Demiryolu Projesi.....	75

5. Alman İmparatorluğu'nun Yakındoğu'daki Nüfuz Mücadelesi.....	88
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	95
EKLER.....	106
EK 1: Alman İmparatorluğunun İlanı	106
EK 2: Mareşal Moltke.....	107
EK 3: Philipp Holzmann şirketinin arşivinden Bağdat Demiryoluna ait bazı görseller:..	107
EK 4: Bağdat Demiryolu Haritası, 1909.....	111
Ek 5: İstanbul Harbiye Müzesi önündeki Top	112
Ek 6: 1916, Bağdat Demiryolunun Tarsus-Pozantı bölümünü gösteren harita	112
EK 7: Pozantı-Güleç Demiryolu İnşa Bölgeleri.....	113
EK 8: Bağdat Demiryolu'nun Adana Bölümüne Dair Çizimler	115
EK 9: Bağdat Demiryolu Hattı Üzerindeki Bir Karakolun Bekçileri.....	118
EK 10: Amanos Coğrafyası.....	118
EK 11: Araba Atölyesinde Çalışan Türk-Alman işçiler.....	119
EK 12: Bağdat Demiryolu Gelişimini Aktaran Bir Arşiv Belgesi.....	120
EK 13: İngiltere'nin Basra'ya Dair Ticaret Raporu	121

TABLÖLAR

Tablo 1.1	: Osmanlı Devleti'nde Ülkelere Göre Dış Borç Oranı, %	35
Tablo 3.1	: 1888 Yılı Demiryolundaki Yabancı Sermaye Dağılımı (Bin İngiliz sterlini)	86

ŞEKİLLER

Şekil 1	: Orta Avrupa Haritası, 1547	10
Şekil 2	: Almanların Şıpka Geçidi Haritası.....	44
Şekil 3	: Almanların Osmanlı Devleti’ne ait Doğu Bölgesi Haritası	44
Şekil 4	: Hans Röhde	57
Şekil 5	: Krupp Topu	61
Şekil 6	: Temel Atma Töreninde Konuşma Yapan Alman Mühendis Meisner Paşa, 1912.....	76
Şekil 7	: 1907 Hicaz Demiryolu İnşaatı.....	78
Şekil 8	: Yunan Donanması’na Yardım İçin Çıkarılan Piyango Bileti.....	79
Şekil 9	: 1908 yılındaki Hicaz ve Bağdat Demiryolu Hatları	87
Şekil 10	: Kilikya’ya açılan Toroslar Yolunun 20. Kilometresi, 1916	88
Şekil 11	:Toroslar yolunun 22. Kilometresinde At Arabalarıyla Yapılan Askeri Sevkiyat	89

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Aynı sayfa
AE	: Ali Emiri
BArch	: Bundesarchiv
Blz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
DH.	: Dahiliye
DH	: Dahiliye Nezareti
H.	: Hicri
HAT	: Hattı Humayun
HMS	: Hukuk Müşavirliği
HR	: Hariciye Nezareti
İ.A.	: İrade Sadaret
M.	: Miladi
M.V.	: Meclis-i Vükala Mazbataları
Nr.	: Numara
PH	: Preußische
pp.	: Pages
RM	: Adrimalstab der Marine
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
Vol	: Volume
Y	: Yıldız

GİRİŞ

Almanlar, 1871’de Prusya Krallığı önderliğinde siyasi birlik sağlayarak hem Avrupa’da hem de dünya siyasetinde daha aktif ve güçlü bir rol oynamaya başladı. Şansölye¹ Otto von Bismarck², siyasi birliğin mimarı sayılmaktaydı. Sanayileşme sürecini İngiltere ve Fransa’ya göre geç tamamlayan Almanlar için hammadde ve pazar bulma süreci zor oldu. Hindistan, Latin Amerika, Afrika’nın verimli arazileri paylaşıldı. Kömür yataklarıyla ünlü Alsace-Lorraine bölgesini Fransa’nın elinden alması hammadde ihtiyacına olumlu katkı yapsa da yeterli değildi. Bu yüzden kuzeyde İngiltere, doğuda Rusya, batıda Fransa ve güneyde Avusturya ile çevrili Alman İmparatorluğu, ekonomik ve siyasi çıkarları gereği Osmanlı Devleti ile yakınlaşma yoluna gitti.³

Osmanlı Devleti için Almanlar, İngilizler, Fransız ve Ruslara kıyasla daha dosttu. Alman İmparatorluğu’nun merkezîyetçi politikası da dönemin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit’in politikasıyla örtüşmekteydi. İngiltere ve Fransa’daki meşruti monarşi ve liberal düşüncenin aksine Almanya’nın baskıcı, otoriter tavrı Bab-ı Ali tarafından da olumlu karşılanmaktaydı. Jön Türklerin Fransa’da toplanmaları, yayımlar yapmaları bunu kanıtlamaktadır. XIX. yüzyıl son çeyreğinin siyasi konjonktürü, Alman İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti’ni yakınlaştırdı.

¹ Şansölye kelimesi günümüzde Almanya ve Avusturya başbakanları için kullanılmaktadır. Kaynak: Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 17.

² Otto von Bismarck, küçük bir memuriyetle başladığı hayatına siyasetle ilerlemiş, Berlin’de yerel meclis üyeliği, Frankfurt’ta ulusal meclis üyeliği, elçilik, büyükelçilik, dışişleri bakanlığı başbakanlık görevlerini yapmıştır. Stratejisi, diplomasi hamleleriyle Almanya’yı kısa sürede kalkındırmıştır. Askeri, ekonomik ve siyasi anlamda onun döneminde Alman İmparatorluğu hem büyük devletler içerisinde anılır olmuş hem de Avrupa siyasetine yön vermiştir. 1878 Berlin Kongresi’nde üstlenilen ev sahipliği ve hakemlik rolüyle de bu durum kanıtlanmıştır. Almanya’nın birleşmesine önderlik eden Prusya Krallığı askeri yönden de oldukça ileriye. Bismarck’ın siyasi politikalarını başarıyla askeri alanda uygulayan Albrecht von Roon ve Helmuth Karl Bernhard von Moltke, bu siyasi birleşmede önemli rol oynamışlardır. İki önemli Mareşal, Danimarka, Avusturya ve Fransa savaşlarından başarıyla galip çıkılmasını sağlamışlardır. Bismarck hakkında detaylı bilgi edinmek için: Jonathan Steinberg,, Çeviren: Hakan Abacı, **Bismarck**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, Emil Ludwig, **Wilhelm Der Zweite**, Berlin, Ernst Rowohlt Verlag,, 1926. ve Bismarck’ın hayatını kaleme aldığı otobiyografik eser **Düşünceler ve Hatıralar I-II-III** eserlerini inceleyebilirsiniz. Otto Von Bismarck, Çeviren: Nijad Akipek, **Düşünceler ve Hatıralar I**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965, Otto Von Bismarck, Nijad Akipek, **Düşünceler ve Hatıralar II**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965, Otto Von Bismarck, Nijad Akipek, **Düşünceler ve Hatıralar III**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.

³ Murat Fidan, “Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya Devleti Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defteri (1862)”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 10, Sayı 10, 2017, s.266.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda birçok önemli sosyal-siyasi-ekonomik-askeri olay yaşadı. Devletin elit birliği olarak bilinen Yeniçeri Ocağı'ndaki uzun süreli devam eden bozuk düzen, batılı talim sistemine ayak direktme, savaşlarda isteksizlik gibi birden fazla sebep yeni bir askeri nizamı gerekli kıldı. III. Selim ile başlayıp II. Mahmut ile nihayete eren ordudaki yenileşme hareketiyle yeni bir askeri sistemin temelleri atıldı.⁴ Bu yeni düzen için tarihte olduğu gibi yeni ordunun reformu için de Fransız uzmanlar getirildi.⁵ Sosyal ve siyasi açıdan da Islahat, Tanzimat, Meşrutiyet gibi adımlar ile ülke sosyal ve siyasi bir yenileşme hareketine girdi. Bu yenileşme hamleleri için de Avrupa düzeni örnek alındı.

Almanya, 1871'de siyasi birliğini resmi olarak ilan ettiğinde Kıta Avrupası'nda genel olarak ekonomik, askeri ve siyasi çekişmeler hakimdi. Kırım Savaşı'nın etkileri hala sürüyordu. Almanlar, Fransa'yı yenip Prusya önderliğinde birleştğinde İngiltere ve Fransa bu durumu endişeyle karşıladı. Dönemin Birleşik Krallık Başbakanı Benjamin Disrael, 9 Şubat 1871 tarihinde parlamentoda yaptığı konuşmada: " *Alman devrimi, geçtiğimiz yüzyılın Fransız devriminden daha büyük bir siyasi olaydır... Diplomatik bir geleneğin olmadığı bir ülkede, herhangi bir müzakere yolu olmadığı için devrim gerçekleşti.*" söylemiyle birleşmenin önemine değindi. Bismarck, tepkilere karşı Almanya'nın agresif davranmayacağını ve genişleme hareketinde bulunmayacağını söylese de İngiltere ve Fransa buna inanmadı.⁶

Fransa ve İngiltere'nin denizaşırı çekişmeleri, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki baskısı ve sürekli Balkanlarla Kafkas bölgelerini taciz etmesi, Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları üzerindeki emelleri sürerken Prusya'nın liderliğinde önce Kuzey Almanya Konfederasyonu, ardından da Alman İmparatorluğunun kurulmasıyla Avrupa'da güç dengesi değişti.

⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 546-547.

⁵ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 219-223.

⁶ Hagen Schulze, "German Unification in the Context of European History", **German Studies Review**, Vol. 15, German Identity (Winter, 1992), Published by: on behalf of the Johns Hopkins University Press German Studies Association, s. 10-12.

Prusya önderliğinde kurulan imparatorluğun başında I. Wilhelm olsa da dış siyasette asıl etken isim Şansölye Otto von Bismarck'tı. Kısa dönem süvari subaylığı yapan Bismarck, bir dönem inzivaya çekildikten sonra siyasete atıldı ve yerel parlamentoda vekilliğin ardından Federal Meclis'te kendine yer buldu. Sert, disiplinli ve kararlılığıyla kısa sürede yükselerek imparatorun gözüne girmeyi başardı. Bismarck'ın başbakanlığı döneminde Prusya Krallığı, kuzeyde Schleswig, Holstein ve Lauenburg düklüklerini⁷, güneyde Avusturya'yı, batıda da Fransa'yı yendi. İrili ufaklı birliğe muhalif Alman prenslikler de ilhak edildi.⁸

Alman İmparatorluğunun siyasi birliğini tamamlamasının ardından ekonomik gelişim için hammadde ve pazar ihtiyacı doğdu. Hem ülke içindeki üretimi artıracak hammadde, hem de üretim fazlasını ihraç edebileceği pazar bulmak için özellikle İngiltere'ye göre geç kalındı. Yayılmacı fikirdeki Almanlar için Osmanlı Devleti'nin toprakları Alman gelişimine hizmet etmeye hazır verimli arazilerdi. Özellikle Mezopotamya'nın verimli toprakları Alman endüstrisine çalışabilirdi.⁹ Fakat Bismarck, Rusya ile bir çatışmaya girmemek için Osmanlı Devleti'ne yaklaşmak istemedi ve dış siyasette Osmanlı Devleti lehine hareket etmekten çekindi. Alman İmparatorluğu-Osmanlı Devleti yaklaşmasının hız kazanması da Bismarck'ın Şansölyelikten istifa etmesiyle başladı.

Alman İmparatorluğu, Osmanlı Devleti topraklarının önemine endüstrileşmenin ardından vardı. Basra Körfezi-İskenderun arasını kontrol altında tutmak, tarihi ipek yolunun son kısmına hâkim olmak demektir. Basra Körfezini kontrol altına alarak İngiltere'nin doğu ile bağlantısına da sekte vurulabilirdi. Ayrıca Çukurova gibi verimli bir arazi de tarımsal üretimde ciddi bir fayda sağlama potansiyeline sahipti. Bu ekonomik ve siyasi çıkarlar dâhilinde Alman İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ile ilişkileri geliştirmeye çalıştı. Buna istinaden bizzat Alman İmparatoru II. Wilhelm, üç defa

⁷ Bu üç bölge, Elbe Dükalıkları olarak da adlandırılmaktadır. Şahsen Danimarka Kralı'nın toprağı olan bölge, nüfus yönünden Alman ağırlıktadır. Hem nüfus hem de stratejik öneme sahip olduğu için Bismarck tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Bu sebeple bir savaş bahanesiyle Avusturya'nın da desteğı alınarak bölge Prusya ve Avusturya tarafından ilhak edilmiştir. Detaylı bilgi için: Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.301.

⁸ A.y., s. 301-302.

⁹ Edward Mead Earle, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1972, s.65-66.

Osmanlı Devleti topraklarını ziyaret etti. Bu ziyaretler sayesinde ekonomik ve askeri imtiyazlar da elde edildi.¹⁰

Almanların Osmanlı Devleti üzerinde birçok siyasi ve ekonomik emelleri vardı. Bunlardan en çok dikkat çeken Berlin-Bağdat Demiryolu projesiydi. Proje sayesinde Berlin'den trene binen biri hiç inmeden Bağdat'a gidebilirdi. Doğunun zenginliklerini görebilirdi. Almanlar da doğuya rahatça ulaşabilecek, nüfuz alanını genişletebilecekti. Proje her ne kadar güzel ve gösterişli gözükse de oldukça maliyetliydi. Özellikle Toroslar ve Karacadağ bölümündeki tünel ve kazı işlemleri ciddi maliyetliydi. Buna rağmen Almanlar kararlıydı.

Osmanlı Devleti açısından Almanlarla yakınlaşma sadece ekonomik yönden olmadı. Askerî açıdan da Fransız ekolünü takip eden Osmanlı ordusu, Alman ya da Prusya ekolüne evrildi. Bu minvalde; 1883 tarihinde Colmar von der Goltz önderliğinde bir Alman askeri heyeti II. Abdülhamit'in davetiyle Osmanlı'ya çağrıldı. Goltz önderliğinde Alman ekolü kısa sürede askeri okullarda işlendi, kurmay sınıfı Alman disipliniyle yetiştii. Savunma alanında da Alman silahları sipariş verildi. Bu siparişlerin verilmesinde Osmanlı Devleti'ne gelen Alman askeri heyetlerinin de etkisi büyüktü.

Mezopotamya'da, Berlin-Bağdat dışında İskenderun-Basra Körfezi arasında demiryolu kurmak isteyen çıkar grupları da vardı. Klasik kervan yolunun demiryolu sayesinde daha da gelişeceği aşikârdı. Fakat Osmanlı Devleti, bu projeye karşı çıktı. Suriye ve Basra bölgelerinin zenginleşmesi, Anadolu'nun daha da fakirleşmesine, Arapların zenginleşip ayrılıkçı görüşlere daha da katılmalarına sebep olacağı öngörüldü. Rechnitzer'in¹¹ İskenderun-Mezopotamya planı, İngiliz emellerine hizmet etmekteydi. Akdeniz ve Basra'yı bağlaması düşünülen bir demiryolu, zamanla İran ve Afganistan'a kadar uzanarak ticari emelleri genişletme imkânı verebilirdi.¹²

¹⁰ Mustafa Çolak, "Halifelik Üzerinde İngiliz-Alman Rekabeti Ve I. Abdülhamid" **TBMM Basımevi**, Ankara 2017, s. 18-32, s. 20-21.

¹¹ Ernest Rechnitzer, Macar asıllı İngiliz işadamıdır. İskenderun'dan Basra'ya uzanan bir demiryolu planı düşündü fakat proje hem yeterince yatırımcı desteği bulamadı hem de Padişah tarafından onay almadı. Detaylı bilgi için: Christian Lekon, "Gentlemanly Capitalism and the Baghdad Railway, 1888 –1914: 'Cosmopolitanism' vs. 'Patriotism,'" **Journal of Universal History Studies (JUHIS)**, 2021 Cilt:4, Sayı:2, s. 118-140, s. 124.

¹² Earle, **a.g.e.**, s.74-75.

Tezin birinci bölümünde Alman siyasi birliğinin Prusya önderliğindeki kuruluş süreci askeri-siyasi ve ekonomik detaylarıyla aktarılmıştır. 1871'deki siyasi birleşmeye kadar geçen sürede Alman topraklarındaki olaylara yer verilmiştir. Siyasi çekişmeler, ekonomik farklılıklar ve komşu büyük devletlerin baskıları sonucu irili ufaklı çokça devlet ve prenslik Alman topraklarında yer almıştı. Bunlar içerisinde birliği kurma kararlılığı gösteren Prusya Krallığı ile Alman İmparatorluğu ortaya çıkmıştır.

İkinci bölümde Alman İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasındaki askeri ilişkinin tarihsel süreci ele alındı ve 1878-1914 arası dönemdeki ilişkilere değinildi. 1878'de Berlin'de toplanan Avrupalı devletler; 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı Devleti-Rusya savaşının neticeleri için görüştü. Rusya'nın kazanımlarını daraltmak ve kendilerine tehdit olmasını engellemek için araya girerek görünürde Osmanlı Devleti'ni korumaya çalıştılar. Fakat çıkan sonuç ne Rusya'yı ne de Osmanlı Devleti'ni memnun etti. 1878'e kadar İngiltere'nin izlediği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından bu tarihle birlikte vazgeçmesi, dengeleri de değiştirdi. Bismarck'ın istifası sonrasında; dış politikada yalnız kalmak istemeyen Osmanlı Devleti ile yayılmacı siyasetinde geç kalan ve Mezopotamya topraklarının verimliliğiyle Hindistan yoluna açılan kapı olan Basra Körfezini kontrol etmek isteyen Almanlar yakınlaştılar. İkinci bölümde iki devletin menfaatleri nezdinde yakınlaşmaları ele alındı. Özellikle askeri alanda Almanlar, kendi ekollerini yerleştirmek için büyük uğraşlar verdiler.

Üçüncü bölümde iki ülkenin ekonomik ilişkileri detaylı olarak arşiv belgelerine dayanarak aktarıldı. Askeri ilişkilerin temelinde de ekonomik sebepler yatmaktaydı. Reform için gelen Alman subaylar vasıtasıyla Osmanlı ordusunu modernize etmek için yeni model silahlar Alman finansmanıya sağlandı. Böylece Osmanlı Devleti, Almanlardan kredi alarak Alman silahlarıyla donatıldı. Almanlar, verdikleri kredilerle silah satarak, paranın hiç Osmanlı Devleti'ne gitmeden kendilerinde kalmasını sağladılar. Bunun yanında demiryolu yatırımları da İngiliz Hint ticaret yolunu sekteye uğratmak, Yakındoğu coğrafyasında nüfuz elde etmek gibi büyük siyasi menfaatler içermekteydi. Osmanlı Devleti'nin verimli ve büyük topraklarında İngiltere, Fransa, Rusya gibi büyük devletlerin çıkarları, Alman çıkarlarıyla çatıştı, Almanlar da ilk etapta rekabete girdiyse

de zamanla bu devletlerle anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldılar. Demiryolu projelerinin altında siyasi ve ekonomik çıkarlar yatmaktaydı. Bunlar içerisinde en büyüğü Berlin-Bağdat Demiryolu projesiydi. İlk etapta büyük bir rağbet gören proje, zamanla tarafları yıprattı ve proje tamamlanmadı. Alman İmparatoru II. Wilhelm, Hamburg limanından Basra bölgesine kadar hiç trenden inmeden bir kişinin yolculuk yapmasını öngörüyordu. Basra'ya ulaşarak İngiltere'nin Hint deniz yoluna giden önemli bir bölgesini de ele alarak İngiliz ticaretine büyük darbe vurmayı planladı. Fakat İngiltere, erken davranıp Basra bölgesinde nüfuzunu genişletti. Almanlar da İngilizlerle anlaşma yoluna giderek İngiliz nüfuzunu kabul etmek zorunda kaldı.

Sonuç bölümünde Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik ve askeri etkisi değerlendirilmiştir. Almanların Avrupalı diğer devletlere göre Osmanlı Devleti'ne olan etkisi incelenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya konma amacı literatüre katkı yapmaktır. Bu çalışma ile Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti üzerindeki askeri ve ekonomik etkisinin belirtildiği kadar önemli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Çalışma; Berlin Kongresi (1878) ve büyük bir etkiye sebep olan I. Dünya Savaşı (1914) öncesindeki tarih aralığı baz alınarak incelenmiştir. Türkiye'deki araştırmacılar ağırlıkla Osmanlı Devleti bakış açısı ve kaynaklarına dayanarak konuyu aktarmışlardır. Bunun yanında genellikle askeri ilişkilere değinilmiş ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Ekonomik etki ve Alman bakış açısı eksik kaldığı için literatüre bu yönde katkı yapılması amaçlanmıştır.

Literatüre katkı olması açısından bu çalışmada çoğunlukla Alman kaynaklarına yer verilmiştir. Askeri kaynaklar için Almanya'nın Freiburg kentinde yer alan Bundesarchiv Militärarchiv ziyaret edilerek kaynak taraması yapılmıştır. Burada, Prusya'ya dair çoğu evrak II. Dünya Savaşı'nda şehir bombardımana tutulunca yok olmuşsa da 1878'den itibaren ise bolca evrak yer almaktadır. Bismarck dönemi, Berlin Kongresi, Bağdat, Hicaz, Anadolu ve Rumeli Demiryolları, Yemen isyanı, Basra'daki Alman ve İngiliz faaliyetleri, Fransa'nın Yakındoğu'daki faaliyetleri, Yakındoğu'daki batılı ülkelerin nüfuz mücadeleleri, Osmanlı Devleti ile askeri ve siyasi ilişkiler burada çalışılan alanlar olmuştur. Arşivde resmi yazışmalar, telgraflar, yerel meclis tutanakları, Belçika ve Fransa ülke temsilcilerinin kendi dışişleri bakanlıklarına yazdıkları mektuplar,

askeri raporlar, haritalar, döneme dair detaylar veren gazeteler yer almaktadır. Arşivde yer alan belgelerden sentezleme yapılarak tez çalışmasıyla ilgili olanlar detaylıca taranmıştır.

Osmanlı Devleti üzerindeki Alman etkisini inceleyen en kapsamlı çalışma Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" olmuştur. Bu çalışmada Türk ve Alman arşiv belgelerine ek olarak İngiliz belgelerine de verilmiştir. Ortaylı, Almanya Bonn'da yer alan "Historisches Archiv Des Auswärtigen Amtes" (Dışişleri Arşivi) belgelerini kullanmıştır. Freiburg ve Koblenz'de bulunan Bundesarchiv Militärarchiv askeri belgeleri ve Deutsche Bank raporlarını kullanmamıştır. Kevser Toprak'ın "Osmanlı Filistini'nde Alman Kolonileri (1869-1917)" eseri kısıtlı kalmış ve arşiv olarak sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynaklarını kullanmıştır. İz Yayınlarından çıkan, Faruk Yılmaz'ın hazırladığı "Berlin-Bağdat" ve "Golç Paşa'nın Hatıratı" eserleri de çeviri ve derlemeden oluşmaktadır. Mehmet İhsan Cantemir'in "Osmanlı - Prusya Münasebetleri (1808-1871) (A.Dvn.Dve. D. 073/2 Numaralı Prusya Ahkâm Defteri Işığında)" adlı doktora tezi iki ülkenin tarihsel gelişimine odaklanmış ve ilişkilerine XIX. yüzyıl başında değinmiştir. Ayrıca Alman İmparatorluğu'nun kuruluş yılına kadar ele alınmıştır. Osmanlı kaynaklarından bolca yararlanılan bu zengin eserde Alman kaynaklarının kullanılmaması tek yönlü bakış açısını göstermektedir. Tuncay Karakaçan'ın "II.Mahmud Döneminde Prusyalı Subayların Osmanlı Ordusuna Hizmetleri" adlı doktora tezi de II. Mahmut dönemindeki Alman askeri heyetleri üzerine yoğunlaşmış ve bu eserde de Alman belgeleri kullanılmamıştır. Seçil Deren, "German Ideas And Expectations On Expansion İn The Near East (1890-1914)" isimli doktora tezinde tarih sınırlandırması yaparak Alman emperyalizmine odaklanmıştır. Ağırlıkla Alman kaynaklarından istifade edilen bu çalışmada Alman Askeri Arşivi ve Deutsche Bank kaynakları kullanılmamıştır. Halil Ege Özen'in "The German involvement in Ottoman economic development: Banking, railways and other investments, 1888-1914" adlı yüksek lisans tezi Almanya ve Osmanlı Devleti arasındaki ekonomik ilişkiye değinmiştir. Ekonomik veri ve görseller bakımından çalışma zengindir.

Bu süreçte danışmanım Doç. Dr. Serap TOPRAK'ın katkıları ve yönlendirmesiyle belgelerde ekleme-çıkarma yapıldı ve konu bütünlüğü sağlandı.

Ekonomik ilişkileri Almanların gözünden aktarmak için tez çalışmasında dönemin en büyük ekonomiye dair kurumlarından Deutsche Bank'a dair evraklar kullanılmıştır. Deutsche Bank raporları, daha önce Türkiye'deki çalışmalarda kullanılmamıştır. Bu yönüyle literatüre katkı olması için bu raporlar ayrıntılı olarak taranmıştır. Almanların gözünden Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik faaliyetler detaylı olarak yıllara göre aktarılmıştır. Deutsche Bank, XIX. yüzyıla göre bir bankaya kıyasla siyasi bağlantıları sayesinde büyük etki alanına sahiptir. Verdiği krediler ve yaptığı yatırımlarla sadece kar elde etmekle kalmayıp Alman İmparatorluğu lehine yatırımlar yapmıştır. Siyasi bağlantılar sayesinde de batılı devletlere kıyasla daha kolay imtiyaz elde etme fırsatı yakalamıştır. Yıllık raporlarda bu durum aktarılmaktadır. Şirketin şeffaf bir şekilde yayımlamak zorunda olduğu yıllık faaliyet raporları taranarak Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri sentezlenip konuyla ilgili kısımları çalışmaya aktarılmıştır. Ekonomideki Alman etkisini incelemek için bir diğer önemli Alman kurumu Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv (Berlin-Brandenburg Ekonomi Arşivi)'i kaynaklarından ilgili belgeler kullanılmıştır. Bu arşivdeki birçok kaynak dijital olarak araştırmacılara sunulmuştur. Arşiv, Bağdat Demiryolu'na dair birçok belge ve görsel sahiptir. Belge ve görseller; XIX. yüzyılda büyük projeleri yöneten Alman firma Philipp Holzmann aracılığıyla arşive aktarılmıştır. İlgili firma, dönem için önem arz eden demiryolu, liman, tünel, köprü, banka, fabrika gibi büyük inşaat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bağdat Demiryolu'na dair belgeler büyük yer tutmaktadır. Bu yönüyle de Almanların Bağdat Demiryolu Projesi'ne verdikleri önem görülmektedir.

Yerli kaynaklar için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) belgeler taranmıştır. Ayrıca Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Bursa Büyükşehir Belediyesi Şehir Kütüphanesi'nde kaynak taramaları yapılmıştır. Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Kütüphanesi vasıtasıyla JSTOR'a erişim sağlayıp yabancı kaynakların taramaları gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Fransa Paris'teki Musée de l'Armée ve Almanya Berlin'deki Deutsches Historisches Museum'a yapılan ziyaretlerde çekilen fotoğraflardan konuyla bağlantılı olduğu düşünülenler de çalışmaya eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALMAN SİYASİ BİRLİĞİNİN KURULUŞ SÜRECİ

1. PRUSYA ÖNDERLİĞİNDE ALMAN SİYASİ BİRLİĞİNİN KURULUŞU

Orta çağ boyunca Alman topraklarında Fransa, İngiltere gibi ulusal monarşiler kurulamamıştı. Görünürde Kutsal-Roma Cermen İmparatorluğunun siyasi hâkimiyeti olsa da sınırlar içerisinde çok sayıda devlet vasfına sahip otorite vardı. 1356'da İmparator IV. Karl, "Altın Ferman" ilan ederek idari yapıda düzenlemeye gitti. İmparatorluk seçiminde yedi üyenin oyu kabul edilecekti. Bunlar; Mainz, Köln, Trier başpiskoposları, Bohemya kralı, Brandenburg margravı, Saxe-Wittenberg dükü ve Ren kontuydu. Brandenburg soylularından Hohenzollernlar, Töton Şövalyelerinin hâkim olduğu Prusya topraklarını ve Berlin'i ele geçirip hakimiyet alanlarını genişleterek bölgede siyasi güçlerini kanıtlamaya başlamışlardı.¹³ Prusya tarihinin aşamaları Johann Gustav Droysen'a göre şu şekildedir; bölgesel oluşum (1415-1618), aydınlanmış despotizm (1618-1786), devrim, çöküş, toparlanma (1786-1815), son olarak Rönesans ve birleşme dönemi (1815-1871)'dir.¹⁴

Alman siyasi birliğini kuran Prusya Krallığının temelleri Brandenburg ve Prusya Düklükleri tarafından atılmıştı. Üst paragraftan farklı olarak başka bir kaynağa göre; Hohenzollern hanedanından bir burgravenın¹⁵ 1415'te Brandenburg Dükalığına atanması ve imparatorluk seçiminde dükalığın oy hakkı elde etmesiyle tarihte dükalık Brandenburg Elektörlüğü olarak da anılmaya başlamıştı.¹⁶ Bu elektörlük savaşlarla büyüyerek Doğu

¹³ Golff Le Jacues, **Avrupa'nın Doğuşu**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2017, s. 211-212.

¹⁴ John Arthur Ransome ve Charles Grant Robertson **The Evolution of Prussia: The Making of an Empire**, Oxford, Oxford University Press, 1917, s. 17.

¹⁵ Burgrave; Alman kale veya küçük yerleşimini yöneten soylu kişi anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; "Çevrimiçi" <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/burgrave> Erişim tarihi 08/03/2023. Çalışmada ifade edilen Burgrave Kont Friedrich'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Çevrimiçi" <https://www.zum.de/whkmla/region/germany/bra14151517.html> Erişim tarihi 08/03/2023.

¹⁶ Ransome ve Robertson, **a.g.e.**, s.16. "Elektörlük":Alman tarihinde İmparator olarak adlandırılan devleti yöneten kişiydi ve seçimle belirlenmekteydi. Seçen kişiler, dini lider ve prenslerdi. Daha sonra seçen kişilerin yönettiği devletler elektör olarak adlandırılmıştır. Vestfalya Barışı (1648) ile Brandenburg Elektörlüğü güç kazandı ve Avusturya'yı yöneten Habsburglarla birlikte Almanya'da yükselen iki büyük güç oldular. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cafer Tayyar Karadağ "Alman Federalizminin Tarihsel Süreçteki Gelişimi" **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2015, s.123. Davut Dursun, "Almaya II. Tarih" **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, 1989, s.511. "Dük" kelime anlamı olarak Latince Dux yani lider anlamına gelmektedir. Dük unvanı egemenliğin sembolü olarak ifade

Almanya’da güç kazanmıştı. Elektörlüğün devlet vasfına ulaşması XVIII. yüzyılın başlarında gerçekleşmişti. Kutsal Roma-Cermen İmparatoru I. Loepold, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu Kutsal İttifak Savaşlarında gösterdiği yardımlardan dolayı 1700’de Brandenburg Elektörü Friedrich’i kral ilan etmişti. Böylece Friedrich Prusya Kralı oldu ve İspanya Veraset Savaşlarından sonra 1713’te imzalanan Utreht Anlaşması ile Prusya Krallığı Avrupalı büyük devletler nezdinde tanındı.¹⁷

Şekil 1. Orta Avrupa Haritası, 1547

Kaynak: Univeristy of Texas Libraries, Historical Maps of Europe , Central Europe - Central Europe about 1547 , https://maps.lib.utexas.edu/maps/historical/shepherd/central_europe_1547.jpg

edilmektedir. 1337 yılında İngiltere Kralı III. Edward kendisini Fransa topraklarında yer alan Normandiya’nın Dükü ilan ederek egemenlik statüsü göstermiştir. Düklük lordluğun kademelerinden biri olup bu sıralama büyükten küçüğe şu şekildedir; Dük, Marki, Kont, Vikont ve Baron’dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Çevrimiçi” <https://debretts.com/peerage/ranks-and-privileges-of-the-peerage/> Erişim tarihi 24/03/2023.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Bölüm**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s.239. “İspanya Veraset Savaşları ve Utreht Anlaşması” Habsburgların yönettiği İspanya’da Kral II. Carlos’un ölmeden önce Fransa Kralı XIV. Louis’in torununu aday göstermesi Habsburglar tarafından tepkiye yol açmıştır. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu, Hollanda, Büyük Britanya ve Savoya Fransa’ya karşı birlik oluşturdu. 1701-1714 yılları arasında gerçekleşen savaş Utreht Anlaşması ile son bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Gök, Fatih Gürcan, “İspanya Veraset Savaşları Döneminde Felemenk Diplomasisi ve Osmanlılar”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 7, Sayı 20, 2018, s.368, 369, 370.

Kutsal Roma-Cermen İmparatoru VI. Charles'ın 1740'ta ani ölümü ile yerine kızı Maria Theresa geçti. Fakat aynı hanedana mensup olan Bavyera Elektörü ve Sardunya Kralının da imparatorluğa aday olmaları ile iç karışıklıklar yaşandı.¹⁸ Bu karışıklık Prusya için bir fırsattı. Prusya Krallığı, II. Friedrich (1740-1786) döneminde askeri ve siyasi alanlarda güçlü bir devlet konumuna geldi. II. Friedrich, Kral VI. Charles'ın ölümünün ardından İmparatorluğun içine düştüğü karışıklığı fırsat bilerek topraklarını genişletmek amacıyla Silezya'yı işgal etti.¹⁹ Fransa da Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğunun veraset kavgasında Prusya ile birlikte Bavyera'yı destekledi. Avusturya'nın başında olan Maria Theresa bu ittifaka karşı İngiltere, Hollanda ve Rusya ile müttefik oldu. 1740'ta başlayan Avusturya Veraset Savaşı 1748'de Aix-la-chapelle Anlaşması ile son buldu. Anlaşmaya göre Silezya kesin olarak Prusya'ya bırakıldı.²⁰ Veraset karışıklığı sırasında Bavyera Elektörü Charles diğer elektörülerin de desteğiyle imparator oldu (1742). Ama VII. Charles'ın üç yıl sonra ani ölümü Avusturya'nın önünü tekrar açtı.²¹

Aix-la-Chapelle, iki tarafı da memnun eden bir antlaşma olmayıp, bu durum Avrupa'da tekrar bir savaşın yaşanmasına yol açtı. Prusya'nın genişleme hırsları ve diplomasi hamlesiyle İngiltere-Prusya anlaştı. Fransa da bunun üzerine Prusya'ya karşı Avusturya'nın yanında yer aldı. II. Friedrich, 1756'da tekrar harekete geçerek Saksonya'ya girdi. Böylece Yedi Yıl Savaşları başladı ve Prusya, bu savaştan kesin galibiyetle ayrıldı. Prusya, bu savaşta Avusturya, Fransa, Rusya ve Sardunya'yı yenilgiye uğratarak askeri alandaki gücünü Avrupa'ya kanıtladı.²²

1789'da Fransa'da çıkan ihtilal sonucunda XVI. Louis tahtan indirildi. İhtilale karşı Fransa Kraliçesi olan Marie Antoinette'nin kardeşi Avusturya İmparatoru II. Leopold, Fransa'da tekrar monarşi düzenini kurmak için harekete geçti.²³ Monarşi yanlısı Avusturya, Prusya, İngiltere ve İspanya monarşi rejimini korumak için 1792'de Fransa ile savaştılar. Bu devletler Osmanlı Devleti'nin de savaşa girmesi için atılımda bulundular. Fakat Osmanlı Devleti ihtiyatlı davranarak savaşa dahil olmadığı gibi

¹⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.238.

¹⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.3.

²⁰ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.239.

²¹ Fatih Karabulut, "Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) Sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun İzlediği Politika" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 9, Sayı 114, 2021, s.148,149.

²² Yaşar Yücel ve Ali Sevim, **Türkiye Tarihi IV. Osmanlı Dönemi (1730-1839)**, Sabah Yayınları, s.38.

²³ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 147.

1796'da gelen Fransa Elçisi General Jean Aubert Dubayet ile ikili ilişkileri tarihte olduğu gibi tekrar canlandırdı.²⁴

Fransız İhtilali sonrası Fransa'da Kurucu Meclis ülkeyi yönetti ve 1792'de bildiri yayınlarak ihtilalin Avrupa'da tanınmasına yol açtı. Bu duruma başta Avrupa devletleri sessiz kalsa da XVI. Louis ve eşi Marie Antoinette'nin 1793'te idam edilmeleri başta Avusturya ve İngiltere olmak üzere monarşi düzenine tehdit olarak algılandı. Buna istinaden Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya savaş ilan etti. Böylece Koalisyon Savaşlarının ilk evresi başladı ve bu savaşlar 1815 Viyana Kongresi'ne kadar devam etti. Kurucu Meclis görevini başarıyla yerine getirmesiyle ardından 1795'te beş üyeli *Directoire Meclisi* kuruldu. Bu direktörlerden biri olan Carnot, Napolyon'un askeri başarılarından etkilendi ve Napolyon'un ordu komutanı olmasını sağladı. 1796'da Napolyon, Avusturya üzerine ilerledi ve Avusturya'yı kuzey İtalya topraklarında yendi.²⁵ Ardından hem İngiltere'nin koloni yolunu kesmek hem de Süveyş'te bir kanal açıp Kızıldeniz'e hâkim olmak için Napolyon, Mısır'a asker çıkardı.²⁶ Napolyon, Mısır'a çıktıktan sonra İngiltere donanması Fransa donanmasını Akdeniz'de yaktı. Napolyon bunun üzerine yönünü Suriye'ye çevirdi²⁷ ise de Akka'da Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilip Fransa'ya geri dönmek zorunda kaldı. Napolyon'un Fransa'ya dönmesinin ardından Konsüllük kuruldu ve yeniden Avrupa ile savaşa (Koalisyon Savaşları) başladı.²⁸

1806 yılında Napolyon, Fransa'nın doğu sınırında yer alan Alman devletlerini kendi askeri çıkarları için birleştirme girişiminde bulunarak Paris'te Ren Konfederasyonunu kurdu. Bu konfederasyon ile hem doğu Alman topraklarını istila etme fırsatı buldu hem de Rusya seferi için insan kaynağı oluşturdu. 1813'teki Leipzig Savaşı'na kadar varlığını sürdüren konfederasyon, Prusya Krallığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu ve İsveç Krallığı karşısında Fransa'nın yenilgisi sonrası dağıldı. Napolyon işgali sırasında Alman topraklarında Alman

²⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.634.

²⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.52,53.

²⁶Kürşat Çelik, "Sykes-Picot Antlaşması Öncesinde Fransa'nın Lübnan Politikası" **Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu Ve Türkiye**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2019, s.16.

²⁷ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s.68.

²⁸ Çelik, **a.g.e.**, s.17.

milliyetçiliği de baş gösterdi. Almanlar için bağımsızlığı tetikleyici etken ve onur kırıcı olan Fransız işgaliydi.²⁹

Fransa'nın yenilgisi sonrası Avusturya Başbakanı olan Metternich, Avrupa'da güç dengesini sağlamak ve Avusturya'nın nüfuzunu genişletmek için Viyana'da kongre toplanmasını sağladı. Metternich, kongreye Avrupa devletlerinin yanında Osmanlı Devleti'nin de Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı katılmasını istedi ise de olumlu yanıt alamadı. Çünkü Osmanlı Devleti, bağımsızlığına gölge düşeceği endişesiyle. Avrupalı devletlerin garantörlüğünü istememekteydi.³⁰

1815 Viyana Kongresinden sonra da Avrupa'da siyasi çekişmeler devam etti. Viyana Kongresiyle Alman Konfederasyonu kuruldu. Konfederasyonun, Frankfurt'ta toplanacak meclisçe yönetilmesi kararlaştırıldı. Alman devletleri, meclise delege gönderme kararı aldı. Konfederasyon Başkanlığı, Avusturya'nın elindeydi.³¹ Her ne kadar Alman Meclisi kurulmuş gibi gözükse de Almanya toprakları hala siyasi ve ekonomik birlikten yoksundu. Alman devletleri arasında siyasi ayrışmayla beraber ekonomik ayrışma da söz konusuydu. Devletlerarasında farklı gümrük tarifeleri uygulanıyordu. Bu nedenle siyasi birleşme, ekonomik birleşmeye bağlıydı. Bunu bilen Prusya, gümrük tarifelerini kendi lehine düzenledi. Güney Alman devletlerinden Bavyera ve Württemberg ile 1834'te gümrük birliği anlaşması yaptı. Zamanla anlaşmaya diğer Alman devletleri de katıldılar. 1 Ocak 1834'te yürürlüğe giren gümrük birliği "Zollverein" olarak adlandırıldı.³² Zollverein sayesinde iç piyasada mal serbest dolaşırken ithalat da kısıtlandı. Böylece ithal edilemeyen malı içeride üretmek zaruri oluyordu. Özellikle de dönemin serbest piyasa ekonomisini savunan İngiltere'nin mallarına karşı yüksek vergiler konarak Alman topraklarının açık pazar haline gelmesi engellendi.³³

²⁹ John Breuilly, Çevire: Ali Selman, **Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu 1806-1871**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s.24.

³⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.97,98.

³¹ Ploekl Florian, "The Zollverein And The Formation Of A Customs Union", **Universtiy of Oxford Discussion Papers in Economic and Social History**, 2010, N:84, s. 2.

³² Florian, **a.e.**, s. 4.

³³ Bayram Ali Eşiyok, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması", Ankara, **Mülkiye Dergisi**, Cilt 34, Sayı 266, 2010, s. 70.

Avusturya, Alman toprakları içinde güçlü konumunu sürdürüyordu. Bu durum, 1848 devrimlerine³⁴ kadar devam etti. 1848 devrim olayları Metternick'i pozisyonundan etti. Avusturya'nın güç kaybettiği sıralarda Prusya da güç kazanmaktaydı. Frankfurt Meclisi, Avusturya aleyhindeydi. İleride Avrupa siyasetinde öne çıkacak ve Alman tarihi için meşhur olacak Otto von Bismarck, 1847'de Prusya meclisine seçildi. 1851'de de Frankfurt Meclisi'nde Prusya adına yer aldı. Delegeliği görevi sonunda elçilikle vazifelendirildi ve Rusya, Fransa gibi büyük ülkelerde bulundu. Alman siyasi birliğinin sağlanması için Avusturya'nın birlikten saf dışı bırakılması ve Rusya'nın dostluğuna ihtiyacı olduğuna inandı.³⁵ Belçika'nın Frankfurt'ta vazifeli elçisinin Belçika Dışişlerine gönderdiği 11 Ekim 1851 tarihli mektubuna göre Prusya ve Avusturya arasındaki ilişkilerin her geçen gün daha da zorlaşmakta, dış ilişkilerinde dost izlenimi verilse de iki devlet arasındaki düşmanlığın hissedildiği vurgulanmaktaydı.³⁶ Yine 28 Nisan 1858 tarihinde Viyana'da görevli elçinin dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Baron de Vriere'ya yazdığı mektupta Bismarck'ın Prusya kibrinin Avusturya'ya karşı kıskançlığının en ateşli savunucusu olduğu vurgulanmakta, Avusturya ile bir Alman gümrük birliğinde bulunmaktansa Zollverein'i terk edecek kadar istekli olduğu belirtilmekteydi.³⁷ Her ne kadar aynı ulustan olsalar da Prusya ve Avusturya'nın birbirlerinden haz etmedikleri bir dış temsilci tarafından da anlaşıyordu.

Bismarck, Almanya topraklarında faal iken bir anda Rusya'ya vazifelendirildiğini öğrenince hayal kırıklığına uğradı. Bu durumun kendisi için sürgün olduğunu düşündü. (10 Şubat 1859)³⁸ Fakat bu düşüncenin aksine Bismarck'ın düşüncelerini ele aldığı otobiyografi niteliğindeki eser³⁹ göstermektedir ki Rusya'da kaldığı süre boyunca

³⁴ 1830 ve 1848 devrimlerinin birçok sebebi olsa da çıkış noktası Fransa İmparatoru X.Charles'a dayanmaktadır. 1824'de başa geçen imparator, monarşi yanlısı tutum izleyerek halkı baskılamış, sansürü artırmış ve halkın ayaklanmasına neden olmuştu. Liberal kesimin ayaklanması sonucu imparator ülkeden kaçmış ve yerine liberal düşünce sahibi Louis Philippe geçmiştir. O da işçi haklarını göz ardı etmiş, baskı uygulamıştır. Netice de 1830'a kıyasla 1848'de daha büyük bir isyan çıkmış o da ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. 1848 devrimleri, Fransa dışında diğer Avrupa devletlerine de sıçramış ve ülkeler arasında farklı sonuçlara neden olmuştur. Devrim dalgası, Fransa ve İngiltere'de işçi hakları ve ekonomi üzerineyken, Alman topraklarında ulusçuluk olarak kendini göstermiştir. Özellikle devrimin sonucu olarak Macarların öne çıkması ve Metternick'in düşmesi Avrupa'da yeni bir Avusturya'nın güç kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için: Sender, **a.g.e.**, s. 167-173.

³⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 299-301.

³⁶ **BArch, PH 301/45, s. 3.**

³⁷ **BArch, PH 301/45, s. 8.**

³⁸ **BArch, PH 301/45, s. 9.**

³⁹ Otto von Bismarck, **Düşünceler ve Hatıralar I**, Milli Eğitim Basımevi, 1965, s. 175.

Ruslarla yakın olma gerekliliğini hissetti. Elçilikten sonraki vazifelerinde de bu politikasını sürdürdü ve Rusya ile çatışma içine girmekten çekindi.⁴⁰

Prusya-Avusturya arasındaki gerginlik devam etti. Prusya, Avusturya'ya karşı Fransa'ya yakınlaştı, Fransa ile ittifak kurmaya çalıştı. Belçika Elçisinin Hessen Büyük Dükalığı Dışişleri Bakanı M.le Baron de Dalwigk'i referans göstererek aktarılan bu bilgi 15 Haziran 1859 tarihli mektupta belirtilmiştir.⁴¹ Belçika Dışişleri Bakanı Rogier'e Berlin'den gönderilen 19 Mayıs 1862 tarihli mektuba göre; Berlin'de muhafazakâr bir bakanlığın ortaya çıkmasıyla Avusturya-Prusya arasında uzlaşma ihtimalinin kalmadığı belirtilmektedir. Ayrıca Avusturya'nın Prusya'yı durdurmaktan aciz olduğu da yazılmıştır. Prusya'nın Fransa'ya yakınlaşması içinse vereceği ilk taahhüdün İtalya Krallığının tanınması olacağı aktarılmaktadır.⁴² Bismarck, Fransa'ya sempati duymamakta fakat dış politikada Fransa'nın göz yumması olmadan da Prusya'nın genişlemeyeceğini bilmekteydi.⁴³

Bismarck, başbakan olana kadar görev yaptığı elçilik vazifesi sayesinde dış politikada etkin oldu ve çabuk sıvırdı. Muhafazakâr söylemleri özellikle imparator nezdinde kabul gördü. Onun bu yükselişi Almanya içinde görüldüğü kadar dış politikada da takip edildi. 1862'de başbakan olarak atandığında dönemin Belçika Berlin büyükelçisi Dışişleri Bakanı Rogier'e 21 Eylül 1862 tarihli rapor yazıldı. Raporda; Bismarck'ın başbakan olarak atanmasına ithafen, "bu devlet adamının yükselişi, genel olarak, Prusya'nın Almanya'da hegemonya ve Avrupa'da daha fazla nüfuz arayışında olacağı yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir." diyerek Bismarck önderliğindeki Prusya'nın yükselişini öngörmüştü.⁴⁴

Bismarck, Alman siyasi birliğinin yalnızca Prusya ile sağlanacağına inanıyordu. Parlamentodan ziyade askeri kuvvetle birliğin kurulacağını savunuyordu. Prusya'ya

⁴⁰ **Düşünceler ve Hatıralar I**, adlı eserde Bismarck; Prusya Kralı ile olan bir konuşmasını aktarmıştır. Buna göre Rusya ile savaşmaya bir sebep görmediğini, hali hazırda Ruslarla uzun süredir devam eden bir dostluğun var olduğunu, olası bir saldırıdan sonra da doğu sınırında hep intikam hırsıyla yanan bir devlet bulunacağını aktarmıştır. Bismarck, **a.g.e.**, s. 175. Aynı eserde bir başka sayfada da "...Fransa ile hiçbir zaman barış halinde geçinemeyiz; halbuki liberalizm budalalıkları ve hanedan anlaşmazlıkları durumu bozmadığı takdirde, Rusya ile harb etmemize hiçbir zaman lüzüm olmayacaktır." demektedir. Bismarck, **a.g.e.**, s.343.

⁴¹ **BArch, PH 301/45, s. 15.**

⁴² **BArch, PH 301/45, s. 16.**

⁴³ **BArch, PH 301/45, s. 21.**

⁴⁴ **BArch, PH 301/45, s. 34.**

başbakan olduktan sonra birliği kurmak için ideal fırsatı kolladı. İlk olarak kuzeyde Elbe Dükallıkları'nı⁴⁵ ilhak etmek istiyordu. Bu dükallıklar, Danimarka Krallığı'na bağlı olsalar da milliyetleri Almandı. 1863 yılında Polonya'da isyan çıkması Bismarck'ı harekete geçirdi. Bu isyan sırasında Rusya'yı destekleyen Prusya, Rusya'ya yakın davranarak Danimarka konusunda kendisine müttefik buldu. İngiltere ve İsveç, Danimarka'nın yanında görünüyordu. Zira bu ülkeler, Prusya'nın Elbe Dükallıkları'nı ele geçirerek Kuzey Denizi'nde varlık göstermesini istemiyorlardı. Prusya, Elbe Dükallıkları'na savaş ilan etti ve Avusturya da konfederasyon devleti olarak Prusya'nın yanında yer aldı. İngiltere, Fransa'nın desteğini alamadığı için savaşa girmeye cesaret edemedi. Netice itibariyle Elbe Dükallıkları ilhak edildi.⁴⁶

Elbe Dükallıkları konusunda Avusturya ve Prusya toprak aldıysa da Prusya, aldığıyla yetinmedi. Hem Avusturya'ya kalan kısmı almak hem de Avusturya'yı konfederasyondan atmak istiyordu. Uygun ortamı sağlamak için Fransa'nın yansızlığını sağlama girişimlerinde bulundu. Fransa'nın müttefiki İtalya, Avusturya'nın elindeki Viyana'yı istiyordu. Prusya da bunu bildiğinden İtalya ile yakınlaşarak Avusturya ile girişeceği savaşta İtalya'nın kendi safında olmasını istiyordu. III. Napolyon da iki Alman devletinin Danimarka konusundaki yakınlığından endişe etti ve şimdi aralarının bozulmasından memnun oldu. Prusya'nın Venedik konusunda İtalya'yı destekler tavrı Fransa'nın yansızlığını sağladı. Sonunda Prusya, Avusturya'ya 1864'te savaş açtı. Fransa, Avusturya'nın savaşı kazanacağından emindi. Avusturya üstün görünümdeydi. Beklenmedik şekilde Prusya ordusu hızlı davranarak Avusturya kuvvetlerini Sadova'da bozguna uğrattı. Viyana yolu açılmış olsa da Bismarck sonuna kadar gitmedi ve barış antlaşması ayarlayarak Avusturya'nın ileride Fransa ile savaşlarında yansızlığını elde etmeyi planladı. Savaşta istediği neticeyi alan Bismarck, diplomaside de kazanımlar elde etti. Savaş sonunda Alman Konfederasyonu dağıtıldı. Main nehri sınır kabul edildi ve kuzeyindeki Alman devletleriyle Kuzey Alman Konfederasyonu kuruldu. Güneydeki Katolik Alman Devletleri de kendi içlerinde konfederasyon kurdular. Avusturya, konfederasyon dışında bırakıldı.⁴⁷

⁴⁵ Elbe Dükallıkları olarak adlandırılan devletler üç tanedir. Bunlar; Schleswig, Holstein ve Lauenburg. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.301.

⁴⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 303-307.

⁴⁷ Sander, **a.g.e.**, s. 197-198.

Prusya, Katolik Alman devletlerinin etkisinde olan Fransa'yı da etkisizleştirmek için fırsat kolluyordu. Avusturya'yı da küstürmek istememesinin nedeni Fransa ile girişeceği savaşta güneyden gelebilecek askeri tehlikeyi bertaraf etmektir. Rusya ile zaten arası iyiydi. Avusturya ile de saldırmazlık antlaşması yaptıktan sonra Fransa'ya savaş ilan etti. 1870 yılında Sedan Savaşı'nda Fransa ağır bir yenilgiye uğradı ve Prusya Avrupa'da gücünü kanıtladı. Savaş sonrasında Alsace-Lorraine bölgesini ilhak etti. Bu kritik yer sayesinde endüstri için önemli hammadde kaynağı elde etti. Ekonomik kazanımla beraber siyasi olarak güneydeki Katolik Alman Devletleri de Fransa nüfuzundan çıktı.⁴⁸

Fransa ile yapılan savaşın ardından 1871 Ocak ayında Versailles Sarayı'nda Fransa ile anlaşma imzalandı. Prusya Kralı I. Wilhelm, Alman İmparatoru ilan edildi.⁴⁹ Bismarck da Alman Şansölyesi oldu. Ağırlıkla Bismarck tarafından hazırlanan 16 Nisan 1871 tarihli imparatorluk anayasasında monarkın, yani imparatorun yetkisi genişti. İmparator ve meclis arasındaki hükümetin görev süresi, meclisten çok imparatorun güvenine bağlıydı.⁵⁰ Prusya'nın uyguladığı bu rejimi Osmanlı Devleti de benzer biçimde uyguladı. Osmanlı Devleti'nin Alman İmparatorluğu'nu kendisine yakın görmesinin bir nedeni de yönetim biçimiydi. Kanun-i Esasi'nin de hazırlanmasında Prusya anayasasının baz alınması yönetsel benzerlikten gelmekteydi.

Prusya önderliğinde önce Kuzey Almanya Konfederasyonu, ardından güney Alman devletlerinin katılımıyla Alman İmparatorluğu (Kaiserreich) kurulmuştu. 1871'de Prusya Krallığı önderliğinde sağlanan siyasi birliğin uzun bir siyasi çekişmeli dönemi oldu.

Napolyon Fransa'sının Avrupa'daki yayılcılığı sırasında Prusya oldukça güç kaybetti. Fransa sınırındaki Alman devletleri de Fransızlarca işgal edildi. Napolyon'un geri çekilmesi ve Fransa'nın Alman topraklarından atılmasına kadarki süreçte Prusya, pasif kaldı. Güneyde ise Habsburg Hanedanınca yönetilen Avusturya, Fransa ile savaş halindeydi. Napolyon'un, Piyomonte ile ittifak yapıp Avusturya'yı ağır bir yenilgiye uğratması sırasında Prusya, kuzeyde daha serbest hareket etmesini sağladı.

⁴⁸ A.y.

⁴⁹Stephan Badsey, **The Franco-Prussian War 1870-1871**, Essential Histories Osprey Publishing:Oxford, 2003, s.55.

⁵⁰Deutscher

Bundestag,

“Çevrimiçi”

<https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/parlamentarismus/kaiserreich> Erişim tarihi 28/09/2022

Bismarck siyasi birliği sağlayarak Avrupa’da Metternich’in kurduğu Viyana sistemini de yıkmış oldu. Avusturya da birlik dışında bırakıldı. Bismarck, Avrupalı büyük devletlerarasındaki denge politikasını uygulamaktan ziyade Napolyon döneminin kalıntılarını barındıran Avrupa enkazını temizleyip yerine bir şeyler koymayı başardı.⁵¹ Askeri ve ekonomik güç sayesinde Almanya sınırlarını stratejik noktalara doğru genişletti, kalıcı d şmanlıklardan kaçınmanın yanında her çatışmada yanında bir müttetik barındırmaya çalıştı. Barış döneminde Avrupalı devletlerin sömürge yarışına dahil olmaya çalışsa da İngiltere engeline takıldı. Kurduğu Alman İmparatorluğunun nüfus ve ticaret hacmi büyüdü, yeni yerleşim alanlarına, sömürgelere ihtiyaç duyuldu. Bunun için de denizde kuvvetli olma gerekliliğinin farkında olan Bismarck, donanma ihtiya ının farkındaydı. İngiltere, Kuzey denizinde Alman deniz gücü istemiyordu. Ayrıca İngiltere ve Alman imparatorluk hanedanları arasındaki akrabalık bağı şansölye Bismarck’ı zor durumda bırakıyordu.⁵²

Bismarck, i  ve dış politikada başarılı bir yol katetti. Bismarck’ı başarılı kılan özelliklerden biri de ihtiyat stratejisiydi. Goethe⁵³: “Hükmeden          muzaffer olur ya da deha, ne zaman duracağını bilmekten ibarettir.” demişti. Gerçekten de Bismarck’tan sonraki şans lyeler, Bismarck kadar       olmamış, saldırgan ve yayılcı politikalarıyla Almanya’yı dünya savaşına s r klemişlerdi.⁵⁴ Bismarck’ın sağlam ve tutarlı politikasının başarısını II. Wilhelm, uzun müddet kullandı. Ama Bismarck’ın y nettiğinden farklı olarak izlenen rota belirsiz ve zikzaklıydı. Bismarck döneminde Rusya ile aranın iyi tutulması sağlanmışken, Bismarck sonrasında Avusturya ile daha çok yakınladı bu durum da Rusya’nın Fransa’ya meyletmesine neden oldu.⁵⁵ Bismarck’ın son görev yıllarına ait 14.06.1889 tarihli 128 numaralı rapora göre “Rusya’nın Balkanları Panslavizm politikasıyla karıştırmasının hoşnutsuzluğu kabul edilmektedir. Rusların, Balkan devletlerini kullanarak kendi istekleriyle bir çatışma nedeni yaratma konusunda

⁵¹ Paul Schroeder, Naval War College Review , **The "Balance Of Power" System In Europe, 1815-1871** “U.S. Naval War College Press”, Vol. 27, No. 5 (MARCH - APRIL 1975), pp. 18-31, s.28.

⁵² BArch, PH 301/45, s. 134.

⁵³ Goethe, asıl adı Johann Wolfgang von Goethe. Alman düşünür, edebiyatçı. 1749-1832 tarihleri arasında yaşamıştır. Alman kültürüne yaptığı katkılara ek olarak dünya edebiyatına da büyük katkılar yapmıştır. Kaynak: Müellif, “Goethe” **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Cilt 14, 1996, s. 99-101.

⁵⁴ Norman Davies, **Avrupa Tarihi**,  eviren: Burcu  ığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İstanbul, İmge Yayınları, 2011, s.808-809.

⁵⁵ Sidney B. Fay, “The Kaiser's Secret Negotiations with the Tsar”, 1904-1905, **The American Historical Review** , Vol. 24, No. 1, 1918, pp. 48-72, s.51.

usta oldukları kabul edilmektedir. Bulgaristan’da durum iyiye, Romanya’da düzeldiyse, Sırbistan ve Karadağ’ın da durumunun giderek kötüleştiği kabul edilmelidir. Bununla beraber Rus hükümetinin hala Alman ordusunun değerine sahip olmaktan uzak olan ordusunun da geriliği malumdur.” çıkarımları yer almaktadır.⁵⁶ Buna göre Almanların askeri alanda Ruslardan ileri olduğu, Balkanlardaki genişleme politikasından memnun olmadığı anlaşılmaktaydı. Fakat dış politikada İngilizlere karşı Rusları yanında tutma çabası da dikkat çekmekteydi.

Bismarck sonrasında dünya koşulları değişti ve Almanya gücünü kaybetmese de politikasındaki tutarsızlık nedeniyle nüfuzunu kaybetmeye başladı. Avrupa’da da büyük devletler kutuplaşmaya başladı. İngiliz yanlısı Japonya’nın gelişimi ve 1904’te Rusya’ya saldırması güç dengesini sarstı. 8 Nisan 1904 tarihinde Anglo-French Entente Cordiale (İngiliz-Fransız Dostluk Antlaşması) imzalandı. Bu dostlukla Fransa, Mısır sorununda İngiltere çıkarlarını, İngiltere de Fas sorununda Fransa’nın çıkarlarını tanıdıklarını bildirdiler. Bu hamle neticesinde Alman Şansölye Bülow, ittifakı parçalamak adına Rusya ile yakınlaşma hamlelerine girişti.⁵⁷ Rusya ile yakınlaşmayı sağlayacak olay da Ekim 1904 tarihinde gerçekleşti. Kuzey Denizi’nde Rus donanması, Japon gemisi sanarak birkaç İngiliz balıkçı teknesine saldırdı. Bu olay, İngiliz kamuoyunda büyük yankı uyandırdı ve Kraliyet Donanması savaş hazırlığına girişti. Rusya geri adım atarak olayın yanlışlıkla yaşandığını ve soruşturma açılacağını aktarsa da Avrupa’daki dengeleri yeniden düzenlemek adına Almanya’nın eline fırsat geçti. Kayzer, bu duruma istinaden Çar II. Nikola’ya telgraf çekerek İngiliz-Japon müttefikliğine karşı Alman-Rus-Fransız üçlü müttefikliği önerdi. Çar da bu telgrafa olumlu yanıt verdi. Böylece Almanya, Avrupa siyasetinde istediğini yaratma fırsatı elde etti.⁵⁸ Kayzer acele etti fakat Çar, Fransa’yı da hemen antlaşmaya sokmak istedi. Kayzer ise öncelikle kendi aralarında bir ittifakın yapılması taraftarıydı. Neticede telgraf görüşmesi sekteye uğradı ve 1904’te antlaşma olmadı. Fas krizinin tekrar ortaya çıkmasıyla Kayzer ve Çar tekrar iletişime geçerek 23 Temmuz Pazartesi günü gizli olarak günümüzde İsveç topraklarında kalan Björke’de

⁵⁶ BArch, PH 301/45, s.198.

⁵⁷ Fay, a.e., s.52.

⁵⁸ A.e., s.59-60.

görüşüler.⁵⁹ İkili arasında antlaşma görüşmesi yapıldı.⁶⁰ Birinci maddeye göre; iki taraftan birine herhangi bir Avrupa devleti saldırırsa, diğeri ona kara ve deniz kuvvetleriyle yardım göndermeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca Kuzey’de bir savaş tehdidinde Danimarka iki ülke tarafından işgal edilerek çıkarlar korunacaktı.⁶¹ Bu antlaşmayla Almanya istediğini elde ederek İngiltere’ye karşı konumunu güçlendirmeyi planladı. Fakat antlaşma yürürlüğe girmedi, iki ülkenin hükümeti de antlaşmayı onaylamadı. Böylece Kayzer’in istediği denge sağlanamadı. Bu olay Almanların Avrupa’da müttefik arayışında olduklarını göstermekteydi.

1.1. Prusya’nın Askeri Gücü

Almanların askeri alanda ün yapmaları ağırlıkla bulundukları coğrafyayla ilişkiliydi. Onlarca küçük devlete bölünen Roma-Cermen İmparatorluğu toprakları üzerinde çok sayıda soylu, kont, baron gibi nüfuzlu aileler belirdi. Şatolarına kapanan bu kişiler, zamanla kendi ordularını oluşturdu ve siyasi çekişmeler yaşandı. Üstünlük mücadeleleriyle krallıklar ve sürekli savaşın getirdiği bir teyakkuz hali oluştu.⁶² Kendi içlerinde mücadele etmelerinin yanında etraflarının Polonya, Danimarka, İsveç, Avusturya, Fransa, Piyamonte gibi büyük devletle çevrili olması Almanlarda zamanla sürekli asker ihtiyacı da doğurdu.

Prusya ordusunda reform atılımı I. Friedrich Wilhelm ile gerçekleşti. Ona kadar merkezi otorite etkin değildi. Junker denen soylular, belli nüfuza sahipti ve yeri geldiğinde başıbozuk hareket edebiliyorlardı. Junkerleri kontrol altına alabilmek, komuta kademesini güçlendirmek adına onlara orduda yüksek görevler verildi. Bu sayede devlete bağlı hale gelip ordudaki subay ihtiyacının karşılanması planlandı. I. Friedrich Wilhelm’den sonra torunu I. Friedrich tarafından sivil memurların maaşları kısıldı. Etkin ve tasarruf ağırlıklı maliye teşkilatı düzenlendi. Mali kaynaklar ordunun denetim ve kontrolüne verildi. Subay sınıfı kadar astsubay sınıfına da önem verilerek haklarında

⁵⁹ A.e., s.65.

⁶⁰ Bu antlaşma, 29 Aralık 1917 tarihinde Bolşevikler tarafından Rusya’da günlük çıkan Izvestia gazetesinde yayınlanmıştır. Kaynak: Sidney B. Fay, “The Kaiser’s Secret Negotiations with the Tsar, 1904-1905”, *The American Historical Review*, Vol. 24, 1918, No. 1, pp. 48-72, adlı makalenin 68. Sayfasındaki dipnot.

⁶¹ Fay. a.e., s.67.

⁶² Breuilly, A.e.

iyileştirme yapıldı ve devlete olan bağılıkları daha da arttı.⁶³ Böylece Prusya ordusu ve subay kadrosu gelişim gösterdi.

Kuzeyde Prusya'nın Alman birliğini kurma girişiminde askeri başarıları büyük önem taşır. Dönemin diğer devletlerine nazaran paralı askerden ziyade kendi milletlerinden asker oluşturmaları, subay sınıfını soylulardan seçerek itaat ve disipline edecek bir zümre yaratmaları ve bununla beraber sanayileşme hamlesiyle savunma sanayinde atılımlar yapmaları askeri başarıyı getirdi. Almanlar; Avusturya, Danimarka ve Sedan savaşlarında kendilerinden sayıca üstün Fransız ordusunu taktiksel başarıyla kısa sürede yenerek askeri üstünlüğünü tüm Avrupa'ya kanıtladı.

1.2. Avrupa'daki Ekonomik Dönüşüm ve Almanların Sanayileşmesi

Sanayi inkılabı, şüphesiz İngiltere'de ortaya çıktı ve gelişti. Pamuklu sanayi ile başlayan endüstrileşme zamanla taşımacılık –özellikle demiryolu-, ağır sanayi, buharlı makineler, kimyevi maddeler gibi alanlarda da kendini gösterdi. İngiltere, su kanalları sayesinde ürettiği ürünleri Britanya adasında kolayca taşımaya başladı. İplikle başlayan sanayileşme, sömürge ve kolonilerden gelen hammadde fazlalığıyla daha da gelişme gösterdi. İngiltere'nin kurduğu deniz ticaret ağı, ona büyük bir kolonizasyon kurma avantajı sağladı, akabinde de imparatorluğun yolunu açtı. İngiltere'yi, Fransa ve Hollanda gibi deniz ticaretinde söz sahibi ülkeler takip etti. Onlar da deniz ticaretinin getirdiği bol hammadde ve pazar avantajından faydalanarak geliştiler. ABD de sanayileşme yarışında yerini aldı. Ayrıca da topraklarının büyüklüğü sayesinde uzun süre Avrupa'dan uzak kaldı. Çünkü ihtiyacı olan hammadde ve pazar için dışarı çıkmasına gerek yoktu. Avrupa ve beraberinde dünyanın ekonomik şekillenmesinde söz sahibi olan bu ülkelere XIX. yüzyılın ortalarında Almanya da eklendi.

Almanya; İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya göre daha geç sanayileşti. Bunda siyasi birlikten yoksunluk büyük bir etkendi. Almanlar, ticaret kolonileri kurmak bir yana, kendi içlerinde kendi yurttaşlarına gümrük vergisi uyguluyorlardı. Bu konuya detaylı olarak çalışmanın birinci bölümünde değinildi. Siyasi birlikten önce kurulan gümrük birliği, sanayileşmenin önünü açtı.

⁶³ Mesut Uyar, Hayrullah Gök, “Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması (1640-1871)”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt.13 , Sayı.1 Sayfa.1 – 28, ss. 8-10-11.

Prusyalı memurlar, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'yi ziyaret ederek endüstrideki yeniliklerle ilgilendiler. Ülkelerine döndüklerinde üretim tekniklerini uygulamaya çalıştılar ve özellikle madencilik ve eritme yöntemlerini kullandılar. Bu çalışmalar, devlet tarafından yapıldı. Zamanla özel teşebbüsler de bu yöntemleri kullandılar ve özellikle Kuzey Alman devletleri arasında imalat sanayi gelişim gösterdi. Tabi bu gelişim, 1834'teki Zollverein ile daha da büyüdü. Gümrük birliğine üye devletlerarasındaki iş birliği sayesinde pazar alanı genişledi ve sermaye birikmeye başladı. Ruhr bölgesinde zengin maden yataklarının bulunmasıyla üretim daha da arttı. 1871'den sonra Almanya artık Avrupa'da endüstrileşmede büyük bir yol kat etti. Kıta Avrupa'sının en büyük demir, çelik ve kimyasal mal üreticisi oldu. Özellikle Bismarck, ekonomi politikası olarak içeride liberal, dışarıya karşı muhafazakâr davrandı. İç pazara yabancı mal girişi oldukça kısıtlıydı. Yerli üreticiler destekleniyor, kartel⁶⁴ oluşturmalarına izin veriliyordu. Sermaye yetersizliği çekenler, bankalar aracılığıyla finanse ediliyordu.⁶⁵ Kartel oluşması, İngiltere'ye kıyasla Almanya'da serbestti. İngiliz ekonomisi, Adam Smith'ten itibaren devletin müdahale etmediği serbest ekonomiyi savunurken Almanlar, tam tersi devlet destekli ekonomi modelini seçtiler. Bu noktada özgün bir ekonomik model benimseyerek sanayileşme yarışına geç de olsa güçlü bir endüstriyle katıldılar. Alman İmparatorluğu'nda siyasi birliğin sağlanmasından sonra sekiz kartel varken I. Dünya Savaşı sonunda 3000'e yakın kartel vardı.⁶⁶

Endüstriyel yatırımlar içerisinde demiryolu, kanal gibi büyük projeler oldukça maliyetliydi. Bunların yapımı büyük şirketlerin ortaklıklarıyla mümkündü ve gerektiğinde devlet de işin içine girebiliyordu.⁶⁷ Almanlar tarafından Osmanlı Devleti topraklarında girilen Bağdat Demiryolu Projesi buna örnektir.

⁶⁴ Kartel, serbest piyasada rekabeti engeller ve işletmelerin ortak hareket ederek fiyatı belirlemelerine olanak sağlar. Karlılık artırır. Günümüzde serbest piyasa ekonomileri için olumsuz gözüke de küreselleşmenin bu kadar yaygınlaşmadığı XVIII. ve XIX. yüzyıllarda devletler için ekonomilerini büyütmede faydalıydı. Kendi üreticilerini dış pazarla rekabet edecek düzeye getirene kadar karteleva müsaade etmek Alman üreticilerinin büyümesine fayda sağlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Erdal Ünsal, **İktisada Giriş**, Ankara, 3. Baskı, İmaj Yayıncılık, 2011, s. 303-304.

⁶⁵ Herbert Heaton, Çevire: Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş, **Avrupa İktisat Tarihi II**, Ankara, Teori Yayınları, 1985, s.174-176.

⁶⁶ Fulbrook, **a.g.e.**, s. 139.

⁶⁷ Heaton, **a.g.e.**, s. 189-190.

Alman İmparatorluğu büyük güç olarak Avrupa siyasetinde yerini aldıktan sonra Almanlar içerisinde Friedrich List⁶⁸, Paul de Laggerde⁶⁹ ve Wilhelm Roscher⁷⁰ gibi düşünürler emperyalist çıkar temelli fikirler öne atmışlardı. Bunlara göre Almanlar artık Avrupa’da büyük güç olmakla yetinmeyip dünya gücü olmalıydı. Bu fikir dönemin emperyalist politikalarıyla da örtüşüyordu. Dönemin konjonktüründe sömürgecinin bir yarış haline gelmesi ve kazanç elde edilmesi Almanlarda da bu yayılmacılığı ortaya çıkardı. Britanya, Rusya, ABD’nin dünya siyasetine yön vereceğini ve Almanların da bu devletlerin içine girmesi gerektiğini savunan Alman idealizmine göre bu yolda atılacak adım askeriden çok ekonomik başarıydı. Bu da ekonomik nüfuz alanları yaratmakla mümkün olabilirdi. Bismarck şansölyeliği döneminde Almanya’nın takındığı ihtiyatlı tutum, çoğu Alman kesiminde muhalif yarattı. Onlara göre Almanlar genişlemeli, nüfuz alanlarını artırmalıydı.⁷¹ Tabi bu girişimler olumlu neticelenmedi. Afrika’da verimsiz sömürü toprakları, Asya’da Rusya ve Japonya gibi devletlerin yer alması, Hindistan’ın İngilizlerin elinde olması Almanların nüfuz alanını daralttı. Osmanlı Devleti-Alman İmparatorluğu yakınlaşması da iki devletin birbirine ihtiyaç duyduğu bir ortamda gelişme gösterdi. İngilizlerin Osmanlı Devleti toprak bütünlüğü politikasını terk etmesi, Osmanlı Devleti’nde başka bir müttefik arayışına neden oldu. Almanlar da Osmanlı Devleti’nin durumunu biliyorlardı. Aynı zamanda Asya topraklarının verimliliğinden haberdardılar. Üstelik Osmanlı Devleti Afrika veya Asya’daki sömürü ülkeleri gibi değildi. Dönemin hatırı sayılır bir gücüydü. Kimliği değerliydi. Osmanlı Devleti’ni sömürmekten ziyade onunla ticari ilişki yapmak Almanlar açısından hem pazar avantajı sağlayacak hem de

⁶⁸ Friedrich List 1789 - 1846 tarihlerinde yaşamış bir Alman iktisatçı, düşünürdür. Ekonomide korumacı politikayı savunmuştur. XVIII. Yüzyılın sanayileşen devletleri İngiltere ve Fransa’da uygulanan liberal ekonomi politikasına tepki olarak Almanya’da korumacı ekonomi politikası uygulanmasını önermiştir. 1815 Viyana Kongresi sonrası 38 devlete ayrılan Almanya içinde gümrük birliği uygulanıp, dışarıya gümrük duvarları getirilmesini önermiştir. List’in bu korumacı politikası, Bismarck tarafından da desteklenmiş ve uygulanarak Alman ekonomisi gelişim göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Karakayalı, **Ekonomi Kuramı**, 3. bs., İzmir, Bilgehan Matbaası, 1994, s. 77-78.

⁶⁹ Paul de Laggerde, 1827-1891 yıllarında yaşamış bir Alman düşünürdür. Günümüz Alman otoritelerine göre modern antisemitizmin önemli bir öncüsü sayıldığından, 1925’te Berlin’de bir sokağa verilen ismi 2016’da kaldırılmıştır. “Çevrimiçi” <https://www.wochenanzeiger-muenchen.de/laim/alte-strasse-neuer-name,80921.html> Erişim tarihi 09/10/2022.

⁷⁰ Wilhelm Roscher 1817-1894 tarihleri arasında yaşamış Alman iktisatçıdır. Principles Of Political Economy adlı eserinde bireylerin emek gücünün farklı uluslarda değişkenlik gösterdiğini belirtmiştir. Buna sebep olarak da kalıtsal donanımları göstermiştir. Roscher’e göre hiçbir insan enerjide İngiliz ve Anglo-Amerikanları, çalışma zekasında Alman’ı, zevkte Fransız’ı geçemez demiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. William Roscher, (1878), Principles Of Political Economy, New York: Henry Holt & Co. S.165.

⁷¹ Matthias von Kummer, **Deutsche Präsens am Bosphorus Boğaziçi’ndeki Almanya**, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2011, s.10,12.

Osmanlı Devleti'ni yanlarına çekerek İngilizlerin Hindistan ticaret yolunu sekteye uğratabileceklerdi. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ni ziyaretleri iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. İmparatorun ziyareti ve sonrasında gelişen olaylar ikinci bölümde daha detaylı ele alındı.

2. Alman İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti İlişkilerinde Tarihsel Süreç

Prusya Krallığı ve Osmanlı Devleti toprakları birbirine sınır değildi. Osmanlı Devleti, Avrupa içlerine ilerlemeye devam ederken Avusturya'nın engeliyle karşılaştı ve iki devlet uzun yıllar savaştı. Napolyon savaşlarından sonra milliyetçiliğin yükseldiği Alman topraklarında Prusya, 1871'de siyasi birliği sağlayıcı devlet oldu. Bu zamana kadar Alman topraklarında siyasi kargaşa hâkimdi ve Avusturya, Almanların hamisi rolündeydi. Avusturya'nın tehdidi, kuzeyde Prusya Krallığı ve güneyde Osmanlı Devleti çıkarlarını ortak kılıyordu. 1715'te başlayan ve Karlofça⁷² ile kaybettiği toprakları geri almak isteyen Osmanlı Devleti, 1718'de Avusturya harbini lehine çevirmek için Rakoçi⁷³'nin yönlendirmesiyle Prusya'ya dostluk mektubu gönderdi. Bu olay, Prusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk resmi temastı.⁷⁴ Prusya da ilişkileri sürdürmek istedi. 1759 tarihinde Prusya Kralı tarafından sadrazama mektup yazılarak III. Osman dönemindeki iyi ilişkilerin III. Mustafa döneminde de sürdürülmesi arzu edildi. Dostluğun devamı için de önemli bilgilere vakıf olarak nitelendirilen Karlo Adolf Reksi isimli bir Alman, delege olarak Osmanlı'ya gönderildi.⁷⁵

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Prusya Krallığı arasında diplomatik münasebetler oldu. Her iki devlet de Avusturya ve Rusya'ya karşı dönem dönem savaşa girdiklerinden birbirlerinin çıkarlarını ortak gördüler.⁷⁶ Miladi 1761 tarihinde Prusya kralı tarafından Sadrazam Mehmet Ragıp Paşa'ya gönderilen bir mektup bu ortak çıkar

⁷² “Karlofça Antlaşması” 1683'te II. Viyana Kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Avusturya, Lehistan ve Venedik Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluşturmuşlardır. Bu ittifaka sonradan Rusya da katılmıştır. Osmanlı kısmi başarılar elde etmesine rağmen tüm cephelerde yenilmiştir. 1697'de yapılan Zenta Savaşı'ndaki yenilginin ardından barış görüşmeleri başlamış ve 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Karlofça Antlaşması”, **Türk Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27,2001, s.504,505,506 vd.

⁷³ Avusturya'ya karşı Macar bağımsızlık hareketini savunan Macar prens. Osmanlı topraklarında vefat etmiştir. Meryem Kaçan Erdoğan, “Mülteci Bir Macar Prensi ve Terekese Rakoczi Jozsef”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, 2011, s.81-102.

⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt 2.Kısım**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 232.

⁷⁵ **BOA. HAT. 7-245.**

⁷⁶ Uğur Kurtaran, “Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Rexin'in Faaliyetleri (1755-1761)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 47, 2015, s. 116.

politikasını destekledi. Rusya'ya karşı bir ittifak yapılması ve buna İngiltere'nin de sıcak baktığı Prusya kralı tarafından aktarıldı.⁷⁷ Avusturya ve Rusya'ya karşı beraber hareket etme kararı da alındı. Miladi 1791 tarihinde Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'in Osmanlı Devleti sadrazamı Şerif Hasan Paşa'ya gönderdiği hümayunda da beraber hareket etme isteği dikkat çekmektedir.⁷⁸ Aralarında uzun süreli ittifak yaşanmadı. Küçük Kaynarca ve Zıstovi Antlaşmalarıyla neticelenen savaşların sonucunda Osmanlı Devleti, Prusya'dan umduğu desteği görmedi. Hem Avusturya hem de Ruslarla savaşan Osmanlı Devleti, Prusya'nın harbe girmesini isterken Prusya, Osmanlı Devleti'ni geçiştirdi. Sadece Avusturya sınırına asker yığmakla yetinerek kendi menfaatine hareket etti.⁷⁹ Gerçi bu durum dahi Avusturya'nın kuzeye asker kaydırıp, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarına fazla asker kaydırmasını engelledi.

Prusya'nın askeri alanda Avrupa savaşlarında gösterdiği başarıya kadar Osmanlı Devleti, Prusya ile ilgilenmedi. Batının üstünlüğü kabullenildikten sonra Fransa'ya eğilim oldu ve Fransız uzmanlarca askeri alanda yenilikler gerçekleşti. XX. yüzyıla girerken dahi askeri alana ek olarak fikri alanda da Fransız etkisi dikkat çeker.

Prusya Krallığı ve Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkileri XIX. yüzyılın başlarında ılımlı seyretti. III. Selim döneminde askeri reform için Prusya'dan üst düzey bir subay olan von Goetze çağrıldı⁸⁰. Yine III. Selim döneminde İstanbul'da elçilik yapan Knobelsdorf⁸¹, Prusya'nın temsil statüsü olan elçiliğin, ortaelçiliğe yükseltilmesine ve

⁷⁷ BOA. HAT. 7-249.

⁷⁸ BOA. A.DVNSNMH.d....4-53 s. 50,

⁷⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 236-237. "Küçük Kaynarca Antlaşması" 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan antlaşmadır. Kırım, savaş sonucunda imzalanan antlaşma ile bağımsız olup Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 26, 2002, s.524. "Zıstovi Antlaşması" Osmanlı Devleti, Kırım'ı geri almak amacıyla 1787'de Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Ardından Avusturya Rusya'nın yanında yer almıştır. Fakat Avusturya, Prusya tehdidi ve Fransa'nın iç karışıklığından dolayı savaşta başarı sağlayamamıştır. Savaş sonucunda 1791'de Avusturya ile Zıstovi Antlaşması, 1792'de de Rusya ile Yaş Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zülfiye Koçak, "Son Osmanlı- Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıstovi Antlaşması" **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 11, Sayı 22, 2018, s.265, 266,283.

⁸⁰ Mehmet İhsan Cantemir, Osmanlı - Prusya Münasebetleri (1808-1871) (A.Dvn.Dve. D. 073/2 Numaralı Prusya Ahkâm Defteri Işığında), Yayınlanmış Doktora Tezi, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Balıkesir, 2019, s. 22.

⁸¹ Cantemir, a.g.t., s. 25

Prusya elçisinin sürekli olarak İstanbul'da ikamet etmesine dair padişaha teklifte bulundu, bu durum da padişahın hoşuna gitti ve kabul etti.⁸²

XIX. yüzyıl başlarında Fransa'nın Avrupa'da milliyetçiliği savunarak ulus-devlet oluşumunu desteklemesi ve Avrupa'da başlayan koalisyon savaşları Avrupa'daki güç dengelerini değiştirdi. Fransa hamiliğindeki Piyemonte, Avusturya'ya baskı yapıyor, Prusya da kuzeyde ekonomik ve askeri yönden büyüyordu. Siyasi ve askeri kargaşa bir süre dursa da endüstri devriminin gelişmesi işçi sınıfını doğurdu, bu sınıf da 1848 Devrimi olarak adlandırılan kargaşaya neden oldu. Rusya, Avrupa'daki olaylardan coğrafi uzaklığı sayesinde fazla etkilenmiyordu. Rusya için önemli olan sıcak denizlere inmekti. Bundan dolayı Balkanlar üzerinden Osmanlı Devleti'ne sürekli baskı yapıyor ve her fırsatta Osmanlı Devleti ile savaşa girmekten geri durmuyordu. Osmanlı Devleti 'nin zayıflaması, Avrupalı devletler nezdinde olumlu gibi gözükse de bu durum Rusya'ya menfaat sağladığı anlarda frenleniyordu. Kırım Savaşı bunun açık bir delilidir. Özellikle sanayisi, denizaşırı sömürgeleri ve donanmasıyla İngiltere, 1878 Berlin Kongresi'ne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını sürdürdü. Kırım Savaşında da Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasının sebebi sömürge yollarında Rusya gibi güçlü bir devlettense kontrol edebileceği Osmanlı Devleti gibi bir devletin yer almasını yeğlemesiydi.

Rusya, Ortodoks himayeliğini bahane ederek Osmanlı Devleti'ne 1853'te savaş ilan etti. Rus askerleri Osmanlı Devleti sınırını Batı Karadeniz taraflarından geçtiği halde Osmanlı Devleti savaş ilan etmedi ve durumu protesto etti. İngiltere ve Fransa başta savaşı durdurmak istediye de Rusya cevapsız kaldı. Sonunda İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti ile anlaşma yaparak savaşa dâhil oldu. Avusturya da Osmanlı Devleti ile anlaşma yaptı fakat asker göndermedi. Eflak ve Buğdan'ı işgal eden Rusya'ya karşı Avusturya, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Rusya'ya ultimatome verdi. Ayrıca Avusturya, 20 Nisan 1854 tarihinde Eflak ve Buğdan konusunda Prusya ile hareket etmek üzere antlaşma da yaptı.⁸³ Kırım Savaşında Prusya, diplomatik olarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.⁸⁴ Savaş öncesinde Rusya, Avusturya ve Prusya'yı kendi

⁸² BOA. AE.SSLM.III. 1-31.

⁸³ Togay Seçkin Birbudak, "1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Belleten*, Cilt LXXXII, Sayı 293, 2018, s. 248.

⁸⁴ A.e., s. 258.

safına çekmeye de çalıştı ama bu ülkeler tarafsız kaldı.⁸⁵ Neticede Rusya yenildi ve 93 Harbine kadar Osmanlı Devleti ile harbi münasebete girişmedi. Avusturya ve Berlin Kongresine kadar İngiltere, Rusya'yı Balkanlardan uzak tutmaya çalıştı. Özellikle Avusturya, Rusya'nın balkanlar üzerindeki emellerinden hoşnut değildi. Panslavizm politikası, Osmanlı Devleti kadar Avusturya'yı da zor duruma düşürüyordu. Her iki imparatorluk da çok ulusluydu ve Balkan topraklarından dolayı Slav ırkından insan barındırıyorlardı.

Ruslar, Kırım yenilgisinde sonra askerî harekât yönlerini Orta Asya ve Sibirya taraflarına kaydırarak yayılmacı politikasına doğuda devam etti.⁸⁶ Batıda da Panslavizm ile büyük imparatorlukların bünyesindeki Slav halklarını ayaklandırmayı amaçlıyordu. Prusya'nın Avusturya ve Fransa'yı mağlup edip Alman İmparatorluğunun ilan etmesi, Ruslar için tehlike olarak algılandı. Özellikle Balkanlarda Panslavizm politikasına hız verdiler.⁸⁷

Avrupalı devletler, Rusya'nın Avrupa'daki güç dengesini değiştirmesini istemiyorlardı. Avusturya, eski gücünde değildi ve özellikle Fransa ile Piyemonte'ye yenilip Prusya'nın da 1871'de Alman siyasi birliğini kurmasıyla güç kaybetti. Kırım Harbi sonrasında Avusturya, kendi meseleleriyle meşgul olarak Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa kadar ilgilenmedi.⁸⁸ Tabi Prusya ve Piyemonte yenilgilerinden sonra tek yayılma sahasının kaldığı Osmanlı topraklarına bir kez daha göz dikti, Bosna-Hersek'le başlayıp Arnavutluk, Makedonya ve Selanik'e kadar uzanarak Balkanlarda yayılma stratejisine girişti.⁸⁹

1877-1878 Osmanlı Devleti-Rus İmparatorluğu Savaşı öncesindeki diplomatik çatışmada Bismarck'ın rolü önemlidir. Almanya-Avusturya ve Rusya arasında kurulan üçlü ittifakta amaç Orta Avrupa'da Alman nüfuzunu kurmaktır. Rusya'yı Fransa'ya yakınlaştırıp iki ateş arasında kalmamak için Balkanlardaki Rus yayılmasına kısmen göz yumuyordu. Savaş öncesinde Şansölye Bismarck, Çar II. Alexander'a telkinde bulunarak

⁸⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 35.

⁸⁶ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 363.

⁸⁷ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 40.

⁸⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Cilt VI.**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 20.

⁸⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 14-15.

Balkanları rahat geçebileceğini, “*bunun için 250.000 kişilik kuvvetin Osmanlı savunmasını rahatlıkla aşacağını*” aktardı.⁹⁰ Aynı Bismarck, Mithat Paşa’nın sadrazam olduğu haberini aldığındaki memnuniyetini şöyle ifade etmişti: “*Mithat Paşa asrımızın büyük adamlarındandır. Bana kalırsa Şark işleri şimdi yoluna girecektir.*”⁹¹ Bu söylemleriyle Osmanlı Devleti üzerinde ikili bir politika güttüğü, asıl amacının Alman çıkarları nezdinde Ortadoğu ve Balkanları şekillendirmek olduğu aşîkârdır. Tabî dönemin İran’ı içînse tepkisiz kalması Almanları ateşe atmaktan çekinmesinden kaynaklanmaktadır. 1870’li yıllarda İran’da demiryolu imtiyazı elde eden Baron Julius de Reuter⁹², inşaatın sandığından maliyetli çıkmasından sonra Bismarck ile görüşmeye çalışarak; onun Orta Asya sorununu çözecek doğru kişi olduğunu vurguladı fakat Bismarck bu teklifi reddetti. Bunun da en büyük sebebi bölgedeki Rusya ve İngiltere rekabetini bildiğinden iki büyük devletle de çatışmaya girmek istemedi.⁹³

Milliyetçiliğın ve meşrutiyetin yükseliş gösterdiği XIX. yüzyılda Avrupa’daki gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti içerisinde de meşrutiyet yanlıları oldu. Balkanlarda Panslavizm propagandasıyla başlayan isyanlar, kurulan yeni devletler özellikle Osmanlı genç subayları arasında milliyetçîği körükledi. Kimi liberal devlet adamı da meşrutiyetin kurtuluş olacağını düşünüyordu. Bu konuda Mithat Paşa büyük çabalar harcayarak Kanuni Esasi’yi hazırladı. Osmanlı Devleti’ndeki meşrutiyet yanlıları, monarkın yetkilerini kısmaktan ziyade milletler arasından bir temsilciler meclisi oluşmasını öngörüyordu. Monark, yine eskisi gibi hükümrânlık gücüne sahipti. Ki 1878’de II. Abdülhamit tarafından onaylanan Kanun-i Esasi’de de bu durum göze çarpar. Monarkın yetkilerinde sorumsuz olması, egemenliğin monarka ait olması ve yetkilerin genişliğı önemli noktalardır. Bu anayasa hazırlanırken Prusya anayasasından esinlenilmiştir.⁹⁴

⁹⁰ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.38.

⁹¹ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.6-7.

⁹² Julius de Reuter, 1816–1899 yılları arasında yaşamış Alman asıllı Yahudi’dir. Reuters şirketinin kurucusudur. Sonradan İngiliz vatandaşlığına geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için: “Çevrimiçi” <https://www.jewishvirtuallibrary.org/reuter-paul-julius-freiherr-von> Erişim tarihi 29/09/2022.

⁹³ John S. Galbraith, “British Policy on Railways in Persia”, **1870-1900, Middle Eastern Studies**, Vol. 25, No. 4, 1989, pp. 480-505, s.488.

⁹⁴ Serap Toprak, **19.yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikaları**, Ankara, Gece Akademi, 2019, s. 47.

2.1. Siyasi İlişkileri

Alman siyasi birliği sağlanana kadar Osmanlı Devleti, Almanlar ile XIX. yüzyıla kadar sıkı ilişkiler içine girmede. XIX. yüzyılda Almanların siyasi birliğini sağlamaları, endüstrileşmede hız kazanmaları ve askeri alandaki başarıları Osmanlı açısından da yakından takip edildi. Özellikle de Berlin Kongresi sonrasında İngiltere'ye alternatif olacak gözüyle bakıldı. İngiltere, sömürge yollarının güvenliği için Basra Körfezine önem verdi. Zayıf ve kontrol edilebilir bir Osmanlı Devleti istemekteydi. Fakat Avrupa'da Fransa'nın Almanlara 1870'te yenilmesi güç dengesini sarstı ve Almanların ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti ile yakınlaşarak Berlin-Bağdat demiryolu projesine başlamaları Basra Körfezini, haliyle İngiltere'nin Hindistan sömürgesinin yolunu tehlikeye attı.⁹⁵

Endüstrileşen, üretim için hammadde ve nihai ürünleri için pazar ihtiyacı duyan Almanlar da Anadolu topraklarıyla ilgilenmeye başladı. Afrika'da elde ettikleri sömürgeler verimli değildi. Buna karşılık Anadolu toprakları sanayi hammaddeleri ve tarım açısından zengindi. Osmanlı Devleti'nin de toprakları oldukça geniş ve stratejik yolları kapsıyordu. Almanlar da diğer batılı devletler gibi Osmanlı Devleti'ni sömürü politikası gütmeyip toprakları üzerinde işgal planları yapmıyordu. Bu tutum da Osmanlı'yı Almanlara yakınlaştırdı.

II. Abdülhamit'in Ruslardan nefret etmesi, İngilizlerden korkması ve Fransızları küçümsemesi devleti müttefik arayışına soktu. Gençliğinde amcası Sultan Abdülaziz ile çıktığı Avrupa seyahatinde Almanya'ya hayran oldu ve saltanatı sırasında uyguladığı dış siyasete de bu durum sirayet etti.⁹⁶ XIX. yüzyıl son çeyreğinde yaşanan siyasi ve ekonomik olaylar, Osmanlı Devleti ve Almanları ortak menfaatleri gereği İngiltere'ye karşı yakınlaştırdı. Ayrıca XIX. yüzyıl son çeyreğine doğru Almanlar için Osmanlı Devleti, endüstrileşmelerinin ardından iyi bir hammadde ve pazar alanı olarak görüldü. Askeri uzmanların getirilmesi, Alman imparatorunun bizzat ziyaretleri, yüklü silah siparişleri, demiryolu yatırımları iki devleti birbirine yakınlaştırdı. Almanlar, Fransa'nın Mısır'ı işgal edip İngiliz sömürge yolunu kesme girişimlerini örnek alarak Osmanlı'nın doğudaki topraklarıyla ilgilendi.

⁹⁵ Faruk Yılmaz, **Osmanlı'nın Borç Batağı Duyun-ı Umumiyye**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s. 180-181.

⁹⁶ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII.**, s. 171-173.

2.2 Askeri İlişkileri

Almanlarla olan ekonomik iş birliğinden önce askeri ilişkiler dikkat çeker. Osmanlı ordusu, batıdaki hat piyade düzeninin gelişimine uzun süreler uzak kaldı. Osmanlı ordusunda piyade sınıfına mensup Yeniçeriler, batı tarzı talime dahi yanaşmayıp eski düzende talim yapmaya devam ediyordu. III. Selim zamanında kurulan Eşkinici Ocağı'nda batı tarzı talim yapılmaya başlanmışsa da bu durum süreklilik sağlayamadı. Batının askeri üstünlüğü XVIII. yüzyılda kabullenildi. Buna delil olarak dönemin padişahlarında III. Mustafa'nın Avrupa'daki savaşlara ilgi duyması ve benzer başarıların Osmanlı Devleti ordusunca da yapılması isteği gösterilebilir. Tabi bu durum başlangıçta bilimsellikten ziyade batıl inançlarca yorumlanmaya çalışıldı.

Niyazi Berkes'e göre; III. Mustafa ve oğlu III. Selim, fala inanırlardı. *“Hem Mustafa hem oğlu Selim Avrupa devletlerinin yeni ordu sistemlerinin kazandığı başarıların astrologlar sayesinde sağlandığını sanarak, Prusya ve Fransa'daki elçileri aracılığı ile bu ülkelerin krallarından astroloji kitapları ve hizmetlerinde kullandıkları falcıların da bir süre verilmesini istemişler!”*⁹⁷ Enver Ziya Karal'a göre III. Mustafa, Fransız elçi Vergennes⁹⁸ aracılığıyla Fransa'dan astronomi kitapları sipariş etti. Bilime meraklı gibi görünse de Yedi Yıl Savaşları'nda Prusya gibi küçük bir devletin zaferlerine şaşırdı, bunun münecimlerle vasıtasıyla olduğunu düşündü. Buna istinaden de Prusya Kralı Frederik'e elçi gönderdi ve üç münecim istedi. Frederik elçiye şu cevabı verdi: *“İyi bir orduya sahip olmak, barış zamanında harbe hemen girebilecek bir şekilde onu talim ettirmek, hazineyi dolu tutmak, işte benim üç müneccimim; bunlardan başka müneccim yoktur. Dostumuz padişaha böylece bindirmenizi rica ederim.”*⁹⁹ Tahsin Ünal da münecim olayına değinmiş ve III. Mustafa'yı eleştirerek Hz. Muhammed'in *“Düşmanlarınız nasıl hazırlanıyorsa siz de öyle hazırlanan. Beşikten mezara kadar ilmi arayın. Semavi hadiselerin yerdeki hadiselerle tesiri yoktur.”* hadisine istinaden hakiki bir Müslüman olmadığını dile getirmiştir.¹⁰⁰ III. Selim, Rus savaşı sırasında ordudaki

⁹⁷ Niyazi Berkes, **Atatürk ve Devrimler**, İstanbul, Adam Yayınları, 1993, s.142

⁹⁸ Charles de Vergennes, XVIII. yüzyılda yaşamış, 1755-1768 tarihinde Osmanlı'da görevli Fransız elçidir. Konuyla alakalı ayrıntılı bilgi için: Kadriye Topal Doğan, “Bir Fransız Elçisinin Çıraklık Dönemi: İstanbul Elçiliği Öncesinde Charles Gravier de Vergennes, **Mavi Atlas**, , Cilt 10 Sayı 2, 2022, s. 356-373.

⁹⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 58-59.

¹⁰⁰ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700'den 1914'e Kadar**, Ankara, Karınca Matbaası, 1955, s.12,13.

liyakatsiz üst düzey komutanların yerine atama yapacağı zaman istihareye yatmak ve kura gibi yöntemlere başvurdu.¹⁰¹

Batının askeri üstünlüğü her halükârda görülüyordu. Osmanlı Devleti ordusunda XVIII. yüzyılda Prusyalılardan önce Fransız uzmanlar görev almıştı. I. Mahmut döneminde Fransız asker De Bonneval, humbaracı erlerin sorumluluğunu üstlenerek hem onları eğitti hem de birliğe düzen getirdi. Ardından da Osmanlı'ya tabii olarak Humbaracı Ahmed Paşa olarak görev yapmıştı.¹⁰² Ardından gelen uzmanlardan Baron de Tott, Osmanlı Devleti topraklarında geçirdiği zamanları kitaplaştırdı ve günümüze aktarmıştı.¹⁰³ Topçu mühendis olarak Osmanlı Devleti ordusunda bir dönem görev almıştır. 1770 yılındaki Çeşme Muharebesi sonrasında Çanakkale Boğazı'nı zorlayan Rus donanmasını Boğaz'ı tahkim ederek durdurmuştu. 1775 yılında Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun açılışında görev almıştı. III. Mustafa öldükten sonra da Fransa'ya dönmüştü. Napolyon'un Mısır'a çıkarma yapıp ilişkileri kötüleştirmesine kadar Fransız etkisi, Osmanlı Devleti ordusunda dikkate değerdir. III. Selim, Nizam-ı Cedit için Fransa'dan eğitmen subay istediğinde subaylar arasındaki kralcı-ihtilalci kavgası Nizam-ı Cedit eğitimini de sekteye uğratmıştı.¹⁰⁴ Her ne kadar ilişkiler sekteye uğrasa da ordudaki Fransız etkisi Goltz Paşa'nın 1883'te Osmanlı Devleti ordusunu modernize etmekle görevlendirmesine kadar sürmüştü.¹⁰⁵ Yine III. Selim döneminde batıdan gelme olarak ilk resmi yabancı dil olarak da Fransızca askeri okullarda öğretilmeye başlanmıştı.¹⁰⁶

II. Mahmut döneminde kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine batılı tarzda ordu oluşturulacağı zaman Almanlardan askeri uzman istendi fakat Almanlar, Ruslarla aralarını bozmamak için bu isteğe başlangıçta çekimser kalmışlardı.¹⁰⁷

¹⁰¹ Kemal Beydilli, **Türk İslam Ansiklopedisi**, S36 kaynak Kenan, Seyfi (ed.) Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve dönemi = Selim III and his Era from Ancien Régime to New Order / Seyfi Kenan (ed.) – İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010. S.752

¹⁰² Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s.57.

¹⁰³ “Türkler” olarak çıkan kitap, seyahatname ve anı niteliği taşımaktadır. Döneme dair gözlemler açısından okunmaya değer bir eserdir. Baron De Tott, **Türkler**, Tercüman yayınları.

¹⁰⁴ Kazgan, a.g.e., s.173.

¹⁰⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, , 1995, s. 582.

¹⁰⁶ Toprak, **a.g.e.**, s. 22-23.

¹⁰⁷ Fahri Türk, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s. 91.

Tabi sonrasında uzmanlar gönderilmişti. İlk gelen Prusyalı subaylar 1835'te; yüzbaşı rütbesinde Moltke¹⁰⁸, Sinke, Mulbah ve Fişe iken 1838'de beş subay daha gelmişti. Yüzbaşı Koçkovski, Teğmen Vent, Teğmen Soling, Teğmen Şirincesfayer ve Teğmen Vizintal'dir. 1838'de gelen Prusyalı subayların Prusya'da ordu içerisindeki görevleri devam etti, sonrasında Osmanlı Devleti'ne bağlandı ve Kırım Savaşında rızalarıyla Osmanlı Devleti vatandaşı olmuşlardı.¹⁰⁹

II. Mahmut'un askeri reform hareketinin benimsenmesi kolay olmamıştı. Eleştiriler almıştı. Yeni ordunun hızlıca oluşturulmaya çalışılması birtakım eksiklikleri beraberinde getirmişti. Talim eksikliği, bütünlükten uzaklık içte huzursuzluk yaratırken dışarıdan da eleştiri almıştı. Avrupai tarzda teçhizat halk nezdinde güvensizlik yaratmıştı. Prusyalı subay Moltke de Osmanlı askeri kıyafet ve teçhizatını bütünlükten uzak olduğu için eleştirmişti. Ona göre Türk askeri "*Avrupa askeri gibi disiplinli, Rus ceketli, Türk pantolonlu, süvarisi Tatar eyerli, Fransız üzengisi ve İngiliz kılıçlı*" donanmıştı.¹¹⁰ Fransa gibi büyük bir gücü yendi, siyasi birliğini tamamladı, endüstrileşti ve askeri alanda ekol yarattı. Almanlara göre Osmanlı Devleti'ndeki geç yenileşme ve reform çabaları gayet anlaşılır bir durumdu. Mısır sorunu, Balkanlardaki isyanlar ve Rus Savaşları Osmanlı Devleti'ne yenilikleri sağlam temellere oturtma fırsatı vermemişti. Tabi reformun gerçekleşmesinde engel çıkaran olaylar kadar kişiler de olmuştu. Reform karşıtı nüfuzlu kişiler de vardı. Moltke, Osmanlı Devleti'nde askeri görevli olduğu süre boyunca amirleri konumunda yer alan Hafız Paşa ve Hüsrev Paşa'nın reforma engel olduklarını da belirtmişti.¹¹¹

¹⁰⁸ Helmuth Karl Bernhard, Count von Moltke 1800-1891 tarihleri arasında yaşamıştır. Prusyalı bir askerdir. 1835'de Osmanlı'ya gönderilmiş, 1836'da Prusya tarafından Osmanlı ordusunu modernize etmek için görevlendirilmiştir. Mısır-Osmanlı savaşında tavsiyeler vermiş fakat Osmanlı yöneticileri Moltke'nin tavsiyelerini dinlememişlerdi. 1839 sonunda Almanya'ya geri dönen subay, Prusya önderliğindeki Alman siyasi birliğinin kurulması sürecinde aktif rol oynamıştır. 1857'de Prusya Genelkurmay Başkanı olmuş; Schleswig-Holstein, Avusturya ve Fransa savaşlarında etkin rol oynamıştır. Alman siyasi birliğinin kurulmasından sonra Mareşal olmuştur. II. William ile fikirlerinin ters düşmesi sonucu 1888'de istifa etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz."Çevrimiçi" <https://www.britannica.com/biography/Helmuth-von-Moltke/Chief-of-the-general-staff> Erişim tarihi 08/11/2022.

¹⁰⁹ Genelkurmay Harp Tarihi, **a.g.e.**, s. 226-227.

¹¹⁰ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, **A Military History Of The Ottomans**, California, ABC-CLIO, 2009, s. 142.

¹¹¹ Murat Belge, **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 185

2.3. Ekonomik İlişkileri

Almanların Osmanlı Devleti topraklarına nüfuz etme girişimleri Fransa ve İngiltere'ye göre çok geç olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti – Fransız İmparatorluğu ilişkileri kökleşmiş, başkentte Fransızca gazeteler, bankacılık ve finansla Fransızca, borçlanmada frank, askeri alanda Fransız ekolü Almanların işini zorlaştırdı. Fransızlar kadar İngilizler de Osmanlı Devleti pazarına Almanlardan önce girerek ticaret yapıyorlardı. Siyasi birliğini geç tamamlayan ve Bismarck döneminde de Asya'ya ilgisiz duran Almanya için Osmanlı Devleti'ne nüfuz etme girişimi oldukça maliyetli olacaktı. Çağın şartları iki ülkeyi yakınlılaştırarak Almanların işini kolaylaştırmıştı. Fransız ve İngilizlerin politika değiştirmeleri Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yüz çevirmesine neden oldu. Askeri alandaki beraberlik akabinde yüklü silah siparişlerini ve ekonomik yaklaşmayı getirdi.

Osmanlı Devleti ile Almanlar arasındaki ticaret hacmi, ağırlıkla askeri alanda ve XIX. yüzyılda kayda değer olmuş ve I. Dünya Savaşı'na kadar da artarak devam etti. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşadığı toprak kayıpları, Mısır isyanı, Balkan isyanları, Ruslarla girişilen savaşlar gibi etkenler reformları da sekteye uğrattı. Siyasi ve askeri olumsuzluklarla beraber ekonomi de bozuldu. Ekonomik anlamda gelişen olumsuzlukların kırılma noktası Baltalimanı Ticaret Antlaşması¹¹² oldu. Osmanlı Devleti ekonomisini dışa açan, İngiltere'ye büyük imtiyazlar veren ve Osmanlı Devleti ekonomisini olumsuz etkileyecek bu antlaşma, 1838 yılında İngiltere ile yapıldı. İngiltere, Ruslara karşı güvence olmanın karşılığında böyle bir imtiyaz elde etmiş oluyordu. Aynı yıl Fransa ile de antlaşma yapılarak kapitülasyonlar teyit edildi. Yabancı tüccar kısıtını kaldıran, vergide yabancı lehine kararlar olan Baltalimanı Antlaşması ekonomik anlamda

¹¹² Baltalimanı Ticaret Antlaşması veya Sözleşmesi, 16 Ağustos 1838 yılında Balta-Limanında Osmanlı Devleti ve Büyük Britanya temsilcilerinden oluşan heyetçe imzalanmıştır. Sözleşmede özellikle Osmanlı aleyhine bazı maddeler vardır. 1.maddeye göre bu antlaşma; sonsuza kadar geçerlidir. 2. Maddeye göre; İngiliz tebaası veya temsilcilerinden herhangi bir kişi, istisna olmaksızın Osmanlı'nın tüm topraklarından mal satın alabilir, taşıyabilir. Buna istinaden yerel valilerden izin almaya zorlanan bir girişim antlaşmanın ihlali olarak kabul edilir. 3.maddede; Türkler gibi eşit vergi ödeyecektir denmektedir. 5. Maddede; boğazlardan en az gecikmeyle geçiş düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Antlaşma metnini ayrıntılı bilgi için bkz: "Çevrimiçi" <http://www.urunlu.com/111-1838-treaty-of-commerce> Erişim tarihi 08/11/2022.

büyük olumsuzluk içermekteydi. Bu antlaşma ile Osmanlı, neredeyse Avrupalı devletler nezdinde açık pazar konumuna geldi.¹¹³

Almanlar ile ticari ilişkilerde savunma sanayi öne çıktı. Yeni ordu kurulduğu zaman ordu modernizasyonu sırasında silahların da modernizasyonu gerekince Almanlardan yüklü siparişler alındı, aynı zamanda demiryolu imtiyazlarıyla da Alman sanayisi Osmanlı Devleti'ne girdi. Bununla beraber finans alanında da Alman sermayesi yıllar itibariyle artış gösterdi. Buna bağlı olarak dış borç da sürekli arttı. 1914 yılında Osmanlı'nın toplam borcu 198 milyon Osmanlı lirasıydı. Bunun %49'u Fransa'ya, %20'si Almanya'ya, %7'si İngiltere'ye ve kalanı diğer Avrupa devletlerine aitti.¹¹⁴

Tablo 1.1 Osmanlı Devleti'nin Ülkelere Göre Dış Borç Oranı, %

Ülke	1900	1914
Fransa	45	49
İngiltere	11	7
Almanya	12	20
Osmanlı Devleti	7	8
Diğer	25	16

Kaynak:Ahmet Uğur ve Recep Karabulut (2022) “Osmanlı Devletinde Dış Borçlar Ve Tasnifi (1854-1914)”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, ss. 17-36, s.32

Osmanlı Devleti, ilk dış borcunu Kırım Savaşı sırasında aldı. Piyasaya tahvil ihraç ederek borçlanma yolunu seçen Osmanlı Devleti, Mısır eyaletinin yıllık vergi gelirini karşılık gösterdi. İngiltere de bu duruma istinaden tahvillere garanti verdi. Böylece tahviller alıcı buldu ve Osmanlı Devleti borçlanmaya başladı.¹¹⁵ Ardından da dış borç alımı devam etti ve sonunda devletin iflas etmesine neden oldu. Sonunda Duyun-u

¹¹³ Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982, s. 64.

¹¹⁴ Biltekin Özdemir, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın no:2010/403, 2010, s.106

¹¹⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 205.

Umumiye kuruldu, Osmanlı Devleti gelirleri ipotek edildi. Alınan dış borçlar, getiri sağlayan yatırımlardan ziyade kısa vadeli borçların ödenmesi, silah alımı, memur maaşları, saray giderleri gibi cari alanlara harcandı. Alınan borçlarla gelir sağlayacak yatırımların yapılmaması Osmanlı ekonomisinin de gün geçtikte kötüleşmesine neden oldu.

Osmanlı Devleti'nde bankacılık faaliyetleri de borç konusunda önemli bir yere sahipti. Zira bankalar, kazançlarının yüksek olacağını bildikleri devlete borç verme eylemine başladılar. Kırım Savaşı sonrasında ekonomik kriz belirgin hal aldı. Mali bunalıma çözüm olarak bir banka açılması öngörülüyordu. Bu konuda batılı devletlerden girişimler oldu ve İngilizler öne çıktı. Buna bir örnek olarak; İngilizlerce kurulan Ottoman Bank, küçük bir ticari banka olarak 1856'da Galata'da kuruldu. Başta Fransızlar imtiyaz için çabalasalar da başarılı olamadı ve imtiyaz İngilizlere kaldı. Banka, büyük girişimler yerine küçük ticari faaliyetlerde bulundu ve karlı olduğunu bilerek Osmanlı Devleti hükümetine avans ve sergi¹¹⁶ iskonto ediyordu. Böylece risksiz bir şekilde kazanç elde ediyordu.¹¹⁷

1856'dan sonra yabancı sermayenin ülkeye girmesi, yabancıların yatırımlarına başlamaları azınlıkların Osmanlılık fikrine tutulmalarını sağladı. Azınlıklar, yabancı baskınlığına karşı Osmanlı adını da sıklıkla kullanmaktan çekinmemişlerdir. Osmanlı Bankası, "*Revue de Constantinople, La Turquie, Phare du Bosphore, Le Moniteur Ottoman*" gibi isimlerle Osmanlı Devleti çıkarlarına hizmet ettiklerini vurguladılar.¹¹⁸ Osmanlılık fikrine tutulmalarında imtiyazlarını dışarıdan gelen yabancılara kaptırma korkusu ağır basmaktadır.

Bürokrasi içinde de Fransız etkisi görülmekteydi. Haydar Kazgan'a göre; 1869-1870 tarihleri arasında Maliye Nazırı olan Sadık Mehmet Paşa döneminde Maliye'de yüksek memurlar arasında Fransızcanın yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹¹⁹ II. Mahmut, Fransızlara okul açma izni vermişti.¹²⁰ Almanlarla yapılan ticarette dahi

¹¹⁶ "Sergi, Osmanlı döneminde devletin ödeme emirleri veya senetlerine verilen isimdir." Edhem Eldem, **135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler**, İstanbul, Osmanlı Bankası Yayınları, 1997, s.27.

¹¹⁷ A.y.

¹¹⁸ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri Cilt 1**, Ankara, Orion Yayınevi, 2005, s.163.

¹¹⁹ A.e., s.124.

¹²⁰ A.e., s.125.

Fransızca ortak lisan olmuştur. 1907 gibi geç bir tarihte dahi Krupp firmasının Osmanlı ordusuna top sevkiyatı bildirimine dair belgenin lisanı Fransızcadır.¹²¹

¹²¹ BOA. Y.PRK.TŞF. 8 – 37.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ-ALMAN İMPARATORLUĞU ASKERİ İLİŞKİLERİ

XIX. yüzyılda Avrupa’da birçok askeri ve siyasi gelişme oldu. Halk hareketleri, savaşlar, değişen sınırlar siyasi konjonktürü değiştirdi. Özellikle Prusya ordusunun Danimarka’daki dükalıkları ilhak etmesi, Avusturya ve Fransa ordularını kısa sürede mağlup etmesi dikkat çekti. Prusya askeri sistemini diğer Avrupalı devletler de örnek olarak orduda ıslahat yaptı. Osmanlı Devleti de Prusya’nın askeri başarıları karşısında orduda ıslahat için Prusya’yı örnek aldı.¹

1. Osmanlı Devleti ve Alman İmparatorluğu Arasındaki Askeri İlişkilerin Temelleri

Osmanlı Devleti, Avrupa’ya karşı üstünlük duyduğu uzun süre boyunca askeri gelişimle ilgilenmedi. Avusturya ile sınır olunması, Kutsal İttifak savaşları, Avrupa’da gelişen sanayi devriminin etkilerinden dolayı Osmanlı Devleti köklü ıslahat hareketi gerçekleştiremedi. Askeri reform için çalışmalar yapılsa da faydalı olmadı. 1826’da Yeniçeri Ocağının lağvedilmesine kadar geçici çözümler üretildi fakat askeri gerileme durdurulamadı. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Fransa’dan uzmanlar getirtildi fakat Almanların yükselişi ve Fransa’nın siyasi çıkarları, Osmanlı Devleti’ni Almanya’ya yakınlaştırdı.

Prusya’nın Avusturya Veraset Savaşları’ndan zaferle çıkması Avrupa’da adını duyurdu. Siyasi birliğini kurana kadar (1871) Fransa ve Avusturya’yı mağlup etmesi, küçük Alman devletlerini kendine bağlaması ve sonunda 1871’de siyasi birliğini kurmasıyla dikkatleri üzerine çekti. Osmanlı Devleti ve Prusya Krallığı arasında toprak sınırı olmasa da iki devlet birbirine ortak siyasi çıkarlar nezdinde yakınlaştı. Prusya, XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren askeri gücünü kanıtladı. Kurmay sınıfı kadar askeri teknolojide de hızlı bir yükseliş gösterdi. Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere’den umduğu desteği göremeyince Prusya’ya yakınlaştı. Özellikle de askeri alanda kurmay

¹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 206.

sınıfının eğitiminin yanı sıra askeri malzeme tedariki de sağladı. Bu bölümde iki devletin askeri gelişimleri tarihsel perspektifte aktarılıp birbirleriyle girdikleri askeri ilişkiler ele alındı.

1. 1. Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilat Tarihi

Osmanlı Devleti'nin askeri alanda köklü reform girişimi 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla oldu.² XVII. yüzyılda Avusturya ile yapılan savaşlar ve fetihlerin durması askeri maliyeti besleyecek ekonomik gelirden de mahrumiyet doğurdu. Özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda Doğu Avrupa'da ilerleyen Osmanlı'nın karşısındaki en büyük güç Macarlardı. Dönemin güçlü monarşilerinden Fransız ve İngilizler gibi Macarlar da ağır zırhlı atlı şövalyeleri orduda ağırlıkla bulundurmakta ve savaşları bu minvalde gerçekleştirmekteydi. Osmanlı Devleti ise hafif zırhlı denilen; Avrupa gibi tüm vücudu kaplayan plaka zırhlardansa zincir zırh giyerek at üzerinde daha hızlı hareket eden süvarilere sahipti. Bu askerler uzun mızrak, yatağan³, gürz, kamçı ok ve yay kullanmanın yanı sıra çeşitli silahlarda da ustaydılar.⁴ Bu çok yönlülükleri sayesinde Doğu Avrupa'da uzun süre akınlar ve fetihler gerçekleştirdiler.

Osmanlı Devleti ordusunun temelini oluştan Yeniçeri Ocağı'nın yeni bir ordu teşkil edilmeden kaldırılması ve eksik kurmay kadrosu imparatorluğu savunmasız konuma soktu. Ocağın kaldırılmasından sonra gelişen uluslararası olaylar da reform hareketinin kalıcılığını engelledi. Yeniçeri ocağından sonra hızlıca Asakeri Mansure ordusu kuruldu. Payitaht ve çevresinden gönüllülerden alım yapıldı fakat eyaletlerde istenilen katılım gerçekleşmedi. Ağırlık payitaht ve çevresinden olmak üzere askeri eğitim almayan kitleden ordu yaratıldı. Tabi yeni ordu düzenine karşı çıkanlar oldu. Irak, Trablusgarp ve Arabistan'da Mansure kabul edilmedi. II. Mahmut, yeni askeri sistemin halkça benimsenmesi ve destek görmesi için yeni orduda kadrolu imamların da yer almasını ihmal etmedi.⁵

² A.y., s.131.

³ Yatağan, eğik bir kılıç türüdür. Türkler tarafından kullanılmıştır. Özellikle Osmanlılar tarafından son formu verilmiştir. Kılıçta yer alan oluk, hafiflik sağlamanın yanında saplandığında karşı tarafın kanının oluğa akarak kılıcın saplandığı yerden rahat çıkmasını sağlamaktadır. Detaylı bilgi için: Tolga Akay, Süleyman Tekir, **Tarihe Yön Veren Silah Kılıç**, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s. 37.

⁴ Eralp, **a.g.e.**, s. 45-51.

⁵ Mesut Uyar, **Osmanlı Askeri Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.277-278.

Osmanlı Devleti ordusundaki yenileşme hareketlerinde XIX. yüzyıl ortalarına kadar Fransız uzmanlar görev alıyordu. Napolyon'dan önce askeri uzmanlar görev yapmıştı. Napolyon'un Mısır seferi iki devletin ilişkilerini bir süre zedelese de Fransız etkisi devam etti. XIX.'yüzyılda Alman askeri başarısı göze çarptı ama Goltz Paşa'ya kadar Fransız etkisi askeri alanda devam etti. Hatta I. Dünya Savaşı'na kadar ordu ve memur kesiminde Fransızca bilenlerin sayısı Almanca bilenlere göre fazlaydı.⁶ Gelen Alman askeri heyetlerle ve demiryolu çalışanları arasında da Fransızca iletişim sağlanması⁷, etkinin derinliğini göstermektedir.

Goltz Paşa'ya kadar orduda Fransız üstünlüğü vardı. Geldikten sonra Alman ekolünü yerleştirmeye ve Fransız ekolünü bitirmeye çalıştı. Fakat bu durumun zor olduğunu Goltz geri çağırıldığında şöyle izah etti: *"Ben gidersem terazinin kefesi Fransız tarafında ağır basar."*⁸ Goltz Paşa, 1883 yılında binbaşı rütbesiyle Osmanlı Devleti'ne geldi. 1895'te korgeneral rütbesiyle Osmanlı'dan ayrılarak Almanya'ya döndü. Böylece XIX. yüzyıl sonunda dahi askeri alanda Fransız etkisinin hala sürdüğünü Goltz Paşa söylemekteydi. Dönemin yazı ve konuşma dilinde de Fransız üstünlüğü vardı. Alman askeri heyetle Osmanlı Devleti subayları arasında ortak payda Fransızca oldu. Askeriyenin yanında demiryolu yönetiminde de iki taraf genellikle Fransızca anlaşılmaktaydı. II. Abdülhamit döneminde Darülfünun 'da Almanca kürsüsü kurulmasına izin verildikten sonra getirilen hocalar Fransızca ders anlatmaktaydı. Alman askeri kitap ve kaynakları da Fransızca sayesinde Osmanlı Devleti'ne girdi.⁹ Fransızcanın yaygın olması aslında döneme has bir durumdu. Ekonomi alanında da Fransız etkisi kendisini göstermekteydi. Ödemelerde Fransız frangı baz alınıyordu.

⁶ 1851 tarihli Harp Okulu müfredatına göre dört yıl boyunca Fransızca yabancı dil olarak okutuldu. Ek olarak kurmaylık eğitiminde de Fransızca dersleri verildi. Askeri Tıbbiye Okulunda 'da Fransızca zorunlu olarak öğretilirdi. Bu askeri okullardan mezun olan subay ve kurmay sınıfının etkisiyle Fransızca yaygınlaştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 366, 367, 371.

⁷ Demiryollarıyla ilgili belgelerde de Fransızca dil kullanılmaktaydı. Bununla ilgili olarak 1874 tarihinde Üsküdar-Haydarpaşa-Bağdat demiryolu ve Haydarpaşa limandan faydalanabilecek deniz taşıtlarıyla ilgili belge Osmanlıca ve Fransızcadır. 1912 tarihli bir başka belgede de Erih Volter adlı bir kişinin Hicaz Demiryolu İşletmesi Fen İşlerine tayin olduğu ilan edilmektedir. Bu belge de Osmanlıca ve Fransızca dilindedir. Kaynak: **BOA. İ.A. 1-5., BOA. 230-0-0-0 / Nafia Vekaleti, 147 - 41 - 2.**

⁸ T.Nejat Alp, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s.133.

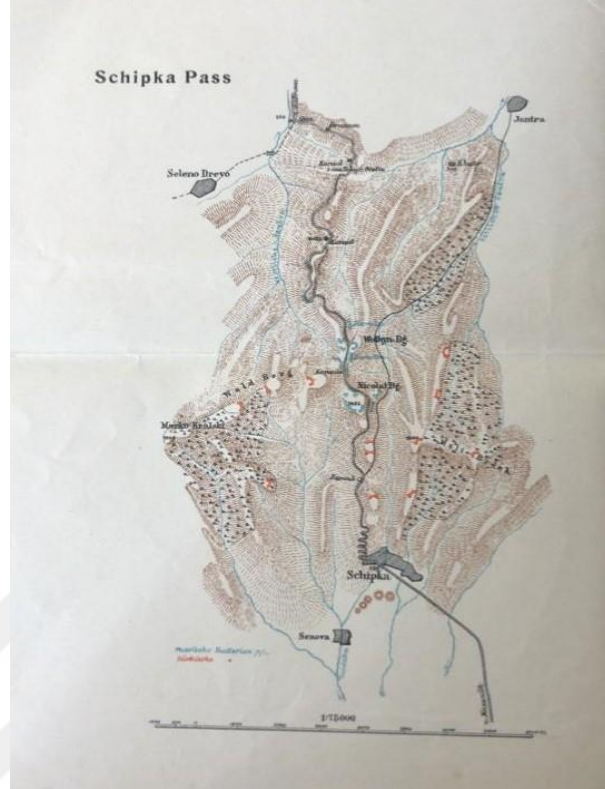
⁹ Ayla Gökmen, "Fransızca'nın Türkiye'de Dünü", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt XII, Sayı 1, 1999, s. 4-5.

1.2. Tanzimat Dönemi Askeri Reformlar

1877-1878 Osmanlı Devleti - Rus İmparatorluğu savaşı ordunun açıklarını gösterdi. Düzenlenme evresinde olan ordu, Rumeli’de yer yer başarı sağlasa da ikmal, iaşe ve lojistiğin eksikliği, koordinasyon sorunu gibi sebeplerin yanında ordunun yeterince eğitilmemesi de eklenince büyük bir yenilgi aldı. Savaşın Rumeli cephesinde geçen kısmında Şıpkı Geçidi önem arz eder. Şıpkı, Rusçuk’tan Edirne’ye kadar uzanan yoldu. Osmanlı Devleti, geçidi savundu fakat Ruslar da geçidi zorladı. Geçit Ruslar tarafından ele geçtiğinde Osmanlı açısından Plevne’ye yardım yolu da kapandı. Haliyle bağlantı da koptu. Şıpkı’da dört savaş yapıldı. Nihayetinde Osmanlı Devleti ordusu yenildi.¹⁰ 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 savaşını Batılı devletler de takip etti. Rusların Balkanları ele geçmesi İngiltere ve Alman İmparatorluğu için doğu politikalarına aykırıydı. Boğazlar ve Akdeniz bölgesinde güçlü bir Rusya’dan ziyade kontrol edilebilir bir Osmanlı Devleti istiyorlardı. Bu sebeple savaşı yakından izleyip yenilgi sonrasında müdahale ettiler. Rusların Yeşilköy hattına kadar gelip İstanbul’u tehdit etmeleri Avrupa’da bir kongre toplanmasını zorunlu kıldı.

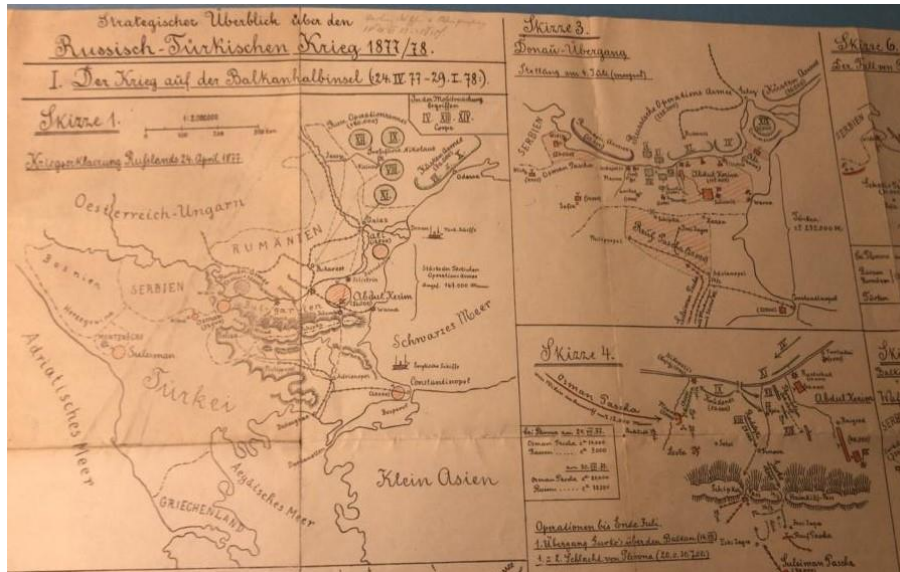
Savaşın stratejik öneme sahip bölgelerini takip eden Almanlar, Balkanlar’da Şıpkı, doğuda da Erzurum-Batum bölgelerinin haritalarını çıkardı. Alman arşivinde yer alan bu haritalardan bazıları aşağıdadır.

¹⁰ Şıpkı Geçidi muharebeleri ve 1877-1878 savaşına dair bilgi için bkz. Erol Özbilgen, **Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilişi Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012 ve Francis Vinton Greene, **93 Harbi Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018 eserlerini inceleyebilirsiniz.

Şekil 2. Almanların Şıpka geçidi haritası

Kaynak: BA, PH 3/2266

Şekil 3. Almanların Osmanlı Devleti'ne ait Doğu Bölgesi Haritası:

Kaynak: BA, PH 3/2267

Yenilginin ardından II. Abdülhamit ordunun güçlendirilmesi için girişimlerde bulundu. Osmanlı Devleti, askeri reform için Fransa'ya talepte bulundu fakat olumsuz cevap alınca Almanlardan heyet istedi. Böylece Almanlarla yakınlaşma arttı ve dünya savaşına kadar sürecek ilişkilerin temelleri de atıldı.

1.3. Bismarck Dönemi Alman İmparatorluğu

Siyasi birliğin kuruluşu öncesinde Avusturya ve Fransa ile savaşan Almanlar, her iki savaşta da Rusya'nın¹¹ tarafsızlığını sağladı. Bu sayede doğu sınırını güvenceye alarak güney ve batıya rahatça asker kaydırabildi. Bu sebeple Bismarck, Rusya'ya yakın bir Almanya varken, bu durumu bozmamak için Osmanlı Devleti -Rus İmparatorluğu gerilimlerinde, özellikle de 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki Berlin Kongresinde Rusya'dan taraf olarak hareket etti. Osmanlı Devleti'nin Almanlar ile ilişkisinin olumlu seyir kazanması, Bismarck'ın görevden ayrılmasıyla başladı. Diplomatik ustalığını kullanan Bismarck, sürekli Almanya'ya bir müttefik buluyor ve yalnız kalmasını engelliyordu. Fakat II. Wilhelm ile fikirlerinin uyuşmaması ve meclisteki muhaliflerin baskısı neticesinde istifa etmek zorunda kaldı. Bismarck'tan sonra Almanya, yayılmacı ve saldırgan bir politikaya yöneldi.¹²

Bismarck, Avrupa'daki siyasi dengenin bozulmasını istemiyordu. Avrupalı devletlerin siyasi çıkarlarının olduğu Balkanlardan uzak durmaya çalışıyordu. Tabi sadece Balkanlardan değil, Kuzey Afrika için de benzer politikayı yürütüyordu. XX. yüzyılın başında Fas üzerinde Fransa, İspanya ve İngiltere'nin çıkarları vardı. Almanya, Fas'ta bir çıkarı olmadığını belirtti. Fas'ın ithalat rakamlarına bakıldığında %11 ile Almanya dördüncü sırada yer almaktaydı fakat Avrupalı üç büyük devletin çıkarlarının

¹¹ Rusya'nın tarafsızlığı XIX. Yüzyılda Prusya için önemliydi. Deli Petro ile başlayan reform süreci II. Katerina ile zirveye çıkmış ve Rusya büyük devletler içerisinde anılmaya başlamıştı. Saraydaki Alman hayranlığı ekonomi ve orduda da kendini göstermiş, Ruslar Almanlar sayesinde büyük gelişim göstermişti. Kuzey Denizi Savaşında İsveç'i yenmeleri, Karadeniz kuzeyinde Kırım'ı ilhak ederek güneyde deniz kıyısı elde etmeleri ve Osmanlı'yı baskılayarak Balkanlar üzerinde toprak kazanımlarıyla dönemin önemli devletlerinden sayılıyorlardı. Napolyon önderliğindeki Fransız ordularını koalisyon savaşlarında durdurmalarıyla da gücünü kanıtlamıştı. Bu sebeple Bismarck, Rusya'nın gücünün farkındaydı ve Avrupa politikalarında Rusya'yı da düşünerek hareket etmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. James Stone, "Bismarck and the Great Game: Germany and Anglo-Russian Rivalry in Central Asia, 1871-1890", **Central European History**, Vol 48, No 2, 2015, pp. 151- 175.

¹² İlber Ortaylı, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları** No 479, 1981, s. 3-4.

çatışabileceği bu bölgeden başlangıçta bilerek uzak durdu.¹³ Önceliği Alman çıkarları ve mevcut Avrupa güç dengesini korumaktı. Bismarck döneminde Almanya'nın Fransa ve Rusya'yı bu konuda çıkarlarına göre diplomatik olarak yönlendirme gücü vardı. Fakat Bülow döneminde Almanlar istedikleri gibi dış politika yönetemiyor ve yalnızlaşıyorlardı. Kuzey Afrika dışında; Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa Balkanlar ile yakından ilgiliyken Bismarck, iç mesele ve yakın sınırlarla ilgiliydi. Buna rağmen batılı devletlerin siyasi emellerinin olduğu Osmanlı Devleti topraklarının kaderine Berlin Kongresinde karar verildi.¹⁴ Kuzey Afrika ve Akdeniz ile de ilgilenmeyen Bismarck, Fransa'nın da nefretini almamak için 1881'de işgal edilecek Tunus'a ses çıkarmadı.¹⁵ Bismarck, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarını, Alman çıkarları nezdinde yönlendirmek istiyordu. Genel olaraksa Almanya'nın şark meselesiyle alakasının olmadığını ve ilgisizliğini dile getiriyordu. Her ne kadar böyle bir yorum olsa da Berlin Kongresinde Alman çıkarları için Avrupa dengesini korumak uğruna Bosna-Hersek'in Avusturya'ya ve Tunus'un Fransa'ya bırakılması için uğraştı.¹⁶ Bismarck'ın şansölyeliği döneminde temkinli bir politika izleyen Almanlar, şansölye Bülow döneminde saldırgan bir politika izledi.

Almanlar, Balkanlarda karışıklık çıkmaması için Osmanlı Devleti dış meseleleriyle dış politikaları dâhilinde yakından ilgilendi. 1877-1878 savaşı sonunda Balkanlar ve Doğu Anadolu'da yenilen Osmanlı Devleti'ne ağır şartlar sunan Rusya'ya karşı Avrupalı büyük devletler tepki gösterdi. İngiltere, Akdeniz filosunu Karadeniz'e sevk etti. Avusturya Rus sınırına ordu sevk etmeye başladı. Fransa ve İtalya da tepki gösterdi. Rusların, Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurmaları ve Balkanlar ve boğazları ele geçirmelerine bu devletler göz yummadı. Bismarck ise, tepki göstermeyerek tarafsız bir politika izlenimine büründü. Almanlara dair bir tehlike yoktu ve Balkan coğrafyasında Avrupalı büyük güçler birbirine girdi. Bu durum, Bismarck'ın istediği bir politikaydı ve Almanya'nın hakem vazifesi görmesini sağlayacak bir olaydı.¹⁷ Taraftan ziyade hakem

¹³ Robert K. Massie, **Dretnot İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri**, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s.296-298.

¹⁴ William L. Langer, "The American Historical Review", **Oxford University Press on behalf of the American Historical Association** Oct., Vol. 31, No. 1, 1925, p.58.

¹⁵ **A.e.**, s. 59.

¹⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, , 1995, s. 168-169.

¹⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt**, s.60-61.

vazifesi gören Almanlar, bir Osmanlı Devleti meselesi olan sınır tespitinde dış temsilcilğini vazifelendirdi. 1878 Berlin Antlaşmasının imzalanmasından sonra İstanbul'da görevli Alman büyükelçi Paul Gustav Graf von Hatzfeldt, Osmanlı Devleti - Yunanistan Krallığı sınırının tespitiyle görevli komisyonun başkanlığını yürüttü.¹⁸

1.3. Berlin Kongresi

Rusların Osmanlı Devleti'ni yenmeleri ve İstanbul önlerine kadar gelmeleri Avrupalı devletleri ayağa kaldırdı. İngiltere Marmara denizine donanma çıkardı. İngilizlerin Ruslarla savaşa tutuşması halinde Avusturya-Rusya arasında da savaş patlak verecekti ve bu durumda Almanya taraf olmak zorunda kalacaktı. Bu durum da Fransa'ya arkadan saldırma imkânı verecekti. Almanya'nın doğrudan bir çıkarının olmadığı, diğer devletlerin çıkarlarını koruma uğruna itildiği bir savaş da Bismarck'ın kurduğu Prusya sistemine aykırıydı. Böylesi bir savaşın çıkmasını engellemek için Bismarck arabuluculuk vazifesi üstlenerek Almanya'nın üstünlüğünü de göstermiş oldu. Kongre sayesinde Osmanlı Devleti'ne da yaşama şansı verildi.¹⁹

Rusların büyük kazanımlarından memnun olmayan devletler, Bismarck'ın davetiyle Berlin'de toplandı. Almanya, Rusya, İngiltere, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti temsilcilerinden oluşan kongrede Bismarck baştan toplantının Avrupalı devletlerin aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için oluşturulduğunu, Osmanlı için olmadığını belirtti. Bismarck, kongrenin Osmanlı Devleti için toplanmadığını yineleyerek Osmanlı Devleti delegelerini de küçük düşürdü. Şark milletini sevmiyordu. Osmanlı Devleti diplomasisini de temelsiz görmekteydi.²⁰ Kongre süreci genel konjonktürde Osmanlı Devleti aleyhine ilerledi. İngiltere, Kongre öncesinde Osmanlı Devleti'ne ultimatoma vererek Rusya'ya karşı haklarını koruyacağını taahhüt etti. Karşılığında da geçici olarak Kıbrıs'ı işgal etmek istedi.²¹ Osmanlı Devleti teklifi kabul etti. Fakat İngiltere kendi çıkarı nezdinde davrandı.

¹⁸ Jonathan Steinberg, Çeviren: Hakan Abacı, **Bismarck**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 2-3.

¹⁹ J.A. A. Marriott and C. Grant Robertson, 1917, **The Evolution of Prussia**, Oxford at the Clarendon Press, Oxford University Press, s.404-405.

²⁰ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII. Cilt**, s. 74-75.

²¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 533-534.

Bismarck, Berlin Kongresiyle Almanların Avrupa’da söz sahibi bir devlet olduğunu gösterdi. Büyük devletlerin Berlin’de toplanması, Almanların siyasi gücünü göstermekteydi. Kongre, Osmanlı Devleti’nin kaderi açısından büyük önem taşımaktaydı. Dış politikada İngilizler, Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ederek Ruslar lehine hareket etme eğilimine girdiler. Bunda, Orta Asya’da Ruslarla çatışmama politikasının etkisi büyüktü. Ayrıca kongre Osmanlı Devleti’nin toprak kayıplarıyla sonuçlandı. Kongre kararınca 1.maddeye göre Bulgaristan Osmanlı Devleti’ne bağlı özerk statüye sahip olacak, Hristiyan bir hükümetle yönetilecek ve kendi ulusal ordusu olabilecekti. 25.maddeye göre Osmanlı Devleti topraklarından Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na, 58. Maddeye göre de Elviye-i Selase²² (Kars-Ardahan-Batum) Rus İmparatorluğu’na bırakılmıştı. 60. Maddeye göre de Kotur yöresi İngiliz-Rus yetkililerce belirlenecek sınırlar dâhilinde İran’a bırakıldı.²³ Berlin kongresi sonrasında ve akabinde kaybedilen topraklar yüzünden Osmanlı Devleti ekonomisi ağır darbe aldı. Kıbrıs dâhil yukarıda zikredilen kaybedilen topraklar, ülkede ekonomik ortalamayı yükselten yerlerdi.²⁴ Tevfik Güran da bu durumu destekleyerek; 1850’den sonra Avrupa’daki toprak kayıplarının ekonomiye oldukça olumsuz etkilediğini, bu bölgelerin imparatorluğun en gelişmiş yerleri olduğunu belirtmiştir.²⁵

Kongre sonrasında Osmanlı Devleti yöneticileri, imparatorluğun çökmeye başladığını anladılar.²⁶ Kaybedilen Rus savaşının üzerine kongrede de tavizler verilmesi prestij kaybına da neden oldu. 93 Harbi öncesindeki iflas da Avrupa nezdinde Osmanlı prestijini olumsuz etkiledi. Bütün bunlar ele alındığında Bismarck önderliğindeki Almanya için Osmanlı Devleti’nden ziyade Rusya ve Fransa elde tutulması gereken devletlerdi. Bu ülkelerle sınır olmasından kaynaklı, Osmanlı’yı daha geri plana atarak Kongre’de ve sonrasında da Osmanlı Devleti aleyhine kararları onayladı. Balkanlarda

²² Elviye-i Selase; üç sancak anlamına gelir ve Kars-Ardahan-Batum sancaklarının ortak adıdır “Çevrimiçi” <https://islamansiklopedisi.org.tr/elviye-i-selase> Erişim tarihi 02/01/2023.

²³ “The American Journal of International Law, Supplement: Official Documents”, Vol. 2, No. 4, 1908, s.403-412-421-422.

²⁴ Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, 2018, s.296.

²⁵ Tevfik Güran, **19.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.326.

²⁶ Mustafa Gencer, “The Congress Of Berlin (1878) In Context Of The Ottoman-German Relations”, **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 12, 2014 s. 310.

güçlü bir Rusya istemese de sınır güvenliği için ve Rusya'yı kızdırmamak için Rusya'ya Osmanlı Devleti topraklarından taviz verilebilirdi.

Avrupa siyasetini öncelikli hale getiren Bismarck'ın denge politikası çerçevesinde Osmanlı Devleti, pek de ilgilenilen bir alan değildi. Ortaylı'ya göre; Bismarck, Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'dan taraf olmuş, doğal yayılma sahalarına da kayıtsız kalmıştı. Bunun da amacı Rusların İngiliz ve Fransız tarafını seçmelerini engellemektir.²⁷ Gariptir ki Bismarck böyle bir politika uygulasa da ardından gelenler yayılmacı siyasetleriyle Rusya'yı elde tutmaktan ziyade İngilizlere yakınlaştılar. Fransa ve İngiltere'nin de yakınlaşmasına neden olan bu saldırganlık, Almanya'yı yalnızlaştırdı. Sömürgelerinde kazanım elde edemeyen Almanya, Asya topraklarında politika üretti. İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın sömürgeleriyle yaptıkları ticaretten kazançlarını gören Almanya, ürettiği malı ihraç edeceği, hububat ithal edebileceği bölge olarak Osmanlı Devleti topraklarını seçti. Berlin-Bağdat hattının kurulması, Mezopotamya gibi verimli topraklarda üretilen hububatın da Almanya'ya akmasını sağlayabilirdi. Hem böylece İngiltere'nin Hindistan-Akdeniz kara bağlantısı da engellenebilirdi. Almanların Yakındoğu politikası bu minval üzerine kuruldu.²⁸

Bismarck, Avrupa'daki gerginliğin farkındaydı. Olası bir savaşta Almanya'nın iki ateş arasında kalmaması için sürekli ittifaklar geliştiriyordu. İlk olarak Avusturya-Macaristan ve Rusya ile Üç İmparator Birliğini 1873'te sağladı. Fakat Rusya'nın kısa sürede çekilmesiyle birlik dağıldı. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı 1877-1878 savaşı sonrasında Balkan haklarının bir kısmından vazgeçmesi üzerine tekrar ittifak yapıldı. Tabi sonrasında birlik yine dağıldı. Bismarck'ın birlik politikasına İngiltere'yi de katma isteği dikkat çekicidir. Bu fikirle, Fransa'yı yalnızlaştırmak istedi. Bizzat Bismarck, İngiliz Başbakan Lord Salisbury'ye özel bir mektup kaleme aldı. Mektupta İngiltere'nin ittifaka katılırsa oluşacak avantajlardan bahsettiği aktarılırken, İngiliz başbakanın teklifi kibarca geri çevirdiği belirtilmekteydi.²⁹

²⁷ Ortaylı, **a.g.e.**, 77.

²⁸ Earle, **a.g.e.**, s. 14-30.

²⁹ Emil Ludwig, **Wilhelm Der Zweite**, Berlin, Ernst Rowohlt Verlag,, 1926, s.81-82.

Bismarck sonrasında Almanların bir anda Osmanlı Devleti'ne yakınlaşması, Avrupa'da saldırgan bir politika izlemesi, dış siyasetinde keskin bir dönüş olduğunu göstermektedir. Bismarck sonrasında denge siyaseti terk edilmişti. Sömürge faaliyetleri denense de istenilen başarı ve verimlilik sağlanamadı. ABD'nin Osmanlı Devleti Büyükelçisi Henry Morgenthau, dönemin Alman Büyükelçisi Hans von Wangenheim ile 1914 yılında yaptığı bir konuşmada, Wangenheim'in Almanların artık yeni toprak istemediğini, Alsace-Lorraine, Polonya ve diğer Alman olmayan ülkelerde sıkıntılar yaşadıkları için, nüfuslarının Almanca konuşmadığı bir bölge daha istemediğini söylediğini aktardı. Almanların, İngiliz ve Hollandalılar gibi ticaret ağlarını genişletmelerini, bu fikrin Mezopotamya ağı için de Bağdat Demiryoluna sahip olmak gerektiğini aktardı.³⁰

Karl von Winterstetten, Berlin-Bağdat kitabında; Osmanlı Devleti'nin Almanya-Avusturya nüfuzuna girmesinin kendisi için hayırlı bir olay olacağını aktarmıştır. Üçlü itilafın(Fransa-İngiltere-Rusya) Osmanlı Devleti'ni paylaşma emellerini Osmanlı Devleti de biliyordu. Orta Avrupa hükümeti olarak adlandırılan Almanya-Avusturya bloğuna Osmanlı Devleti'nin tabi olmasıyla toprakları da kolonizasyon olacak ve gelişmenin önü açılacaktı. Osmanlı Devleti'nin bu bloğa girmesiyle Elbe nehrinden Fırat-Dicle hattına kadar büyük bir ittifak kurulabilirdi. Fakat Balkan Harbi bu planı bozdu.³¹

1.3.1. Berlin Kongresi Sonrası Osmanlı Devleti - Almanya İlişkileri

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Rus savaşı sonrasında büyük toprak kaybına uğradı. Ruslar Çatalca'ya kadar geldi. Araya batılı devletler girip kongre nezdinde olayı uluslararası boyuta taşımaları yıkım daha büyük olabilirdi. Bu yönüyle Berlin Kongresi büyük bir yenilgiyle biten savaşın Osmanlı Devleti yönünden kayıplarını azalttı. Ayrıca kongreden önce Osmanlı Devleti lehine hareket edeceğinin taahhüdünü veren İngiltere, bu yönde hareket etmedi, Osmanlı Devleti'ni yalnız bıraktı. Bismarck da kongre amacını baştan söyleyerek Osmanlı Devleti heyetini susturdu.³²

³⁰ Ambassador Henry Morgenthau, **Secrets of the Bosphorus**, London: Hutchinson & Co. Paternoster Row, s59

³¹ Hazırlayan: Faruk Yılmaz, **Berlin-Bağdat**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s.82.

³² 3 Mart 1878'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması imzalandı fakat Batılı devletler, Rusya'nın büyük toprak kazancı sonucu araya girerek Berlin Kongresine giden süreçte Rusya'yı zorladılar. Rusya'nın Karadeniz'de ve Akdeniz'de nüfuz elde etmesi, büyük bir Bulgaristan Devleti

Osmanlı Devleti, uzun süre Avrupa kongrelerine katılmayı bağımsızlığına ters düştüğüne inandığı için katılmayarak uzak kalmayı yeğledi. Kaybedilen topraklar, askeri alandaki başarısızlıklar ve dış politikada destekçi arayışı Osmanlı Devleti'ni Berlin Kongresine katılmaya itti. Ruslarla girişilen mücadelelerdeki kayıplar azımsanmayacak derecede büyüktü. Berlin Kongresi aslında Osmanlı Devleti kaybı için değil, Rus kazanımını sınırlandırmak için icra edildi.

Berlin'e kadar doğu ticaret yolları için Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünden yana hareket eden İngiltere, bu yolları kendi nüfuz alanına almaya başlayınca Berlin Kongresi kırılma noktası oldu. İngiltere, Hindistan ticaret yollarını koruma altına almak için Mısır ve Kıbrıs'a yerleşerek kendini güvenceye aldı. Ruslarla da İran üzerinde anlaşdı ve güney kesimini nüfuz alanına almak istedi. Ek olarak Basra körfezi İngiltere için önem arz etmekteydi. İngilizlerin buradaki ilk varlığı tarihte 1639'a kadar uzanır. Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla bölgede bir yatırım yapıldı. XVIII. yüzyılın sonlarında da Bağdat'ta konsolosluk açtılar.³³ Ardından yüzyıl sonuna doğru Fırat-Dicle nehri üzerinde Lynch şirketi taşımacılık imtiyazı elde etti. XIX. yüzyıl sonunda Bağdat Demiryolu girişiminde de İngilizler yönetime iki üyeye katılıp ve zamanla da %40 hisse alarak Bağdat ve Basra bölgesinde nüfuzlarını korudular.³⁴

Bismarck sonrasında Almanların sömürge girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve Osmanlı Devleti topraklarından verim alınacağına dair bilgiler üzerine Osmanlı Devleti toprakları Almanlar için ilgi odağı olmaya başladı. Almanlar; İngiltere, Rusya, Fransa ve Avusturya-Macaristan gibi direkt Osmanlı Devleti topraklarına göz dikmedikleri için Osmanlı Devleti aydınlarınca da zararsız olarak bakılıyordu. Üstelik Avrupa'daki siyasi dengede Almanların öne çıkması, siyasi birliği sağlamadan önce Fransa gibi büyük bir gücü yenmesi, İngilizlerle rekabet edebilecek düzeye gelmesi Osmanlı Devleti nezdinde Almanlara karşı da sempati beslemeye başladı. Bismarck

kurulması, Batum'un alınması gibi büyük kazanımları özellikle İngiltere'yi tedirgin etti. Rusya Başbakanı Gorçakof, İngiltere ile karşı karşıya gelmemek için görüşmeyi kabul etti. Berlin Kongresi öncesinde İngiliz Dışişleri Başbakanı Salisbury ve Rusya'nın Londra elçisi Schouvaloff, 3 memorandum imzaladılar. Genel olarak bu görüşmeler neticesinde Rusya'nın kazanımları kısıtlandı. Ayrıntılı bilgi için: Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 523-525.

³³ Zafer Yıldırım, "XIX. Yüzyılda Dicle-Fırat Üzerinde Siyaset: Osmanlı-İngiltere Nüfuz Mücadelesi", **BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 20, Sayı 4, 2020, s. 919-910.

³⁴ **A.e.**, s. 920-921.

sonrası ilişkilerdeki iyileşme, iki tarafın da birbirine yakınlaşmasıyla oldu. 1898’de imparator II. Wilhem’in doğu ziyareti Osmanlı Devleti -Alman İmparatorluğu ilişkilerinin gelişiminde büyük etki yarattı.³⁵ İmparatorun bizzat ziyaretinin ardından Alman askeri heyetlerinin Osmanlı Devleti’ne gelmesi ve Osmanlı ordusundaki Fransız ekolünün yerine Alman ekolünün yerleşmesi ilk adımlardandı. Sonrasındaki ekonomik girişimler iki ülkeyi daha da yakınlaştırdı. Askeri reformlar neticesinde silah siparişlerinin verilmesi ve Almanlara tanınan imtiyazlar, Osmanlı Devleti ekonomisindeki Alman ağırlığı lehine gelişti.

1874 tarihinde Prusya Krallığı ve Osmanlı Devleti, karşılıklı anlaşarak ülkelerindeki temsilcilikleri büyükelçilik statüsüne getirdi. 1897’de büyükelçiliğe atanan Marschall von Bieberstein ile ilişkiler gelişim gösterdi. Bieberstein, 1912’ye kadar görev yaptı. Osmanlı Devleti’nin Almalardan silah almaları konusunda büyük etkisi oldu. Bieberstein, Bosna-Hersek ve Trablusgarp olaylarında da Osmanlı Devleti lehine hareket etmişti. Bieberstein, II. Abdülhamit üzerinde de nüfuza sahipti. Sultan’a yakın olan Fehim Paşa’nın, bir Alman tacirin mallarına usulsüz el koyması üzerine görevden alınmasında etkili olduğu söylenmektedir. Sultan, paşayı görevden almışsa da bu durum Almanlarla ilişkilerde olumsuz seyretti. Yine de Bieberstein, Alman çıkarları için çalışmaya devam etti. Krupp firmasına 45 milyon marklık top siparişi verilmesinde öncülük etti. 1905 tarihinde bir başka silah siparişi verileceği zaman Fransız marka olan Schneider, ucuzluğu ve seri top atması ile öneme sahipti. Osmanlı Devleti, Fransızlara sipariş vermeyi kararlaştırdı. Bieberstein araya girdi. Alman Dış İşleri Bakanlığı’nı devreye soktu ve siparişin Almanlar’a verilmesinin önemine değindi. Aynı dönemde Bulgarlar da Fransızlar’a sipariş verdi. Osmanlı Devleti, silahların Bulgarlar’a daha geç verilmesi karşılığında siparişin Fransızlar’a verileceğini aktardı. Fransızlar, sipariş verildiği takdirde Bulgarlar’la olan anlaşmanın da iptal edileceğini aktardı. Fakat II. Wilhelm’in Bulgar Prensi’ni Almanyaya’ya davet edip ağırlaması Osmanlı Devleti’ne bir gözdağı oldu ve Osmanlı Devleti, daha pahalı olduğu halde Alman Krupp firmasından sipariş verdi. Siparişin tutarı olan 100 milyon mark da Alman Dresdner Bank’tan kredi çekilerek

³⁵ Matthias von Kummer, **Deutsche Präsens am Bosphorus Boğaziçi’ndeki Almanyaya**, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2011, s.15.

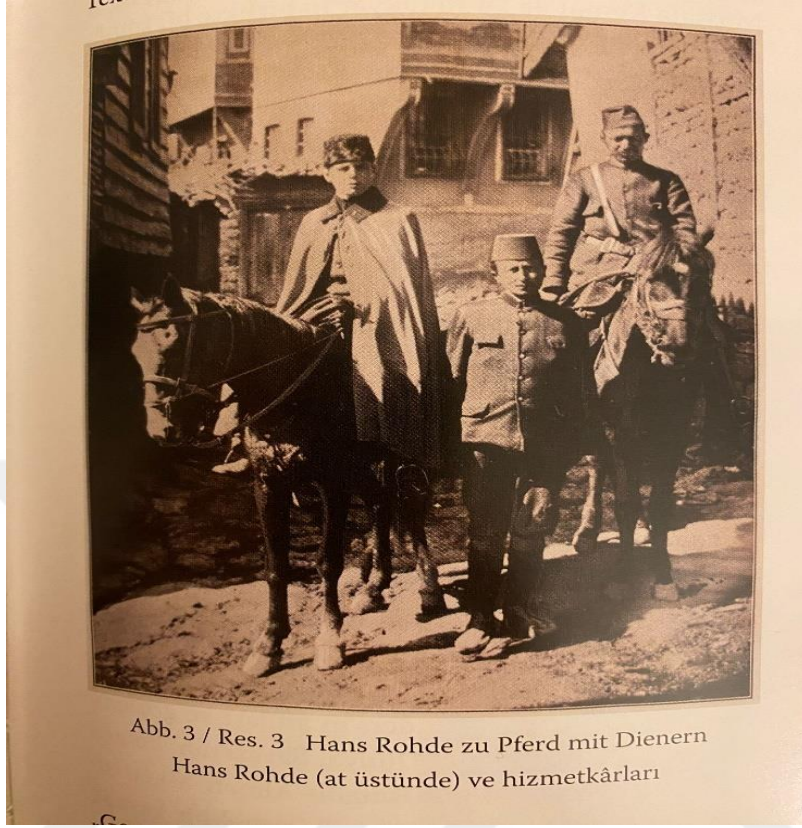
ödendi.³⁶ Bieberstein'in nüfuzu ve Almanlar'ın hamleleri göstermektedir ki Alman nüfuzu Osmanlı Devleti'nin silah alım kararlarını etkilemekteydi.

1.3.2. Berlin Kongresi Sonrası Askeri İlişkiler

İngilizlerin Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine hareket etmesi Osmanlı Devleti'ni İngiltere'den daha da soğuttu fakat II. Meşrutiyet döneminin İttihat ve Terakki hükümeti İngilizlerle yakınlaşma yoluna gitmeye çalıştı. Bu durum; dönemin hükümetinin her ne kadar Almanlara yakınlaşılsa da İngiltere gibi bir gücün Osmanlı Devleti için daha gerekli olduğuna inandıklarını göstermektedir. Jön Türkler, iktidara gelmeden önce Almanlara sıcak da bakmıyorlardı. Hareketlerini serbestçe Paris'te yaptıklarından liberal ve özgür düşünce için Fransız veya İngiliz yakınlaşmasını kendilerine daha yakın görüp saltanat destekçisi ve sultanın politikalarına onay veren Alman imparatoru ve Alman politikasına eleştirel ve mesafeli bakmışlardı. Almanlara yakınlaşmak, Jön Türkler için iktidara geldiklerinde bir nevi zorunluluk oldu. Balkan Savaşları döneminde ordu içerisindeki Fransız yanlısı subay sayısı azalıp Almanlara yönelik sempati arttı. Osmanlı ordusu içerisindeki Alman sempatisinin artmasını ve Fransız etkisinin azalmasını o dönem Osmanlı Devleti ordusunda görev yapan Alman subay Hans Rohde, anılarında aktarmaktadır.³⁷

³⁶ Fahri Türk, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s. 133-137.

³⁷ Kummer, **ag.e.**, s.196.

Şekil 6. Hans Rohde

Kaynak: Kummer, a.g.e., s. 197.

II. Mahmut döneminde getirilen Prusyalı subay Moltke dışında Osmanlı Devleti ordusunda Fransızlar görev yapıyordu. Moltke sonrasında da Fransız askeri heyeti geldi. II. Abdülhamit – II. Wilhelm arasındaki yakın ilişki pozitif bir imaj çizse de askeri ve bürokratik çevrelerde Alman hayranlığı düşük kaldı. Osmanlı'nın son dönemine damga vuran Jön Türkler için Almanların mutlakiyetçi yapısıyla II. Abdülhamit'in yönetim tarzının yakınlığı tehlikeli görüldü ve Jön Türkler Almanlara temkinli baktılar. Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin temellerini atan, özgürlük, eşitlik gibi kavramlardan etkilenen Jön Türkler için Fransa hayranlığı daha fazlaydı. II. Abdülhamit yönetiminin baskısı neticesinde Avrupa'ya kaçmışlar ve çoğunlukla Paris'te örgütlenerek meşrutiyeti tekrar ilan etme çabalarına giriştiler. Liberal fikirlerden dolayı Fransız hayranlığı yüksekti. Ek olarak Fransa'nın askeri üstünlüğünün de farkındaydılar.³⁸ II. Abdülhamit döneminden

³⁸ Nesrin Kanberoğlu, "Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914", **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Cilt 3, 2018, s. 158-187, s. 163.

önce de Fransız etkisi yüksekti. Sultan Abdülmecit döneminde Harbiye Mektebi Nazırı Hüseyin Avni Paşa, birçok Fransız askeri öğretmeni ödüllendirdi. Harbiye Mektebi Taksim-i Arazi öğretmeni Le Kilyo, Süvari Öğretmeni De Yelar, baytar Jerce bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Fransız Hükümeti, Hüseyin Avni Paşa ile beraber bir grup Türk subayına nişan verdi.³⁹ Fakat 1878'deki Berlin Kongresi sonrasında İngiltere ve Fransa'nın Yakındoğu'daki yayılmacı politikaları karşısında II. Abdülhamit, Almanlara daha ılımlı yaklaştı. Bu nedenle XX. yüzyıla girerken Almanlarla girişilen yakınlık bir nevi zoraki oldu.

V. Mehmet'in padişahlığı döneminde Harbiye Nazırlığına getirilen Mahmut Şevket Paşa, Alman İmparatoru'nun özel isteğiyle Almanya'ya davet edildi. Alman ordusunun manevralarını izleyen Paşa, Fransa'yı kuşkulandırmamak için Almanya'dan sonra Fransa'ya geçti. Burada birçok askeri fabrikayı, büyük tesisi ziyaret etti.⁴⁰ 1909 gibi geç bir tarihte Osmanlı Devleti'nin, Almanya ile yakınlık ilişkileri olsa da diğer devletlerle olan ilişkilerini zedelemekten kaçındığı görülmektedir.

Fransa ile geçmişe dayanan köklü bir ilişki vardı. Almanlarla yakınlık kurulsada Fransa'dan uzaklaşmak istenmedi. Osmanlı Devleti, orduyu çağdaşlaştırmak istediğinde Fransa'dan her zaman beklediği desteği de görmedi. Bu durumda Almanya devreye girdi ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. 1870'teki Alman-Fransız savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde görevli askeri heyet Fransa'ya geri çağrıldı ve bir daha da askeri bir heyet gönderilmedi. Osmanlı Devleti, 93 Harbi sırasında heyet istese de bu teklif reddedildi. Buna istinaden dönemin İstanbul'da görevli Alman büyükelçisi Kont Hatzfeld, bizzat II. Abdülhamit ile görüşerek; Osmanlı Devleti ordusunu modernize etmek için bir Alman askeri heyet gönderilebileceğini aktardı.⁴¹ Diplomasi görüşmelerinin ardından 1882 tarihinde Otto von Kaehler önderliğinde Alman askeri heyeti görevlendirildi.⁴² Ardından Wilhelm Colmar von der Goltz geldi.⁴³

³⁹ Mustafa Ali Uysal, **Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015, s. 61-62.

⁴⁰ Lütfi Simavi, **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006, s. 55.

⁴¹ Edward Mead Earle, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1972, s. 51.

⁴² Necmettin Alkan, GOLTZ, "Wilhelm Colmar von der (1843-1916)", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, Ek-1. Cilt, 2, 2020, s. 479.

⁴³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 211.

Almanların Osmanlı Devleti üzerindeki menfaatleri kadar Osmanlı'nın da Almanlardan beklenti ve menfaatleri vardı. Osmanlı Devleti, Almanlardan ağırlıkla askeri alanda faydalanmaya çalıştı. Bunu 1807-1920 yılları arasındaki Almanca çeviri eserlerin içeriği kanıtlamaktadır. Ortalama üç yüz elli kadar çeviri eserden doksan tanesi askeri terminoloji içermektedir. Edebiyat, felsefe, siyaset, tıp, tarih gibi alanlarda ise ya çok az eser yazılmış ya da hiç yer almamıştır.⁴⁴ Almanca, uzun süre Osmanlı Devleti için uzak kaldı. Goltz Paşa'nın girişimiyle 1886'da askeri okul müfredatına Almanca girdi ve harp okulu öğrencileri Almanca öğrenmeye başladı.⁴⁵

Goltz Paşa Osmanlı Devleti ordusunu modernize ve Alman ekolüne göre yetiştirmeden büyük çaba harcadı. Osmanlı kurmay sınıfı içerisinde Alman hayranı çokça subay ortaya çıktı. Bu subay sınıfı II. Meşrutiyet ile siyasette de etkin oldu ve zamanla Almanlarla yakınlaşma arttı. ⁴⁶İki devletin yakınlaşması menfaate dayalıydı. Almanlar, Fransızlardan silah sipariş edileceğinde, kapitülasyonların tek taraflı kaldırıldığı ilanında Osmanlı Devleti'ne tepki vermekten çekinmedi. Bu tutumlarıyla dostluktan ziyade menfaatlerinin ön planda olduğu açıktı. Ayrıca Goltz Paşa, Türklerin milli değerlerine dair de eksik bilgiye sahipti. *“Balkan Savaşları'nda kaybedilen topraklar Osmanlı için çok da önemli olmamalıdır. Zira İsveç Kuzey Denizini, İngiltere Normandiya kıyılarını kaybettiği halde toparlanmışlar, Osmanlı Devleti de bu durumdan kurtulup toparlanabilir”*⁴⁷ söyleminde bulundu. Goltz Paşa'nın bu kıyaslaması Türkleri çok fazla tanımadığını göstermekteydi. Rumeli ve dolayısıyla Balkan coğrafyası, I. Murat devrinden beri Osmanlı Devleti'nin odağı oldu. XIX. yüzyılda da Rumeli, kendisinden beklenileni yaptı ve Hicaz bölgesine asker gönderiminde güvenilir birlikler göndererek önemini kanıtladı. Ayrıca son dönem Osmanlı Devleti siyasetine yön veren İttihat ve Terakki Partisi'nin çoğu üyesi Rumeli doğumluydu. Mustafa Kemal Atatürk, Talat Paşa, Resneli Niyazi, Doktor Nazım, Bahaddin Şakir, Cavid Bey, Emanuel Karasu, İbrahim

⁴⁴ Matthias von Kummer, **Deutsche Präsens am Bosphorus Boğaziçi'ndeki Almanya**, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2011, s.38-39.

⁴⁵ A.e., s.44

⁴⁶ Şenol Çöklü, **I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2014 s.45-46.

⁴⁷ Colmar Von Der Goltz, Hazırlayan: Faruk Yılmaz, **Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Goltz Paşa'nın Hatıratı”**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s.38-39.

Temo öne çıkanlardır. Haliyle Rumeli bölgesinin Osmanlı Devleti için önemi Goltz Paşa'nın düşündüğünden çok daha büyüktü.

Alman askeri heyetlerinin gelmeleri, Osmanlı Devleti askeri teşkilatının düzenlenmesinde, askeri okulların müfredatlarının değiştirilmesinde ve silah siparişleri gibi birçok farklı alanda yenilik getirdi. Goltz, Osmanlı Devleti ordusunda sevilen bir subay oldu. Ordu teşkilatında düzenlemeler yaptı. 1888 yılında Almanlara silah siparişi verildi ve sahra topları orduya gelmeye başladı.⁴⁸ 1891'de de her orduda topçu tümeni kurulması talimatı verildi.⁴⁹ Bu silah siparişlerinin ödenmesi ve sevkiyatında bazen sorunlar da olmaktaydı. Krupp firmasına siparişler için 1885 yılında ödenek bulunamayınca Kasaba Demiryollarının hasılatı karşılık gösterilerek borç akdi yapıldı.⁵⁰ Bir başka ödeme zamanıyla ilgili de miladi 1887 tarihli bir belge göstermektedir ki Osmanlı Hükümeti, Krupp firmasıyla yaptığı sözleşmeye istinaden gerekli ödemeyi yapamamıştır. Firma da buna istinaden sözleşmeyi feshetmiş ve siparişlerin sevkiyatını durdurmuştur.⁵¹

⁴⁸ Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda büyük siyasi ve askeri gelişmeler yaşadı. Savaşlarda alınan yenilgiler ve ekonomideki bozulma yüzünden askeri alanda yeterli ıslahat çalışmaları yapılmadı. Savaşlar yüzünden silah ve mühimmat stokları da azaldı. Savaşlarda büyük tesirli olan top, Avrupa'da 1850'lerde büyük bir dönüşüm geçirdi ve yivin geliştirilmesiyle hem etkisi hem de mesafesi arttı. Osmanlı'ya bu teknolojiye topun gelmesi ise 1888'de oldu. Osmanlı Devleti, personel eksikliği, yetersiz hammadde yüzünden topu kendi dökümhanelerinde üretmeyince sipariş vermek zorunda kaldı. Top alanında Avrupa'da kendini kanıtlamış ve kalitesiyle tercih edilen Alman Krupp marka toplar sipariş edildi. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin siyasi yakınlığı da silah ticaretine olumlu katkı yaptı. Detaylı bilgi için: T.Nejat Alp, **a.g.e.**, s.120-121.

⁴⁹ Genelkurmay, **1907 Ordu Tarihi**, s. 216.

⁵⁰ **BOA. MV. 5-76.**

⁵¹ **BOA. Y.PRK.ASK., 40 – 9.**

Şekil 7. Krupp Topu

Kaynak: **Fried. Krupp Essen A/R. Deutschland = Krupp Fabrikası (Almanya)** : Çap 15 cm. Sahra topu, “Çevrimiçi” <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91184---0004.jpg> Erişim tarihi 03/03/2023.

1.4. Balkanlardaki Asayiş ve Avrupalı Devletin Müdahalesi

XIX. yüzyılın son yarısında Osmanlı Devleti toprakları içerisindeki azınlıklar çeşitli isyanlar çıkardılar. Arabistan coğrafyasında gerçekleşenler kadar Rumeli’de çıkan isyanlar da devleti uğraştırdı. Üstelik iç isyanlar uluslararası kamuoyunun da devlet iç işlerine karışmasına sebebiyet verdi. Bunlar içerisinde Makedonya’da baş gösteren özellikle Bulgar ve Sırp isyanları bölgede huzursuzluk yarattı ve asayişin bozulmasına neden oldu. Rumeli, Anadolu ve Arap coğrafyasından farklı olarak çok çeşitli milletlere ev sahipliği yapmaktaydı. Ayrıca toprakları verimli, stratejik olarak da önemliydi.

İmparatorluğun diğer bölgelerinden ziyade Rumeli'deki asayiş ve düzenin tesisi daha önemliydi.

Makedonya XX.yüzyıla girerken Osmanlı Devleti toprağı idi. Bu bölge üzerinde Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerinin yanında Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Özerk Bulgaristan'ın da pay talepleri vardı. Makedonya, Osmanlı idari yapısınca Selanik, Manastır ve Kosova olarak üç vilayete bölündü. Ayrıca etnik ve dini yönden de çok çeşitlilik de diğer Balkan devletlerinin bölge üzerinde hak talep etmesine neden oluyordu. Bölgede çeşitli çeteler ve örgütler baş gösterdi. Bunlardan biri de *İç Makedonya Devrimci Örgütü* (Internal Macedonian Revolutionary Organization, IMRO), özerk bir Makedonya için bölgede iç karışıklıklar çıkarmak üzere kuruldu.⁵² Bölgedeki karışıklığı gidermek ve düzeni sağlamak için ordu kullanılıyordu. Asayiş sağlamada etkili olan Jandarmanın oluşumu ve etkin kullanımı da XX. yüzyıl başlarını buldu.

Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra 1834-1836 yılları arasında redif birlikleri geri hizmet vermenin yanında asayişten de sorumluydu. Ardından 1839'da Zaptiye Teşkilatı oluşturuldu. 1844'te tımarlı sipahiler kaldırılınca arazileri zaptiyelere bırakıldı. 1846'da da Zaptiye Müşirliği oluşturuldu.⁵³ Kurum asayişten sorumluydu. Balkanlar'daki çokulusluluk ve yabancı devlet müdahaleleri bölgede sık sık isyanlara neden oldu. Osmanlı Devleti büyük çaptaki isyanlara askeri müdahale etse de asayişin sağlanmasında sorunlar yaşıyordu. Berlin Kongresi'nde bu konu ele alındı. Berlin Kongresine istinaden Balkanlar'da ıslahat yapması ve asayiş temin etmesi beklenen Osmanlı Devleti, 1879'da Jandarma teşkilatı için çalışmalara başladı. İlk olarak Doğu Rumeli Vilayetinde çalışmalar başlatıldı. Fakat istenen düzen sağlanamadı ve teftiş için bir İngiliz subay bölgeye gönderildi. Yeterli görülmeyen ıslahat çalışmalarını rapor ettikten sonra imzacı devletler Osmanlı Devleti'ne ultimatoma verdiler.⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin Jandarma

⁵² Nadine Akhund, "Stabilizing a Crisis and the Müritz Agreement of 1903: International Efforts to Bring Peace to Macedonia", **Identity, Loyalty, State: The Balkans in and after the Ottoman Empire, The Hungarian Historical Review**, Vol. 3, No. 3, 2014, s.588.

⁵³ Serap Sert, "Asakir-İ Zaptiyeden Jandarmaya: Osmanlı Kamu Düzeninde Mahalli Asayiş Ve Emniyetin Korunmasında Güvenlik Kurumu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 40, Sayı 70, 2021, s. 413.

⁵⁴ A.e., s. 428-429.

teşkilatı için ıslah çalışmaları yeterli olmayınca imzacı devletler 1903'te Mürzsteg Programı⁵⁵'ni Osmanlı Devleti'ne önerdiler. Ayrıca Avrupalı bir general ve bir grup askerin de görev yapmasını öngördüler. Almanların telkinleriyle Osmanlı Devleti bu programı kabul etti ve Jandarma teşkilatının reformu için Avrupa müdahalesini kabul etti.⁵⁶ 1903'te Balkanlar'da artan anarşinin sonlanması, buna istinaden önlem alınması için Rusya, Almanya ve Avusturya hükümetleri tedbirler alarak Osmanlı Devleti'nin de buna katılmasını istediler. Durum Hariciye Nezareti'ne bildirildiğinde buradan da II. Abdülhamit'e intikal ederek onun takdirine bırakıldı.⁵⁷ II. Abdülhamit, İstanbul'daki Alman elçiye “yabancı müdahalesinin iç işlerime karışmasını istemem” demesine rağmen Hristiyan bir Genel Vali atanması söz konusu olunca Mürzsteg Programını kabul etmek zorunda kaldı.⁵⁸ Batılı devletler, gayrimüslimleri kullanarak Balkan coğrafyasında istikrarsızlık yaratıyorlardı.

2. II. Wilhelm'in Türkiye Ziyaretleri

Alman İmparatoru II. Wilhelm, dönemin padişahı II. Abdülhamit'e büyük saygı duymaktaydı. Monarşideki tutumu nedeniyle de yönetsel olarak iki ülkeyi yakın görüyordu. Siyasi ve ekonomik çıkarları kadar sultanın siyasi ve politik zekâsı da Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmada bir etkendi. Dönemin Alman çevrelerinde de bu tutum görülmektedir. Alman gazeteci Emil Ludwig'in biyografi türündeki eseri olan Wilhelm der Zweite'da meclis üzerindeki otoritelerine istinaden; “Çar ve Padişah dışında hiç kimse II. Wilhelm kadar güçlü değildi.” denerek dönemin siyasi otoritelerine işaret edilmiştir.⁵⁹

⁵⁵ Mürzsteg Programı; Makedonya sorununun uluslararası boyuta taşınması sonucu Avrupalı devletlerin araya girerek sorunu askeri açıdan ziyade diplomasi yoluyla çözmesi girişimidir. Aynı zamanda bir dizi reform içermektedir. Bölgede zarar gören köyleri onarmanın yanında Jandarma teşkilatının yeniden yapılandırılması, gayrimüslimlerin temsili için daha çok görev almalarına teşvik konularını içermektedir. Bölgede görevli Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanına iki Avrupalı temsilci danışman olarak atanacak ve programın uygulanmasını izleyeceklerdi. II. Abdülhamit, Mürzsteg programını istemeyerek imzalamak zorunda kalmıştır. Konuyla alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Nadine Akhund, “Stabilizing a Crisis and the Mürzsteg Agreement of 1903: International Efforts to Bring Peace to Macedonia”, **The Hungarian Historical Review** , Vol. 3, No. 3, Identity, Loyalty, State: The Balkans in and after the Ottoman Empire 2014, pp. 587-608.

⁵⁶ A.e., s.433.

⁵⁷ BOA, İ. HUS. Hususi, 34-29.

⁵⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 588-589.

⁵⁹ Emil Ludwig, **Wilhelm der Zweite**, Berlin, Ernst Rowohlt Verlag, 1926, s.76.

II. Wilhelm, birçok ülkeyi ziyaret etti. Önemli olanı ise sağlam temeller üzerine oturttuğu ve kalıcı bağlar kurduğu Osmanlı Devleti oldu. Ekonomik ve askeri nüfuzu önemli bir pay olsa da Müslüman nüfuz üzerindeki halife etkisi de II. Wilhelm için oldukça caydırıcı bir güç olarak görülüyordu. İngilizlerin sömürgeleri altındaki çoğu bölgede Müslümanlar yaşamaktaydı. Bunların ayaklanması İngilizleri zor duruma sokabilirdi. Hindistan ve Afrika’da isyan çıkarsa İngilizlerin yenileceğini düşünüyordu. Bu sebeple hilafet makamına Almanlar ayrı bir önem verdi.⁶⁰

II. Wilhelm, Osmanlı Devleti topraklarına üç ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaretler, genel olarak ilişkileri geliştirme maksatlı oldu. İlk ziyaret; Bismarck’ın itirazlarına rağmen 1889 tarihinde gerçekleşti. Bismarck’ın itiraz etme sebebi, bu gezinin Rusya ve İngiltere’yi kuşkulandırmasından ileri gelmekteydi.⁶¹ İmparator, İstanbul ziyaretinin Rusları kuşkulandıracağını bilmekte fakat Rusların ne düşündüğünü umursamadan İstanbul’a gitme hazırlıkları yaptı.⁶² Alman hükümeti, Rusya’ya; İmparatorun İstanbul’a yaptığı ziyaretin basit bir nezaket olduğunu ve orada herhangi bir iş görüşülmediğini teyit etti. Fakat görüşme siyasi açıdan önemliydi. II. Abdülhamit, Rusya’ya karşı Alman tarafından destek umdu.⁶³ 1898’de ikinci ziyaretini İstanbul ile beraber Asya topraklarına gerçekleştirdi. Yukarıda değinilen hilafet makamına verilen değer; Şam’da, Selahattin Eyyubi’nin mezarını ziyareti sırasında kendisini II. Abdülhamit’in ve üç yüz milyon Müslümanın dostu olduğunu vurgulamasıyla kanıtlanmaktadır.⁶⁴ Kayzerin hilafet makamını kendi lehine kullandırma pahasına Osmanlı Devleti ile yakınlaşması, Almanların direkt olarak Balkan politikasında da söz söylemesi anlamına geliyordu. Böylece; Bismarck’ın Almanya’yı izole ettiği Balkan sorununa Almanya direkt girmiş olacaktı. Balkanlar konusunda Kayzer, Avusturya’ya da güvenmiyordu.⁶⁵ Avusturya’ya güvenmemesinin bir nedeni; Bosna ilhakı meselesinde kendilerinden önce Rusya’nın bilgilendirilmesi idi. Ayrıca ilhak; Berlin meclisi tatildayken gerçekleştiği için Kayzer bu

⁶⁰ Mustafa Çolak, “Halifelik Üzerinde İngiliz-Alman Rekabeti ve II. Abdülhamid” **TBMM Basımevi**, Ankara 2017, s. 18-32, s. 20-21.

⁶¹ İmparatorluk Dönemi - II. Wilhelm Zamanı, Alman Dışişleri Bakanlığı, “Çevrimiçi” <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/vertretungen/generalkonsulat-istanbul/04-kaizerzeit/1521140> Erişim tarihi 23/01/2023.

⁶² BA, PH301 / 45, s. 201.

⁶³ BA, PH301 / 45, s. 203.

⁶⁴ Ludwig, a.g.e., s243.

⁶⁵ A.e., s.392.

durumun kasıtlı olduğunu düşündü. Olayı da “Türklere karşı bir yağma girişimi” diye nitelendirdi.⁶⁶

İngilizlerin Balkanlar konusunda Rusya ve Avusturya’yı destekler tavrına Kayzer karşıydı. Osmanlı Devleti’nin paylaşılma fikrine kendi çıkarları dahilinde karşı çıkıyordu. Lord Salisbury’nin Rusya lehine Balkan politikası benimsemesi Kayzer’i İngilizlerden uzaklaştırmaya başladı. Salisbury, Balkanlarda Alman karşıtı politika izlemenin yanında herhangi bir Alman ittifakına da katılmıyordu.⁶⁷ Berlin Kongresinde sonuçlanmayan Girit meselesi de dikkate değerdir. Girit’te Yunan ayaklanması başladığında Kayzer Türklerden yana tavır alınmasını ve gerekirse Atina’nın güneyinde yer alan Pire limanının abluka altına alınmasını istemişti.⁶⁸ Fakat olay Osmanlı aleyhine sonuçlandı. Haliyle Kayzer de istediği politikayı gerçekleştirmedi.

12 Ekim’de patlak veren Balkan savaşını II. Wilhelm beklemiyordu. Savaşa istinaden İngilizlerin Avusturya’nın ve Rusya’nın yalan söylediğini, kendisinin kandırıldığını ima ediyordu. Türklerin hızlı yenilmeleri de dengeleri sarstı. Türkler tarafından gelen arabuluculuk teklifini kabul etti ve barış için elinden geleni yaptı. Savaş yanlısı tutum izleyen ve Arnavutluk ilhakını isteyen Avusturya temsilcisini sert bir dille uyararak barış tutumunu yineledi.⁶⁹ İmparator, Avusturya’ya güvenmiyordu. Konferansta Avusturya’ya karşı Sırbistan’ı destekledi. Osmanlı Devleti’nin uğradığı yenilgi ve Balkanlarda bağımsız devletler çıkması üzerine kafasında Mezopotamya’nın işgalini tasvir etti.⁷⁰ Her ne kadar Balkanlar konusunda Osmanlı Devleti lehine hareket ediyor gözünde doğunun zenginliklerini kullanmayı amaçlıyordu.⁷¹

Osmanlı Devleti’nin Balkan yenilgisi, Rumeli’nin büyük kısmını kaybetmesi Avrupalı devletler nezdinde gücünün de kaybedildiği söylentileri yarattı. Buna rağmen hilafet gücüyle Müslüman milletleri ayaklandırma fikri Almanlar için oldukça stratejik bir hamle olarak görülmekteydi. Özellikle İngilizler’e karşı kullanılma amacı güdüyordu.

⁶⁶ A.e., s.393.

⁶⁷ A.e., s.184-185.

⁶⁸ A.e., s.223.

⁶⁹ A.e., s.407.

⁷⁰ A.e., s. 410.

⁷¹ Earle, a.g.e., s. 25-29.

Ayrıca büyük bir insan gücü olması, olası bir savaşta seferberlikte çok fazla askerin cepheye sevkini sağlayabilirdi. Bunlara ek olarak coğrafi konumu dolayısıyla İngiliz ve Rusların kritik ekonomik yollarını da kesme ihtimali Almanları Osmanlı Devleti'ne yakınlaştırmaya itti. Askeri ilişkilerin gelişim göstermesiyle yetişen mektepli Osmanlı Devleti kurmay sınıfında Alman sempatisi de artmaktaydı. Ayrıca üst düzey Alman subayların Osmanlı Devleti'nde görev yapması, olası bir askeri harekatta sevk yönetiminin de Almanlarca sağlanabileceği ihtimalini doğurmaktaydı. Böylece Almanlar, Avrupa'daki yüklerini hafifletmeyi amaçladılar.⁷²

Almanlar, askeri nüfuzlarını artırmak için stratejik projelerin hızlıca yapılmasını istiyorlardı. Bunların büyük öneme sahip olanlarından biri Bağdat Demiryolu'ydu. Bu projenin gerçekleşmesi, Basra Köfrezî'nin kontrolünü görünürde Osmanlı'ya verse de dolaylı yoldan Almanlar'a vermiş olacaktı. Böylece İngilizler'in Hint ticaret yolu sekteye uğrayacağı planlandı.⁷³

Bağdat demiryolu güvenliği için stratejik öneme sahip noktalar vardı. Almanlar bu noktaları belirledi. Türk yetkililere bu yönde tavsiye veriyorlardı. Özellikle ordudaki Alman subayların tavsiyeleri karar almada etkili oluyordu. Buna göre Umman Denizi kıyısında olan Kuveyt, saldırıya açıktı ve kolayca buradan demiryoluna ulaşılabilirdi. Bu yüzden 30.07.1902'de Kuveyt'e Krupp marka üç ağır top yerleştirilmesi ve gerekli piyadenin sevkî kararlaştırıldı. Demiryolu henüz inşa edilmemişti fakat kıyıdaki muhtemel demiryolu başlangıç noktasının güvenliği için böyle bir karar alındı.⁷⁴

I. Dünya Savaşı sırasında açılan cephele ve cihad gibi siyasi hamleler, Almanların Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmasındaki siyasi emelleri kanıtla da Avrupa'da ilerleyememeleri, Verdun'u⁷⁵ geçememeleri, Avusturya'nın Sırpı istenilen

⁷² A.e., s. 305.

⁷³ A.e., s. 214-215.

⁷⁴ BA, RM 5 / 5869, s.2.

⁷⁵ Verdun Cephesi, I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar'ın Fransızlar'a taarruz ettikleri bir savaştır. Paris'e giden bir yol olması açısından Fransızlar için stratejik öneme sahiptir. Bu savaşta top kullanımı öne çıkmıştır. Yüzbinlerce asker ağırlıkla top mermileriyle can vermiştir. I. Dünya Savaşı'nın en kanlı savaşlarından biridir. Alman taarruzu başarısız olmuş ve Fransızlar Almanları durdurarak zafer kazanmışlardır. Dünya Savaşı'nın Almanlar aleyhine gelişmesinde etkili olmuştur. Detaylı bilgi için: Michelin and Cie Clermont-Ferrand, **The Battle of Verdun (1914-1918)**, Michelin&Cie, 1919, Milltown, New Jersey.

sürede yenememeleri Osmanlı Devleti'nde ulaşımı sekteye uğrattı ve Osmanlı Devleti bir nevi kendi kendine uzun süre savaşmak zorunda kaldı.⁷⁶

I. Dünya Savaşı sırasında askeri yardımın artması Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde özellikle askeri alanda nüfuzunu artıran olay oldu. Prusya'nın askeri başarısına kadar Fransız etkisinin ağır bastığı Osmanlı Devleti askeri teşkilatı, Prusya ordularının Fransa'yı mağlup etmesi ve Alman İmparatorluğu'nun ilanı ile Alman ekolüne yavaş yavaş girmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin ekonomik zorluğu karşısında kredi ve askeri ihale kolaylıkları da Almanlar tarafından sağlanınca ilişkiler hızla gelişti. Almanlar, siyasi ilişkilerdeki olumlu seyredişi fırsat bilerek silah ticaretini artırdı ve yüklü kredi ve siparişlerle hem zenginleşti hem de Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatını Almanlaştırdılar. I. Dünya Savaşı'na girerken Osmanlı Devleti ağırlıklı Alman silahlarıyla donandı.

⁷⁶ Avusturya orduları Sırpı bekledikleri gibi kısa sürede yenemedi. Rusların kuzeyden baskı yapması ordularını bölmelerine neden oldu ve Osmanlı Devleti ile olan kara bağlantısı koptu. Osmanlı Devleti, Çanakkale cephesinde büyük bir zafer kazanarak askeri üstünlüğünü gösterdi. Fakat zaferin devamlılığı için askeri yardım gerekiyordu. Bunun da müttefik Alman ve Avusturya devletleri ile karşılanması gerekiyordu. Sırbistan uzun süre direnerek Osmanlı Devleti ile olan kara bağlantısını kesti ve Osmanlı Devleti 1915 sonuna kadar askeri yardım alamadı. Alman ordularının da desteğiyle Sırbistan 1915 yılı sonunda yenildi. Zaferle beraber Osmanlı Devleti'ne askeri mühimmat tedariki kısa sürede sağlandı. Detaylı bilgi için: Bilge Karbi, (2016) "Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları Arasındaki İktisadi İlişkiler", Yayınlanmış Doktora Tezi, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilimdalı, İstanbul, s. 160-166.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ-ALMAN İMPARATORLUĞU EKONOMİK İLİŞKİLERİ

İki devletin tarihsel süreçteki ilişkileri askeri temel odaklıdır. Ekonomik olarak ilişkilerin gelişim gösterdiği dönem XIX. yüzyıl oldu. Almanya bu dönemde siyasi birliğini sağlayıp sanayileşmede de gelişim göstererek Avrupa'daki güçlü devletlerden biri haline geldi. Askeri başarısını Danimarka, Fransa ve Avusturya'yı yenerek kanıtladı. Üstüne de 1871'de siyasi birliğini sağlaması Almanya'yı güçlü devlet sınıfına soktu. Ağır sanayisi gelişmeye başlayıp üretim de artınca yeni pazar ve hammadde ihtiyacı doğdu. Afrika kıtasında faaliyet göstermeye çalışılmışsa da verimli araziler çoktan İngiltere, Fransa, Hollanda gibi devletlerce kapıldı. Donanma yönünden de Baltık Denizi'nde faaliyet göstermesi İngiltere'nin zararınaydı. İngiltere ile yarışacak güçte henüz değildi. Bu sebeplerle Almanya yönünü doğuya çevirdi. Osmanlı Devleti gibi zengin yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip bir devleti yanına almak ekonomik olarak büyük bir kazanç sağlayabilirdi. İngiltere, Fransa gibi devletlerin de Osmanlı üzerindeki emperyalist emellerinin farkında olan Almanya, Osmanlı Devleti'ne bu devletlerin aksine dost olarak yaklaşp ittifak yoluna giderek daha kolay imtiyaz elde etme fırsatı buldu.¹

Berlin Kongresi sonrasında İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı korumak yerine Rusya ile yakınlaşma yoluna gitmeyi yeğledi ve Osmanlı Devleti'ni kaderine terk etti. Osmanlı Devleti de Kongre'de İngiltere'den umduğu desteği bulamadı. Böyle bir ortamda Almanya ve Osmanlı Devleti mevcut konjonktür gereği yakınlaştı. Almanya'nın ekonomik emelleri gereği Osmanlı Devleti içerisinde lojistik faaliyetlerinin gelişmesi gerekmektedir. Bu sebeple demiryoluna önem verildi. Demiryolu sayesinde hem yolcu taşımacılığı hem de ticaret canlanması planlandı. İngiliz ve Fransızların çekindikleri, girişmedikleri alanlara Almanlar el attı ve yaptıklarıyla da II. Abdülhamit ve hükümetinin gözüne girmeyi başardı. Demiryolu faaliyetlerinde kısa sürede büyük imtiyazlar elde eden Almanlar, Osmanlı topraklarındaki nüfuz alanlarını genişlettiler. XIX. yüzyıl sonları, Avrupalı devletlerin nüfuz ve emperyalist politikalarına sahne oldu. Ekonomi

¹ Edward Mead Earle, **Bağdat Demiryolu Savaşı**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1972, s.136

politikaları, siyasi sebeplere dayanmaktaydı. Bu görüşü İngiltere'nin dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanı Lord Landsdowne'nın 1903'te Lordlar Kamarası'nda gerçekleştirdiği konuşma kanıtlamaktadır. Bakan; siyasi ve iktisadi çıkarları birbirinden ayırmanın imkânsız olduğunu aktarmıştır.² Almanlar da bu minvalde hareket ederek Osmanlı topraklarında sırasıyla Rumeli Demiryolları, Haydarpaşa Garı ve Anadolu'daki demiryolu faaliyetleri, Hicaz Demiryolu ve ardından Bağdat Demiryolu projesinin yapımlarını gerçekleştirmeye başladılar.³

1. Osmanlı Devleti'nde Demiryolu ve Kredi İlişkileri

Askeri ilişkiden doğan ekonomik iş birliği, demiryolu ile gelişim gösterdi. Almanların Osmanlı Devleti'nin demiryolu piyasasına girmeleriyle yatırımları zamanla arttı. Yatırımların kazanç sağladığı görülünce diğer batılı devletlerle Osmanlı Devleti'nden imtiyaz alma yarışına girdiler. Demiryolu, ekonomik açıdan gelişim sağlamanın yanında siyasi ve askeri önemi açısından stratejik bir yatırım aracıdır.⁴ Osmanlı Devleti, demiryolunun özellikle merkezi yönetimi güçlendirici etkisine istinaden büyük projelere girişti. Arabistan coğrafyasındaki isyan hareketleri, devleti bu bölgede yatırım yapmaya itti. Rumeli'de olduğu gibi Hicaz, Anadolu ve Bağdat Demiryolları projeleri sırasında da Almanlardan faydalanıldı.⁵

Demiryolu, sanayi devrimi ile ortaya çıktı ve taşımacılık-nakliye alanında Avrupa'da büyük dönüşüme sahne oldu. Demiryolu önemine bir örnek olarak: 1800'de Paris – St. Petersburg arası karayoluyla 20 günde gidilirken 1900'de demiryolu ile 30 saatte gidilmeye başlandı, Avrupa içerisinde taşımacılık faaliyetlerinde büyük bir yenilik yarattı.⁶ Yük ve yolcu taşımacılığını kolaylaştırması kadar askeri lojistik faaliyetini

² A.e., s.132-133.

³ Cenk Reyhan, "Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)", **Belleten**, Cilt 69, Sayı 254, 2015, ss. 217-254, s. 229.

⁴ M. Serhan Yücel, M. Murat Taşar, "Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti", **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, No:1, 2016, s. 293-342, s. 308.

⁵ Vahdettin Engin, "Rumeli Demiryolu", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 35, 2008, s. 235.

⁶ Norman Davies, **Avrupa Tarihi**, Çeviren: Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İstanbul, İmge Yayınları, 2011, s.816.

kolaylaştırması açısından da demiryolu önemliydi. Özellikle seferberlik ilanıyla askerlerin daha hızlı sevk edilmesi planlandı.

Osmanlı Devleti'nde taşıma faaliyetlerinde kullanılan deve ve at gibi yük hayvanları oldukça maliyetliydi. Özellikle XIX.yy'da demiryolunun yaygınlaşmaya başlamasıyla maliyet karşılaştırma imkânı da oldu. Tevfik Güran'a göre deveyle taşımanın maliyeti demiryoluna kıyasla yedi kat daha pahalıydı.⁷ Deve yolculuğu, aynı zamanda yorucuydu. Tüm bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti de dönemin modern taşımacılık sistemi olan demiryoluna yöneldi. Bu doğrultuda yabancılardan faydalandı. Yabancılar da kendilerine daha çok kazanç sağlayacaklarına inandıkları bölgelerde imtiyaz almaya çalıştılar. Buna bir delil olarak; Rumeli'deki demiryolu 1875'te 1300 km iken, aynı yılda Anadolu'da 180km idi.⁸ İlerleyen dönemde siyasi sebeplerin de etkisiyle Mezopotamya, Basra ve Hicaz'da demiryolu faaliyetleri hız kazandı.

1.1. Rumeli ve Anadolu'da Demiryolu Faaliyetleri

Demiryolu faaliyetlerine Osmanlı Devleti topraklarında İzmir-Aydın hattıyla İngilizler başladı. İngilizler, 1856'da bu demiryolu imtiyazını aldı. Bir diğer işlettikleri hat da Adana-Mersin'di. Fransızlar, İzmir-Turgutlu arasında küçük bir demiryolu imtiyazına sahiptiler. II. Abdülhamit'in talimatıyla İngiliz ve Fransız işletmecilerine, ellerindeki imtiyazlara ek olarak demiryolunu kısa yerlere eklemelerle yaklaşık 100'er km daha imtiyaz verildi.⁹

1857'de İngilizler Rumeli'de bir demiryolu imtiyazı elde etti. Günümüzde Romanya sınırında yer alan Karadeniz'e sınır şehir Köstence'den başlayan hat, Tuna nehrine kıyısı olan Boğazköy'e kadar uzanıyordu. 66 km'lik bu kısa hat bölgedeki lojistik açısından stratejik öneme sahipti. Osmanlı Devleti, ayrıca Avrupa şehirleriyle de demiryolu bağlantısı kurmak istiyordu. Hem kültürel ve siyasal etkileşimin artması hem ekonomik canlılık sağlanması hem de olası Balkan çatışmasında askerin daha hızlı sevkı açısından bu proje gerekli görülüyordu. İstanbul'dan Viyana'ya kadar düşünüldü. Proje

⁷ Tevfik Güran, 2014, **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası İstanbul, s. 79.

⁸ A.e, s.82.

⁹ Earla, a.g.e, s. 40.

için çeşitli girişimcilerle görüşülmüşse de Baron Hirsch ile anlaşma sağlandı. Hirsch, 1869'da 99 yıllık imtiyaz aldı. Rumeli Demiryolları İşletme Kumpanyası adıyla da 1870 yılında faaliyete başladı. Hat kısım kısım yapılmaya çalışıldı fakat verim alınamadı. Yapım inşaatına Osmanlı Devleti de girdi ve zor coğrafyalardan olan Balkan Dağları bölgesindeki inşaatı üstlendi. Hirsch'in demiryolunu standartlara uygun inşa etmemesi ve Osmanlı yetkililerinin olumsuz raporu vermesi üzerine olay uluslararası bir hakem tutulmasına kadar gitti. Farklı zamanlarda gelen İngiliz ve Alman heyetlerin raporları Osmanlı Devleti lehineydi. Bunun üzerine Hirsch çekilmek zorunda kaldı. 93 Harbi ve Balkan İsyanları da bölgedeki demiryolu inşaatını sekteye uğrattı. Deutsche Bank iştirakli bir banka¹⁰, Hirsch'e ait demiryolu hisselerini satın alarak Rumeli Demiryolu'na el attı.¹¹ Böylece Almanların Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri artmaya başladı.

Osmanlı Devleti, kendi imkanlarıyla 1873'te Haydarpaşa-İzmit hattını yaptı. Ardından İngilizlere kiralanarak hat işletildi. 1886'da Hükümet, bu hattı işletenlere, hattın Ankara'ya uzatılmasını teklif etti. Fakat projenin maliyetli olmasından dolayı işletenlerce vazgeçildi. Finansman arandıysa da bulunamadı. İngilizlerin isteksiz davranması ve yatırımcı bulamaması üzerine Almanlar projeye ilgi gösterdi. Deutsche Bank müdürü Dr. Georg von Siemens'in katkısıyla hem demiryolunun işletilmesi hem de Ankara'ya uzatılması projesini gerçekleştirmek üzere 6 Ekim 1888'de Anadolu Demiryolu Kumpanyası (La Societe du Chemin de Fer Ottomane d'Anatolie) kuruldu.¹² Böylece Almanlar askeri alanda olduğu gibi ekonomik alanda da Osmanlı Devleti üzerinde etkilerini artırdılar. İngiltere'nin projeye ilgisiz davranması Almanların menfaatine oldu. Almanya'nın ekonomik etkisi, Deutsche Bank ile daha da arttı.

2. Deutsche Bank'ın Osmanlı Devleti Topraklarındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin demiryolu faaliyetlerinde Almanlardan faydalanmasının fonlanması ağırlıklı Deutsche Bank ile sağlandı. Banka yeri geldiğinde kredi kullandırdı, yeri geldiğinde hisse senedi ihraç ederek fon sağlamaya çalıştı. 1870 yılında anonim şirket olarak faaliyetine başlayan banka, her yıl sonunda şeffaflık ilkesine binaen faaliyet

¹⁰ İlgili banka "Bank für Orientalischen Eisenbahnen" Şark Demiryolları Bankası'dır. Anadolu Demiryolu Kumpanyası'nın finansmanı için kurulmuştur. Earle, **a.g.e.**, s.43.

¹¹ Engin, **a.g.m.**, s. 236-237.

¹² Earle, **a.e.**, s42.

raporu yayınlamakla yükümlüydü.¹³ Bu sayede bankanın Osmanlı Devleti topraklarında yaptığı faaliyetler özet de olsa raporlarda yer almaktadır.

Anadolu Demiryolu Kumpanyası'nın faaliyetlerine ilişkin Deutsche Bank raporları dikkate değerdir. Bankanın 1892 tarihli raporuna göre; Doğu Demiryolu şirketinin gelirlerinin geçen yıllara kıyasla arttığı belirtilmektedir. Avrupa'daki Osmanlı Devleti topraklarının zenginliği Avrupa'daki üreticilere, tüketicilere daha rahatça ihraç edilmiştir. Ayrıca Anadolu demiryolu inşaatı bitmiştir. İnşaatın bitmesiyle yük ve yolcu taşıma sayesinde gelir artmaktadır. Bu sayede Osmanlı Devleti'nin ödediği devlet garantisi miktarının da zamanla düşmesi planlanmaktadır. Firmanın sorumluluğunu eksiksiz ve zamanında yapması hükümetin güvenini kazanmıştır. Bu iyi niyetin göstergesi olarak Osmanlı Devleti hükümeti şirkete Eskişehir'den Konya'ya açılacak 450 km'lik uzatma imtiyazı anlaşması vermeyi planlamaktadır. Kayseri için de bir taviz verilmesi beklenmektedir.¹⁴

1893'te Doğu Anadolu'da başlatılan demiryolu girişimi iyi ilerleme kaydetti. Anadolu Demiryollarının Eskişehir-Konya ek ağının genişletme çalışmaları devam etti. 1894'ün sonbaharında Kütahya yönünde kısa da olsa ilk bölümün açılması beklentisi var. Anadolu Demiryolunun elde ettiği başarılarından Türk hükümeti oldukça memnundu. Anadolu'da iyi giden yatırım haberlerine ek olarak Rumeli'de de çalışmalar devam etti. Makedon demiryolunun son bölümü olan (Selanik-Manastır) hattının açılışı 1894 Haziran gibi planlandı. Fakat Doğu Demiryolu inşaatına ait hisselerin değeri düştü. Çünkü bölgede artan kolera salgını gelirleri düşürdü.¹⁵

1894'te Eskişehir-Konya hattının ilk 78 kilometrelik kısmı hizmete açıldı. Aralık 1894'te Anadolu Demiryolu Şirketi'nin ihraç ettiği 32 milyon marklık tahvil piyasada olumlu karşılandı yatırımcılar edinildi. Kolera salgını ise hala bir tehdit olarak devam etti.

¹³ Historical Institute of Deutsche Bank. Raporlar, 1870 yılından itibaren başlamaktadır. Raporlar taranarak Osmanlı ile ilişkili olanlar çalışmaya eklenmiştir. Kaynak: "Çevrimiçi" https://www.bankgeschichte.de/facts-figures/annual-reports/1870-1944?language_id=1 Erişim tarihi 02/02/2023.

¹⁴ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Dreiundzwanzigster Geschäfts-Bericht, 1892, s. 4.

¹⁵ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Vierundzwanzigster Geschäfts-Bericht, 1893, s. 4.

Selanik-Manastır hattı faaliyete başladı. Bu hat, gelirleriyle beklentiyi karşılayan bir hat oldu.¹⁶

1895'te Anadolu demiryolu yapımına devam edildi. Tahmini 1896'da bitmesi planlandı. Ancak 1895'teki kötü hasat, Ermeni isyanları ve kolera yüzünden demiryolu inşaatı zarar gördü. Fakat Osmanlı hükümetinin kilometre garantisi tüm bu zararları karşıladı.¹⁷ 1896'da tüm kötü etkilere rağmen Anadolu demiryolu inşaatı tamamlandı. Ek olan Eskişehir-Konya hattını işleten Bau-Contos firmasının da sözleşmesi 31 Aralık 1896'da bitti. 1896 yılındaki iyi hasat ve artan tahıl fiyatları inşaatı hızlandırdı. Türk hükümeti de borçlarını ödedi.¹⁸ 1898'te Deutsche Bank, Anadolu demiryolunun kazancından gayet memnundu. Olumsuz koşullar olsa da demiryolu artık kendi maliyetlerini karşılar konuma geldi.¹⁹ 1899'da Anadolu demiryolu ağının Basra körfezine kadar genişletilmesi gündeme geldi. Bu duruma bankadan ve hükümetten karşı çıkan olmadı. Fakat bu hattın; teknik, mali ve siyasi zorluklar çıkaracağı öngörüldü.²⁰

1900'de Anadolu Demiryolu Şirketinin Bağdat ve Hint Okyanusa genişletme faaliyetlerinde bürokrasinin ağır olması işleri yavaşlattı. Osmanlı Devleti yöneticileri ile mutabakat sağlandı fakat projenin sürekliliği, Osmanlı Devleti'nin kilometre garantisiyle paralellik göstermesi planlandı. Anadolu Demiryollarında trafiğin artması ve hasadın iyi olması gelirleri artırdı. Şirketin bir kısım hisseleri borsaya sunuldu. Fakat hisselerin çoğunluğu banka tarafından elde tutulmaya devam etti.²¹

1901'de Anadolu Demiryolu Şirketi, hattın Konya'dan Bağdat ve Basra Körfezi'ne kadar devam etme imtiyazını aldı. Ancak proje çok büyük ve maliyetliydi. Türk hükümetinin vereceği garantileri karşılayacak gelir akışının da yaratılması gerekiyordu. 1901 yılı tarım hasadının olumlu seyretmesi geliri de artacağını düşündürdü.²²

¹⁶ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Fünfundzwanzigster Geschäfts-Bericht, 1894, s. 4.

¹⁷ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Sechszwanzigster Geschäfts-Bericht, 1895, s. 4.

¹⁸ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Siebenundzwanzigster Geschäfts-Bericht, 1896, s. 4.

¹⁹ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Neunundzwanzigster Geschäfts-Bericht, 1898, s. 4.

²⁰ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Dreissigster Geschäfts-Bericht, 1899, s. 4.

²¹ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Einunddreissigster Geschäfts-Bericht, 1900, s. 4.

²² Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Zweiunddreissigster Geschäfts-Bericht, 1901, s. 5.

1902’de Anadolu Demiryolu Şirketi tatmin edici gelirler elde etti. Kilometre garantisi olarak sunulan meblağ boyutunda gelir elde edildi. Böylece Osmanlı Devleti de hazinesinden ekleme yapmak zorunda kalmadı Ayrıca Anadolu Demiryolu başlangıcı olan Haydarpaşa’da en yeni tesislerle donatılan bir limanın kısa sürede trafiğe açılması planlandı.²³

Raporlar, dönemin koşullarından bahsetmesi ve inşaatın detaylarını belirtilmesi dolayısıyla oldukça önem arz etmekteydi. Anadolu’daki hattın ilerlemesi ve gelirlerin artması, Almanlarda memnuniyet yarattı. Hattın Bağdat’a uzatılması fikri başta tatmin edici gelse de Toroslar’daki tünel inşaatları ve zorlu coğrafyanın aşılmasının güçlüğü maliyetleri arttırdı ve hattın tamamlanamamasında etkili oldu.

3. Hicaz Demiryolu Projesi

Demiryolu, sabit ve dönemin koşullarına göre hızlı olmasından dolayı merkezi yönetim odaklı devletler için de yerelde otoritenin sağlanması açısından önemliydi. Özellikle Osmanlı Devleti gibi büyük ve geniş topraklara sahip bir devlet için demiryolu gerekiyordu. XIX. yüzyılda düşüncesi gelişen ve XX. yüzyıl başında inşaatına başlanan Hicaz Demiryolu, konumu ve önemi bakımından Arabistan coğrafyasında güç çatışmasına sahne oldu. II. Abdülhamit, merkezi otoritesini güçlendirmek ve bağımsızlık fikirlerinden etkilenen Arapları ve özellikle de Hicaz bölgesinde çözilemeyen anarşiyi bitirmek için Hicaz Demiryolu yapımına karar verdi. Böylece bölgede bir isyan çıktığında Anadolu’dan hızlıca askeri birlik sevk edilebilirdi. İngilizler, Basra, Mısır gibi Hicaz’da da nüfuzlarını genişletmeye başladı ve kendi yanlarına çektikleri Arap aşiretlerince Osmanlı Devleti’ne başkaldırdı. Demiryolu inşası sırasında bedevi kuvvetlerin demiryolu hattına sabotaj girişimleri, dinamit, tüfek gibi modern silahlar kullanmaları dışarıdan silahlandıklarına işaret etti. Bölgede nüfuz kurma çabalarına girişen İngilizler için, Osmanlı’nın Hicaz, Aden, Yemen bölgelerine ulaşip merkezi otoritesini güçlendirmesi engellenmeye çalışıldı. Bu yüzden de İngilizler bölgedeki ayrılıkçı Arap aşiretlerini silahlandırdı.²⁴

²³ Deutsche Bank AG, Deutschen Bank, Dreiunddreissigster Geschäfts-Bericht, 1902, s. 6

²⁴ Franz Stuhlmann, **Der Kampf um Arabien zwischen der Türkei und England**, Braunschweig, 1916 s. 47

Almanlar, İngilizler kadar Mezopotamya ve Hicaz bölgesinde aktif olamadılar. Fakat Filistin bölgesinde hızla kolonileştiler. Alman İmparatoru'nun şahsi ziyaretleri bölgede Alman nüfuzunu artırmaya yönelik olsa da yeterli düzeye erişemedi. Kendi nüfuzlarını artırıp İngilizleri bölgede pasifleştirmek istediler.²⁵ Bağdat Demiryolu imtiyazını aldıklarında İngiliz ticaret yolunun sekteye uğrayacağını düşündüler ama bu düşünce gerçekleşmedi.

Hicaz Demiryolu inşaatı, II. Abdülhamit'in talimatıyla 1 Eylül 1900 tarihinde başladı. Normal şartlarda elli günlük yolculuğun, demiryolu sayesinde dört-beş güne inmesi planlandı. Fakat bu proje maliyetliydi. Proje o gün için dört milyon lira tutuyordu. Bu da dönemin bütçesinin %18'ine tekabül ediyordu. Böyle bir maliyeti karşılayacak bütçenin olmamasından dolayı bağış ve ek vergi yollarına gidildi.²⁶ Maaşlardan kesintiler yapıldı, çeşitli dış temsilciliklerden de yardımlar gelmesiyle proje maliyeti karşılanır duruma geldi. Demiryolu, Alman mühendis Meisner'in sorumluluğuna verildi. Şam'dan başlayan hat Medine'de bitti.²⁷ 1.09.1905 tarihli Alman kaynağına göre; Alman subayların nezaretinde demiryolu inşaatı sorunsuzca devam etmekteydi. Demiryolunda 5650 çalışan, bunların da çoğunun asker olduğu bildirilmiştir. Bölgede iki demiryolu taburu ve bir telgraf müfrezesi konuşlandı.²⁸ 19.02.1906 tarihli bir başka belgeye göre; Hicaz demiryolunun Maan-Akabe ayağındaki 120 km'lik inşaat için 4000-5000 kişilik askeri birlik muhafızlık yaptı.²⁹ 25.08.1907 tarihli belgeye göre; Hicaz Demiryolu'nun bir bölümünün açılışı ve teftişi için II. Abdülhamit özel heyet kurdu. Heyette Korgeneral Auler Paşa, Tümgeneral Cevad Paşa, dönemin Hariciye Nazırının iki oğlu Yarbay Ali Nuri ve İsmail Hakkı Bey vardı. Heyet, İstanbul'dan vapurla Beyrut'a hareket etti. Ardından Şam'a geçerek onarım atölyelerini teftiş edip buradan da Maan'a geçti.³⁰ Hicaz Demiryolu Osmanlı Devleti için merkezi otoriteyi güçlendirmek açısından önemli olduğu

²⁵ Kevser Topkar, **Osmanlı Filistini'nde Alman Kolonileri (186-1917)**, İstanbul, Taş Mektep Yayın Atölyesi, 2015, s. 145-146.

²⁶ Hicaz Demiryolu inşaatına maddi destek sağlamak için hükümetçe ek vergi çıkartılmış fakat bu durum halkta huzursuzluk yaratmıştı. Erzurum, Ankara ve Bandırma'da bazı kesimlerce bu ek verginin kaldırılması talebinde bulunulmuştu. Kaynak: Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 44, **BOA. DH.MKT. / 2638 – 50**, **BOA. DH.MKT. / 2422 – 39**, **BOA. MV. 114 – 62**.

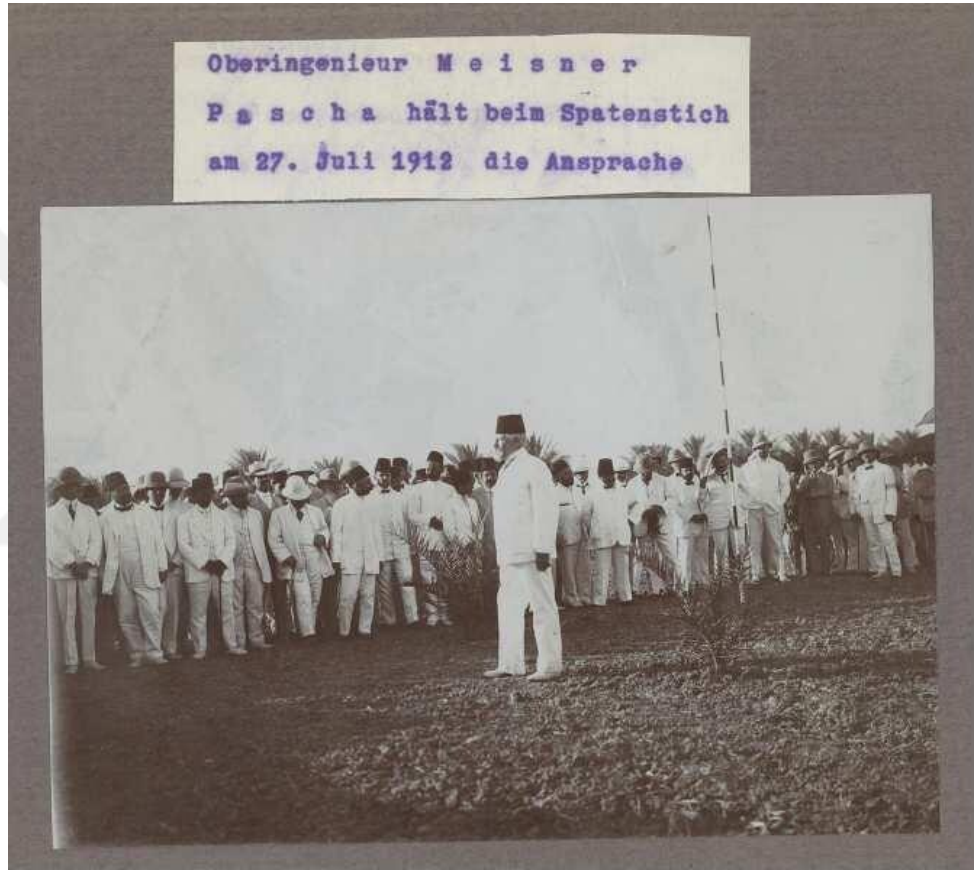
²⁷ Ufuk Gülsoy, William Ochsenwald, "Hicaz Demiryolu", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 17, 1998, s.441-443.

²⁸ **BA, RM 5, 5869, s. 78.**

²⁹ **BA, RM 5, 5869, s. 79.2.**

³⁰ **BA, RM 5, 5869, s. 79.3.**

kadar Almanlar için de Mısır ve Süveyş Kanalı'na olası bir harekatta kolay sevk ve idare sağlaması açısından önemliydi. Hicaz Demiryolu sayesinde Almanlar, Hicaz bölgesinde daha rahat ve hızlı hareket edip İngiliz nüfuzunu kırmayı planladılar. Bu amaç için demiryolunu hızlıca bitirmek istediler. Maddi ve insani sebeplerden dolayı kaynak sağladılar.

Şekil 8. Temel Atma Töreninde Konuşma Yapan Alman Mühendis Meisner Paşa, 1912

Kaynak: Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_76 (Altsignatur)
U5/03/1503 (Vorlagen-Nummer)

Meisner Paşa, Osmanlı Devleti ve ardılı Türkiye Cumhuriyeti topraklarında demiryolu gelişimine büyük katkı yaptı. Rumeli, Anadolu ve Arabistan coğrafyasında hem demiryolu inşaatlarını yürüttü hem de Türk mühendisler yetiştirdi. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Almanya'ya döndü fakat davet üzerine Türkiye'ye gelerek çalışmalarına devam etti. Bugün İstanbul Teknik Üniversitesi olarak bilinen geçmişteki

adı İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi olan okulda profesörlük yaparak Türkiye'nin mühendis yetiştirmesinde etkili oldu. Ölümüne kadar Türkiye'de görev yaptı.³¹ Meisner Paşa'nın bölgedeki etkinliği Alman nüfuzunun yerleşmesine etkili oldu. 1906 itibarıyla Demiryolu üzerinde işletmek üzere yolcu ve yük vagonu, lokomotif siparişleri Almanlara verildi. Ayrıca ray malzemesi için yedi milyon frank sipariş verildi. Almanlardan ayrıca madencilğe dair makineler de sipariş edildi. Meisner Paşa, Almanlara büyük ekonomik kazanç sağlamanın yanında Avrupalılardan farklı olarak Türklerle yakın dostluklar kurmaya gayret gösterdi.³² Bu yaklaşımla Alman nüfuzu Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkisini artırdı.

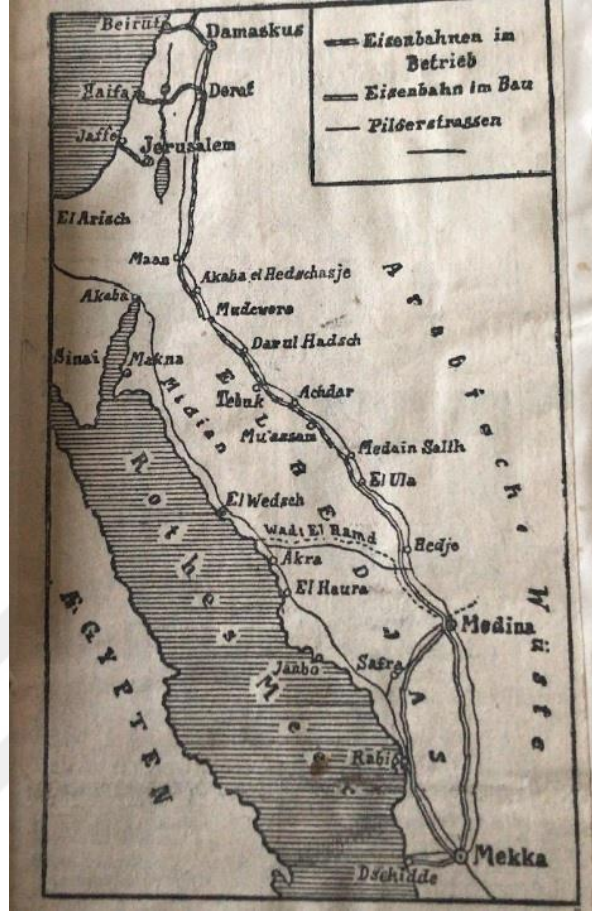
1907'deki Hicaz Demiryolu inşaatında çalışan Türk işçilerin başarılarından bir Alman belgesinde övgüyle söz edilmektedir. 1906 yılı içerisinde Hicaz bölgesinde 300 km gibi olağanüstü uzunlukta ray döşendi. Başarıya sebep olarak; bölgenin düz ve engebesiz olması ayrıca Alman mühendisliği ve tecrübesinden kaynaklandığı belirtilmektedir.³³ Hicaz Demiryolu inşaatının zorluklarından bahsedilse de başarılı bir ilerleme kaydedildiği vurgulanmaktadır. Demiryolu hattında önceki yıllarda en fazla 150 km hat döşenirken bu yıl 988 km döşenmesinin muazzam bir performans olduğu belirtilmektedir. Fakat 40-55 santigrat derece sıcaklığın çalışmaları güçleştirdiği de hatırlatılmaktadır.³⁴

³¹ Seyfi Yıldırım, "Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925-1950)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 23 Sayı: 67-68-69, 2007, 305 – 338, s. 321-322.

³² BA, RM 5, 5869, s. 82.2

³³ BA, RM 5, 5869, s. 79.4

³⁴ BA, RM 5, 5869, s. 82.1

Şekil 9. 1907 Hicaz Demiryolu İnşaatı

Kaynak: BA, RM 5, 5869, s. 81.

Hicaz Demiryolu yapımı için Alman mali yardımına ek olarak Osmanlı Devleti de kaynak yaratmaya çalıştı. Ayrıca gayrimüslim devletlerde yaşayan Müslümanlardan yardım talebi geldiği zaman bazı devletler buna mâni oldu. Olaydan kısa süre sonra Yunanistan, Milli Donanma Sandığı'nın çıkardığı piyango biletleriyle gelir elde edip gemi satın almak istedi. Osmanlı Devleti de misilleme olarak topraklarında bu biletin satılmasını yasakladı.³⁵

³⁵ BOA. DH.HMŞ. 16 – 69.

İ.HUS.00123.00044.001

Şekil 10. Yunan Donanması'na Yardım İçin Çıkarılan Piyango Bileti

Kaynak: BOA. İ.HUS., 123-44, s.1.

Miladi 1904 tarihli biletin sol tarafında Yunanca, sağ tarafında da Fransızca tercümesinin olması, Fransızca'nın o dönemde yaygın kullanıldığını göstermektedir. Almanlar, XIX. yüzyıl son çeyreğinden itibaren aktif olarak Osmanlı Devleti topraklarında faaliyet gösterip ekonomik ve askeri alanda nüfuzlarını artırmaya çalışsalar da ülkede yabancı dil olarak Fransızcanın Almancaya göre hala yaygın kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Almanlar, Arabistan'a ek olarak Anadolu'da da etkin faaliyet gösterdi. 1906'da İngiliz-Fransız ortaklı Mersin-Adana demiryolu hattının hisselerinin çoğu Anadolu Demiryolu Şirketi'nin eline geçti. Deutsche Bank, düzenli olarak hisse aldı. Yönetimden iki kişinin de ellerindeki hisseleri alarak şirket kontrolünü sağladılar. Böylece İskenderun Körfezi'nin kontrolü Almanlara geçti. İngilizler, Osmanlı Devleti topraklarında tuttukları

iki demiryolu hattından birinin kontrolünü böylece kaybetti. Bu durum, Yakın Doğu’da Almanların İngilizleri sahanın dışına attığının bir örneğidir.³⁶

4. Bağdat Demiryolu Projesi

Bağdat’ı da içine alan Basra Körfezi ile Akdeniz arasında bir demiryolu döşenmesi fikri XX. yüzyıla kıyasla yeni çıkmış değildi. 1831’de Osmanlı Devleti topraklarında görevli olan İngiliz subay Francis Chesney ve 1835’te Osmanlı Devleti ordusunda görev alan Alman subay Moltke, Mezopotamya bölgesinde bir demiryolu ihtiyacını belirledi. Hatta İngilizler, 1856’da bunu gerçekleştirmek için adım attı ve girişimci Sir William Andrew aracılığıyla Fırat Vadisi Demiryolu Kumpanyası’nı kurdu. Osmanlı Devleti’nden da imtiyaz alındı. İskenderun-Basra limanı arasında hat döşenmesi kararlaştırıldı. Fakat İngiliz şirket, gerekli sermayeyi toplayamadı ve proje hayata geçmedi.³⁷ Projeyi gerçekleştirmek Almanlara kaldı.

Bağdat Demiryolu Projesi, Osmanlı Devleti’nin Arabistan bölgesindeki hakimiyet ve nüfuzunu sağlaması için önemli bir projeydi. Basra bölgesinde nüfuz kurarak İngilizlerin bölgedeki Arap aşiretleri üzerindeki kontrolünün de kırılması planlandı. Ayrıca ticari açıdan da Basra Körfezi’ne inen mallar Anadolu ve Rumeli’ye taşınabilirdi. Demiryolunun bir ağının da Hicaz’a bağlanmasıyla Arabistan coğrafyasında Alman nüfuzu etkin olabilirdi. Osmanlı Devleti topraklarında yer alan diğer demiryollarına kıyasla Bağdat Demiryolu, potansiyeli ve etkileri açısından oldukça önemliydi. Almanya, bu proje sayesinde Osmanlı Devleti topraklarında hem nüfuz elde edecek hem de Anadolu’da stratejik bir serbesti kazanabilecekti.³⁸

Almanlar için projenin önemi ise daha büyüktü. Bu proje sayesinde İngilizlerin Hint deniz ticareti sekteye uğrayıp Basra’nın petrolü ve Mezopotamya’nın verimli tarım ürünlerinin Almanya’ya taşınması düşünüldü. Almanlar, Bağdat Demiryoluna bu sebeplerden dolayı büyük önem verdi.³⁹

³⁶ BA, RM 5, 5869, s. 83

³⁷ Earle, a.g.e., s.190.

³⁸ Halil Ege Özen, The German Involvement In Ottoman Economic Development: Banking, Railways and Other Investments, 1888-1914 / Osmanlı ekonomik gelişiminde Alman etkisi: Bankacılık, demiryolları ve diğer yatırımlar, 1888-1914 Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Tarih Ana Bilim Dalı**, 2008, İstanbul, s. 80.

³⁹ Topkar, a.g.e., s. 82-83.

Almanlar, İngilizlere ek olarak Fransızlarla da Kilikya ve Basra bölgelerinde nüfuz mücadelesine girmek zorundaydı. Bağdat Demiryolu ağına bir şube olarak İskenderun limanı düşünüldü. XIX.yüzyıl ortalarından itibaren Fransızların ticaretiyle bölgede canlılık başladı, bir liman ihtiyacı doğmuştu. İskenderun limanı sayesinde Bağdat'ın batıya deniz yoluyla bağlanması da sağlanabilirdi. Halep'in denize açılan kapısı olarak da önemli olan İskenderun limanı inşası için Almanlara 1911 yılında imtiyaz verildi. Liman yapımı, Haydarpaşa Demiryolu Şirketine verilerek, Almanların ekonomik imtiyazı daha da arttı. Fakat I. Dünya Savaşı çıkınca inşaat tamamlanamadı.⁴⁰

Bağdat Demiryolu Projesi büyük ve önemli bir hamle olarak görülse de olumsuz yorumlar da çoktu. Öncelikle maliyeti açısından askeri ve politik bir hayal olarak görüldü. Ekonomik olarak mantıklı olmayacağı, imtiyazı alan Alfred Kaulla tarafından da sonradan anlaşıldı. Proje için Alman hükümetini de aşan bir sermaye gerekiyordu.⁴¹ Osmanlı Devleti gibi tarıma dayalı bir ekonomi için büyük bir demiryolu projesinin garanti kilometre vaadi de gerçekçi değildi. Zira aşar vergisi bu projeyi destekleyecek güçte değildi.⁴² Kont Ronenthof'a göre de bu demiryolu projesi tehlikeli ve pahalıydı. Projeden vazgeçilme taraftarıydı.⁴³ Sosyal Demokrat Parti lideri Herr Schidemann, 1911'deki bir meclis konuşmasında; bölgenin önemini bildiklerini, demiryoluyla beraber sulama kanalları da yapılırsa bölgenin tahıl ambarı olacağını aktardı fakat böylesi bir projeyi korumak için de askerî açıdan güçlü bir Osmanlı gerektiğini söyledi.⁴⁴ Bismarck ekolüne bağlı muhafazakâr siyasetçi ve eski nesil diplomatların bir kısmı da projeye karşıydı. Onlara göre böylesi bir projenin yapılması, bölgeye Almanların nüfuz etmeye çalıştığını iyice gösterirdi. Bu da Rusları Almanlardan uzaklaştırıp İngilizlere yakınlaştıracabilirdi. Mevcut konjonktürde projeye devam edilmesi, Rus-İngiliz-Fransız bloğu oluşmasına neden olabilirdi.⁴⁵ Dönemin Londra'da görevli Alman büyükelçisi Prens Lichnowsky de benzer bir görüşteydi. Ona göre Türklerle yakınlaşmak Almanları

⁴⁰ Mehmet Beşirli, "Haydarpaşa Liman Şirketi'ne Verilen İskenderun Limanı İnşa ve İşletme İmtiyazı ve Liman Tarifesi (1911)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 11, 2004, s. 185-191.

⁴¹ İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 479, 1981, s. 88.

⁴² A.e., 89.

⁴³ Hazırlayan: Faruk Yılmaz, **Berlin-Bağdat**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011, s.74.

⁴⁴ Earle, **a.g.e.**, s.151-152.

⁴⁵ A.e., s. 152.153.

Ruslarla karşı karşıya getirdi.⁴⁶ Bu bakış açılarının kısmen doğruluğu I. Dünya Savaşı'nda kanıtlandı.

Almanların Mezopotamya'daki nüfuz mücadelesinde karşılarında İngilizler, Fransızlar ve Ruslar vardı. Almanların giriştiği Bağdat Demiryolu projesine kendi çıkarları nezdinde karşı çıkan Rusya ve İngiltere, Almanların taviz vermesi üzerine ses çıkarmadı. Bununla birlikte Rusya, Doğu Anadolu'dan geçecek bir demiryoluna karşıydı. Kafkasya'daki siyasi nüfuzu ve petrolden kaynaklı ekonomik çıkarlarının tehlikeye düşme tehdidi karşısında projeye karşı çıktı. Bağdat Demiryolu Projesinin de alternatif güzergâhı vardı. Ankara-Kayseri-Diyarbakır-Musul yolu yerine Konya-Adana-Halep-Musul güzergâhı belirlendi. Projenin, Rusların istediği güzergâhta ilerlemesi ekonomik şantajda yatmaktaydı. Rusya, İstanbul'daki büyükelçisi Zinoviev aracılığıyla 1878 Berlin Kongresine dayanarak; vadesi geçmiş savaş tazminatının (57 milyon frank) tek seferde isteyebileceğini belirtti. Rusya ile karşı karşıya gelmemek adına Osmanlı Devleti alternatif güzergâhı kabul etti.⁴⁷ Almanlar da Ruslarla benzer bir anlaşma yoluna giderek taviz vermek zorunda kaldı. Rusya ve Almanya arasında imzalanan Potsdam Anlaşmasıyla Almanlar İran'da faaliyette bulunmamanın taahhüdünü verdi, bu sayede de Ruslardan onay aldılar.⁴⁸ Fransızlarla da anlaşma yapılarak Osmanlı topraklarındaki nüfuz alanlarının sınırı çizildi. Son olarak da İngilizlerle anlaşma yapmak zorunda kalan Almanlar, İngilizlerin Dicle-Fırat nehirleri üzerinde taşımacılık yapmasına ses çıkarmamayı, İngilizlere ait olan İzmir-Aydın demiryolunu Bağdat demiryoluna bağlamayı ve Bağdat demiryolunu İran körfezine kadar değil Basra'ya kadar uzatmayı kabul ettiler.⁴⁹

⁴⁶ A.e., s.153-154.

⁴⁷ A.e., s.160-161.

⁴⁸ Almanya ve Rusya arasında geçen söz konusu antlaşma 19 Ağustos 1911'de St. Petersburg'da Alman Büyükelçi Count de Pourtalıs ile Rus Dışişleri Bakanı vekili Anatoly Neratov arasında imzalanmıştır. Antlaşma İran çerçevesinde; Bağdat Demiryolunu da kapsayacak şekilde imzalanmıştır. Antlaşmanın ikinci maddesine göre İran'ın kuzeyinden Afganistan'a ulaşması planlanan demiryolu imtiyazı Ruslara bırakılmış ve Almanlar hiçbir hak talep etmeyeceklerini beyan etmişlerdir. Tabi bu da şarta bağlanmıştır. Konya'dan Bağdat'a giden hat tamamlandıktan sonraki iki yıl içinde Ruslar da kendi sorumluluklarına düşen hattı tamamlamak zorundalar. Eğer tamamlamazlarsa bu durumu Almanlara bildirmeliler. Gerekğinde bu imtiyaz da Almanlara geçecektir.3. Maddeye göre Ruslar, Bağdat Demiryoluna hiçbir şekilde maddi veya ekonomik zarar vermemeyi de taahhüt ederler. Kaynak: American Society of International Law, Agreement Between Germany and Russia Relating to Persia, **The American Journal of International Law**, , Supplement: Official Documents, 1912, Vol. 6, No. 2, p. 120-122.

⁴⁹ Kummer, a.g.e., s. 17-18.

Alman nüfuzunun artması üzerine Fransızlar, Osmanlı Hükümeti ile yakınlaşma ihtiyacı hissetti. Osmanlı Devleti ile zıtlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin Almanlara daha da yakınlaşmasına neden olabiliirdi. Osmanlı Devleti de Fransız sermayesinden yararlanmak adına 1910 yılında Soma-Bandırma Demiryolu imtiyazını Fransızlara verdi. Üstelik 18.800 frank gibi yüksek bir garanti sundular.⁵⁰ Dönemin hükümetinin uyguladığı bu politikanın ne kadar faydalı olduğu I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale cephesine ikmal ve iaşe taşınması sırasında anlaşıldı.⁵¹ Osmanlı Devleti'nin kendi yararı nezdinde hareket etmesinin yanında Almanların vermek zorunda kaldıkları tavizler, Yakındoğu'da nüfuz mücadelesi alanlarını daralttı ve kısıtlı hareket imkânına neden oldu.

Olumsuz yorumlara rağmen, siyasi ve ekonomik getirileri büyük olacağı beklentisiyle Almanlar, Bağdat Demiryolu Projesi faaliyetine başladı. 21.04.1903'te imzalanan antlaşmayla Almanlara imtiyaz verildi ve 13.04.1903'te Société Impériale Ottomane du Chemin de fer de Bagdad (Bağdat Demiryolu Şirketi) kuruldu.⁵² İmtiyaz, 99 yıllığına geçerli oldu. Ayrıca Anadolu Demiryolu şirketinin de imtiyazı bu maddeye binaen uzatıldı.⁵³ Şirkete Bağdat'ta bir liman açma hakkı da verildi. Buna ek olarak demiryolu hattının her iki tarafında 20 km'lik bölge içerisinde elektrik aydınlatması, vagonlar için hidroelektrik enerji, madencilik ve orman haklarının kullanım imtiyazı verildi. Son olarak; demiryoluna dair tüm inşaat malzemeleri, vagonlar ile kilometre başına 15.500 Frank brüt gelire kadar işletme için gerekli kömür satın alımı vergi ve harçlardan muaf tutuldu. Osmanlı Devleti tarafından hattın inşaatına üç ay içinde başlanması ve sekiz yılda tüm hattın tamamlanması istedi. Ayrıca Osmanlı Devleti, km başına 11.000 Frank yıllık gelir garantisi verdi.⁵⁴

Demiryolu projesinin gelişim süreci Alman belgelerinde doğrudan aktarılmıştır⁵⁵. 1905'e göre İngilizler, son yirmi yıldır Osmanlı Devleti'nde kayda değer bir diplomatik başarı elde edemedi. Kendilerine ait olan İzmir-Aydın demiryoluyla ilgili olarak; hattın

⁵⁰ Earle, a.g.e., s. 267.

⁵¹ Selahattin Satılmış, "Osmanlı'da Bandırma Soma Demiryolu Hattının Kuruluşu", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2016, s.180.

⁵² Kemal Beydilli, "Bağdat Demiryolu", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Cilt 4, 1991, s.172.

⁵³ BA, RM 5, 2308, s.25.

⁵⁴ BA, RM 5, 2308, s. 26.

⁵⁵ Bkz. Deutsche Bank raporları

Eğirdir Gölü'ne kadar uzatılmasını ve imtiyaz işletme hakkını da 1935'ten 1955'e çekmeyi istediler. Bu demiryolu, Türk hükümetinden kilometre garantisi olmayan tek hat olması açısından da dikkat çekicidir. Ayrıca İngilizler, balık yönünden zengin olan Eğirdir Gölü'nde faaliyet yapmak için de imtiyaz talep ettiler.⁵⁶ Ardından 1906'da İngilizler, Osmanlı Devleti'nden beş yıldır 100 kilometrelik bir uzatma imtiyazı alamadıkları için sitem etmekteydiler. Süre on beş yıl uzatılsa da demiryolu hattı için istenen imtiyaz verilmedi ve üstelik Eğirdir Gölü'nde faaliyet talebi de Osmanlı Hükümeti tarafından reddedildi. İngilizler bu konuda Osmanlı Devleti'nin Almanlara ayrıcalık yaptığını ve çifte standart uygulandığını iddia etti fakat Osmanlı Devleti yöneticileri bu söylemleri reddederek Alman ve İngilizler arasında ayrım yapmadıklarını söyledi. Bunun üzerine İngilizler; bu beyanlar samimiye Almanların istedikleri tüm tavizleri nasıl aldıklarının Osmanlı Devleti'nin açıklamasının zor olduğunu, önemsiz bir 100 km'lik demiryolu tavizi için beş yıldır pazarlık etmek zorunda kaldıklarını açıkladılar. İngilizler, bu durumu apaçık haksızlık olarak gördüklerini beyan etti.⁵⁷ Buna rağmen Osmanlı Devleti, özellikle de XX. yüzyıl başlarında izin, yer tahsis gibi konularda Almanlara kolaylık sağlayıp bürokratik engel çıkarmadı.⁵⁸

Almanlar, yatırımlarıyla Osmanlı Devleti topraklarında faaliyetlerini artırdılar. Yakındoğu'da İngilizler de nüfuz alanlarını genişletme hamleleri yaptılar fakat Osmanlı Devleti'nin Almanlara kolaylık sağlaması İngilizleri zora sokmaktaydı. Alman nüfuzunun yerleşmesi Basra-Hint ticaret yolunu tehlikeye sokmaktaydı. Yakındoğu'daki Alman-İngiliz rekabeti bilinen bir gerçektir. Almanlar Yakındoğu'daki çıkarlarını koruyorlardı. 1907'de İngiltere-Rusya arasındaki Asya çıkar alanları üzerindeki müzakereler gerçekleşti. Ardından Alman Hükümeti; Asya demiryollarının ve bölgedeki Alman çıkarlarının etkilenmeyeceğine dair iki ülkeden de güvence aldı.⁵⁹

Asya demiryolları olarak adlandırılan Yakındoğu'daki Alman yatırımları, askeri, ekonomik ve siyasi yönden oldukça önemliydi. Hicaz, Basra bölgelerine ulaşan hat sayesinde merkezi yönetimin de etkisinin hissedilmesi planlandı. Bu sayede Osmanlı

⁵⁶ BA, RM 5, 5869, s. 78.2

⁵⁷ BA, RM 5, 5869, s. 78.3

⁵⁸ BOA. HR. HMŞ. İŞO, 84-34.

⁵⁹ BA, RM 5, 5869, s. 79.

Devleti ile ilişkiler gelişti. Almanlar da yatırımlarıyla kazanç elde ederek Yakındoğu bölgesinde nüfuz elde etti. Yakındoğu'daki İngiliz nüfuzu hala yüksekti 1906'da Bağdat Demiryolu'nun son ayağı olan Kuveyt'in İngilizler ile yakın ilişki içinde olması üzerine Osmanlı Devleti, Kuveyt ile Şattül Arap arasında başka bir liman kullanmayı tasarladı. Böylece Kuveyt'e alternatif bir güzergahla Hint deniz yolundaki İngiliz nüfuzunun kırılacağı düşünöldü. Fakat Basra'da en kritik nokta Kuveyt olarak kaldı. Osmanlı Devleti'nin Almanlara kolaylık sağlaması karşısında İngilizler, Kuveyt'te tek başlarına hareket edemedi. Böylece İngilizler, Basra körfezi meselesinde Alman girişimine göz yummak zorunda kaldı. Bölgede nüfuz mücadelesi veren sadece Alman ve İngilizler değildi. Rusya ve Belçika da bölgede etkin olmaya çalıştı. Fakat bu iki devlet Basra'nın Osmanlı Devleti kısmından ziyade İran sınırında faaliyet gösterdi. Fakat Basra'nın İran sınırındaki limanlarında halk Belçikalı yetkililerden memnun değildi. Yüksek tarife uygulanması ticareti sekteye uğratıp halkın gelirini olumsuz etkiledi. Ayrıca yerel halk, Belçikalı yetkililerin de Ruslar lehine çalıştığı düşünmekteydi. Fakat Japon-Rus Savaşı nüfuzu olumsuz etkiledi. Rusya'nın yenilmesi bölgedeki prestijini düşürdü.⁶⁰

Basra körfezindeki nüfuz mücadelesinde Almanlar, demiryolu sayesinde öne geçmeyi planladı. Bağdat Demiryolu bittiği takdirde Basra-Mezopotamya-Anadolu ticaretini Almanlar kontrol edecekti. İngilizler Bağdat Demiryolu konusunda ikiye bölündü. Demiryolu sayesinde ulaşımın kolaylaşıp ticaretin gelişeceğini savunanlar kadar Alman nüfuzunun yerleşmesiyle İngiliz nüfuzunun azalacağını ve ticaret gelirlerinin düşeceğini düşünenler de vardı. 1906 yılında İngiliz Başbakan Arthur Balfour'a göre "Bağdat Demiryolu bizim için hiçbir zaman ciddi bir tehdit olmadı. Ancak ortada bir tehlike varsa bu Basra Körfezi'nin kontrolünü bize sağlayacak bir anlaşmayla bertaraf edilebilir. Almanlar, Türkiye'deki faaliyetlerinin siyasi nüfuzdan çok ticari sömürde yattığını anlamış görünüyorlar ve bu yüzden bizimle Aşağı-Mezopotamya için anlaşmaya çalışacaklar."⁶¹ Bağdat Demiryolu Projesi'ne olumsuz bakan İngilizlere göre Alman menfaatlerine ek olarak demiryolunun Türkler için de siyasi ve askeri bir önemi vardı. Geniş yollar ve hızlı ulaşım, savaş durumunda askerlerin sevkini kolaylaştırma olanağına

⁶⁰ BA, RM 5, 5869, s. 83.2.

⁶¹ BA, RM 5, 5869, s. 83.3.

sahipti. Ayrıca bu demiryolunun inşası, Müslüman dünyasının güçlenmesi anlamına gelmekteydi.⁶²

Yakındoğu'da Fransa'nın da menfaatleri vardı. 1906 yılında Fransız çevreleri Bağdat Demiryolu projesini ve Almanların bölgedeki faaliyetlerini yakından izlediler. Fransız Hükümeti ilgisizken özel girişimciler yakından takip etti. Bir Fransız muhabire göre Almanlar; Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'nın tüm Rusya'dan daha fazla mısır sağlayacağını, Kerkük ve Bakü'nün de on katı kadar petrol üreteceğini tahmin etmekteydiler. Mezopotamya'da üretilen pamuğun da Alman piyasasındaki Amerikan pamuğunun yerini alacağı söylenmekteydi. II. Wilhelm'e göre; Hamburg-Basra körfezi arasında doğrudan demiryolu kurulduğunda Almanya'nın yayılması için muhteşem bir alan açılabilirdi. Bu sayede Almanlar Hindistan pazarından pay alabilirdi. Ayrıca II. Wilhelm, mühendis Schneider tarafından hazırlanan İstanbul Boğazı'na dev bir köprü planını onayladı. Bağdat Demiryolu, Fransa için de önemliydi. Fransa Senatosu'nda demiryolu tartışmaları yaşandı ve konunun uluslararası bir boyutta olduğu değerlendirildi. Charles Dupuy tarafından İngiliz-Rus yakınlaşmasının da Fransa'nın bölgedeki çıkarlarına zarar vereceği aktarıldı. Türk-İran ilişkilerindeki zayıflık da demiryolu için zararlıydı. Almanlar, Demiryolu hisselerinin Paris borsasında da işlem görmesini istemekte fakat bu durum engellenmekteydi.⁶³

Bu arada Bağdat Demiryolu'nun Toroslar bölümü için Osmanlı Hükümeti'nden kilometre garantisi beklenmektedir. Maliyet ve kilometre garantisi sonuçlanmadığı için hattın inşaatına on sekiz ay ara verildi.⁶⁴ 1908 yılına gelindiğinde demiryolunun Toroslar kısmı mali güçlük yarattı. Burada otuz kadar tünel açılması gerekmekteydi. Hattın ilk ayağı olan Bulgurlu-Konya arası Alman mühendis Beh'in sorumluluğunda tamamlandı. Bununla birlikte hattın Anadolu ayağı yapımı oldukça iyi ilerledi. Ayrıca Türkler, inşaatın ilerlemesinden dolayı Almanlara saygı duyuyordu.⁶⁵

⁶² BA, RM 5, 5869, s. 84.3.

⁶³ BA, RM 5, 5869, s. 85.2.

⁶⁴ BA, RM 5, 5869, s. 84.

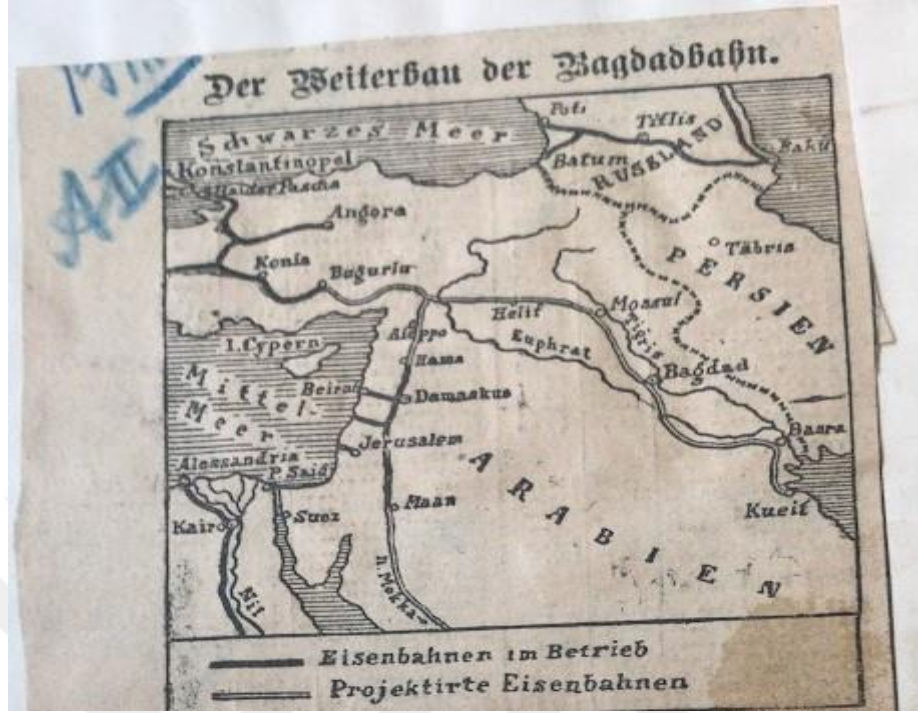
⁶⁵ BA, RM 5, 5869, s. 86.

Almanlara göre Bağdat Demiryolu için mali kriz vardı. Hisse senetlerinden istenilen şekilde getiri sağlanamamaktaydı. 1907'deki The Times gazetesinin haberine göre İngiltere, Almanya ve Fransa Bağdat Demiryolu'nun mali sorunları hakkında bir antlaşmaya varmak üzereydi.⁶⁶ Ama İngiliz-Fransız iş birliği, demiryolunun mali sorunun çözmenin yanında nihai bir siyasi çıkar çatışmasını da imkânsız kılıyordu.⁶⁷ 1908 Haziran ayında Almanya, Fransa'nın mali desteğini umdu. Demiryolunda ilerleme sağlamak için 28.000.000 £ gerekmektedir. Alman pazarındaki para kıtlığı ve garantili faiz oranı olmadan böyle bir meblağı sağlamak zordu. Fransa'nın yardımı son derece arzu edildi. İngilizler bu duruma pek yanaşmıyordu çünkü Hindistan pazarında kendilerine rakip oluşmasını istemiyorlardı. Fakat Fransızların böyle bir endişesi yoktu. Asya'daki demiryolu konusunda Fransa destek sağlarsa Almanya da Fas konusunda Fransa'ya hareket özgürlüğü sağlayacağını ve zorluk çıkarmayacağını iddia ediyordu. Clemenceau, bu duruma sıcak bakmaktaydı. Eğer destek verirse demiryolunda söz sahibi de olacaklardı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin şu anda ödediği dış borç faizine ek olarak kilometre garantisinden dolayı yıllık 35 milyon franklık yük, mali çöküşe neden olacaktır. Bu durumda Alman icra memurları mülkü ele geçireceklerdir.⁶⁸

⁶⁶ BA, RM 5, 5869, s. 85.

⁶⁷ BA, RM 5, 5869, s. 85.3.

⁶⁸ BA, RM 5, 5869, s. 86.2

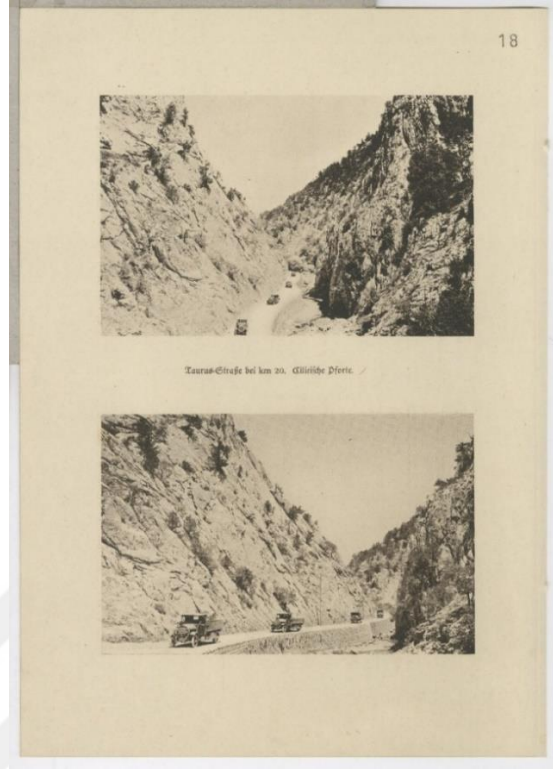
Şekil 11. 1908 yılındaki Hicaz ve Bağdat Demiryolu Hatları

Kaynak: BA, RM 5, 5869, s. 89

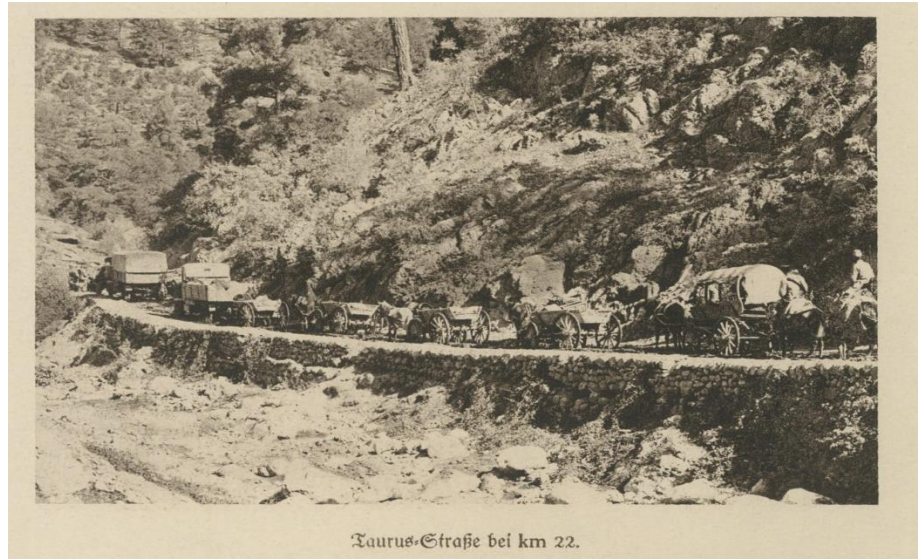
Bağdat Demiryolu Projesi, özellikle güney Anadolu kısmında zora girdi. Toroslar ve Amanos dağları düşünüldenden daha zahmetliydi. Buna bir delil olarak Osmanlı Askeri teşkilatı ve askeri okulların reformuyla ilgilenen Alman Goltz Paşa, hatıralarında 1915 Kasım'ında Bağdat'a doğru yol alırken Anadolu topraklarından geçtiğini ve Mezopotamya'ya doğru indiğini aktarmaktadır. Anadolu'dan güneye geçerken Amanos Dağlarını kullanmak zorunda kalır. Bu sırada Amanos'taki tünelden bahseder. İnşaatı devam eden fakat henüz açılmayan tünelden dolayı şirkete ait bir dekovil⁶⁹ aracılığıyla yamaçların etrafından dolanmak zorunda kaldığını aktarmaktadır.⁷⁰

⁶⁹ Dekovil; "Ray aralıkları 60 veya 40 santim olan, üzerinde buharlı lokomotifler, elle veya hayvan gücü ile çekilen ufak vagonlar işleyen küçük ve basit demiryolu" Kaynak: "Çevrimiçi" <http://www.lugatim.com/s/dekovil> Erişim tarihi 15./03/2023.

⁷⁰ Hazırlayan: Faruk Yılmaz, 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri : Golç Paşa'nın Hatıratı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 131.

Şekil 12. Kilikya'ya Açılan Toroslar Yolunun 22. Kilometresi, 1916.
Kaynak: BA, PH 20, 142 s.18

Şekil 13. Toroslar yolunun 22. Kilometresinde At Arabalarıyla Yapılan Askeri Sevkiyat
Kaynak: BA, PH 20, 142 s.20

Goltz Paşa, 9 Şubat 1915 tarihinde eşine yazdığı mektupta; Osmanlı Devleti'ndeki Alman Büyükelçisinin Berlin'den, Bağdat Hattının acilen bitmesi yönünde bir telgraf aldığından bahsetmektedir. Ardından yaptığı yorumda da hat biterse İngilizlerin alt edileceğini ummaktadır.⁷¹ Buradan da anlaşılmaktadır ki savaş devam ederken de Almanlar tarafından Bağdat Hattının biteceğine dair bir ümit beslenmektedir.

Bağdat Demiryolu, düşünülen sürede bitmemişti. Ağustos 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Ekim 1914'te Osmanlı Devleti'nin Almanlar tarafında savaşa girmesi projeyi geciktirdi. Her şey rağmen inşaat devam ettiyse de bitirilemedi. Bağdat Demiryolu'nun tamamlanmayan Toros ve Amanos kısımlarında askeri sevkiyat yük hayvanlarıyla yapılmak zorunda kaldı ve bu yüzden lojistikte aksamalar oldu.

Almanya, Bağdat Demiryolu Projesi için mali zorluk yaşarken Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit'in indirilmesi de proje için siyasi olumsuzluk yarattı. II. Abdülhamit, siyasi yönden İngiliz ve Fransızlara karşın Almanlara daha yakındı. 1878'deki Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü prensibini terkeden İngiltere kendi menfaatine hareket ettiği için II. Abdülhamit, topraklarında menfaat gözetmeyen Almanlara siyasi yakınlık gösterdi. Bu politikasından dolayı Jön Türkler, Almanlara kıyasla Fransa ve İngiltere'ye daha yakındı. II. Abdülhamit indirildikten sonra mecliste Bağdat Demiryolu Projesi tartışılıp, projenin gizliliği sorgulandı. Ayrıca projenin iptal edilmesi gündeme geldi. Fakat böyle bir kararın uluslararası çevrelerce devlete olan güveni zedeleyeceğine karar verildi ve proje iptal edilmedi.⁷²

Jön Türklerin başını çektiği İttihat ve Terakki Cemiyeti, Almanlara güvenmiyordu. Ayrıca Almanlara kıyasla İngiliz ve Fransızlara daha yakındı. Onlara göre Almanlar, otokrattı ve Kayzer, II. Abdülhamit ile dosttu. Buna karşın İngilizler ve özellikle Fransızlar, cumhuriyetçi, liberal ve özgürlükçüydü. Bağdat Demiryolu Projesi de Osmanlı Devleti için büyük bir mali yük olarak görülüyordu. Kilometre garantisinin

⁷¹ Yılmaz, **Golç Paşa**, s.83.

⁷² Nesrin Kanberoğlu, "Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914", **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Cilt 3, 2018, s. 158-187, ss. 163-164.

ekonomiyi Almanların eline vereceği inancı yayılmıştı. Jön Türkler, bu konjonktürde Almanlara kıyasla İngiliz ve Fransız yanlısı bir politika izledi. 1909'da Osmanlı Devleti donanmasını reforme etmek için İngiliz amiral, Nafia Nezareti'ne Sir William Will Cocks adında bir İngiliz mühendis danışman, başka bir İngiliz banker Sir Richard Crawford Maliye Nezaretine danışman, bir İngiliz yargıç Adliye Nezaretine genel müfettiş, bir İngiliz konsolos Dahiliye Nezaretine genel müfettiş, Fransız subay Bouman da Jandarma'nın reformu için getirildi.⁷³ Fakat Almanların Jön Türklerin gözünde tekrar itibar kazanması kısa sürede gerçekleşti. Maliye Nezareti'nde görevli Cavid Bey, Osmanlı Devleti'nin mali sorunları çözmek için Avrupalı devletleri ziyarete gittiğinde Fransa ve İngiltere'den umduğu desteği göremedi. Üstelik İngiltere, Bağdat Demiryolu Projesi'nin Osmanlı Devleti'ne yarar sağlamayacağını, bu işten vazgeçilmesini aktarınca Cavid Bey görüşmeleri kesti. 1910 yılında ise aranan borcu Almanlar, şart koşmadan Osmanlı Devleti'nin istediği koşullarda vererek (30 milyon dolar, %4 faizle) Jön Türklerle arasını düzeltti. Osmanlı Hükümeti de bundan sonra Almanlara yakın hareket etti.⁷⁴

Balkan Savaşları'nın sonucunda Balkanların kaybedilmesiyle Deutsche Bank, Makedonya ve Rumeli'de yönettiği demiryolları hisselerini bir Avusturya-Macaristanlı firmaya devrederek yüklü sermaye elde etti. Böylece Bağdat Demiryolu için gerekli sermayenin bir kısmı yaratıldı.⁷⁵

Osmanlı Devleti'ndeki demiryolu yatırımlarında yabancı sermaye oranı yüksekti. Diğer devletler de yatırımlarına devam ediyordu. 1888 yılındaki Yabancı sermayenin Osmanlı Devleti üzerindeki dağılımı aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

⁷³ Earle, **a.g.e.**, s. 239.

⁷⁴ Earle, **a.g.e.**, s. 254-246.

⁷⁵ Deutsche Bank, Vierundvierzigster Geschäfts-Bericht, 1913, s.10.

Tablo 3. 1 : 1888 Yılı Demiryolu’ndaki Yabancı Sermaye Dağılımı (Bin İngiliz Sterlini)

	İngiltere	Fransa	Almanya	Diğer
Demiryolu Yatırım Sermayesi	3.349	648	166	1.120
Yatırım Oranı	%63,3	%12,3	%3,1	%21,3

Kaynak: Nevin Memiş (2008) “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret”, T. C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, s. 68.

1888 yılındaki demiryolu yatırımlarında İngiliz sermayesinin %63,3 oranla en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Alman demiryolu yatırımları bu tarihte %3.1’de kalmıştır.

Almanlar, demiryoluna ek olarak misyoner faaliyetlerini de sürdürdüler. 1907 yılında Almanlar, misyoner faaliyetlerinde yayılmaya başladılar. Bazı illerde dış hastaneleri açtılar. Tüccar kılığında misyonerler de vardı. Maraş’ta yirmi beş, Halep’te on sekiz, Urfa’da on yedi, Diyarbakır’da beş, Harput’ta otuz, Musul’da dört, Bağdat’ta on dört, Basra’da sekiz olmakla beraber Tarsus ve Mezopotamya bölgelerindekilerle toplamda yüz on iki Alman, özellikle Müslüman çevrelerde artan bir popülerliğe sahiptiler. Belgeye göre yakın zamanda Bağdat ve Musul’da da Alman hastaneleri kurulması planlanmaktaydı. Diğer ülkelere kıyasla Almanlar, Osmanlı’daki misyoner faaliyetlerinde biraz geri planda kalmışlardır. İngiltere ve Fransa okullar ve hastaneler vasıtasıyla çok fazla kız çocuğunda bilinç yaratıp daha geniş alana nüfuz etmeyi planlamaktaydı. Ayrıca Musul-Bağdat-Basra-Şam hattında salgın hastalıklarla mücadele konusunda büyük başarı sağlayarak bölgede nüfuz ediniyorlardı.⁷⁶

Doğu Akdeniz kıyı şeridi ve özellikle Filistin bölgesinde misyoner faaliyetleri yaygındı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1831 yılında bölgeyi işgal ettiğinde Avrupalı devletlerin sempatisini kazanmak için Kudüs’te dini bina açmalarına ve faaliyet göstermesine izin verdi. İngiltere ve Prusya birlikte 1841 yılında Kudüs’te Protestan

⁷⁶ BA, RM 5, 5869, s. 84.2.

Piskoposluğu kurdular. Bölge tekrar Osmanlı Devleti'nin eline geçtiğinde de Osmanlı Devleti bu ülkelerin desteğini kaybetmemek uğruna engelleme girişiminde bulunmadı. Bu tarihle beraber din adamı, hekim, arkeolog gibi meslekler adı altında bölgede yoğun bir misyoner faaliyeti başladı.⁷⁷

5. Alman İmparatorluğu'nun Yakındoğu'daki Nüfuz Mücadelesi

Yakındoğu, Boğaziçi ile Basra Körfezinden Nil deltasını da içine alan büyük bir coğrafyadır.⁷⁸ I. Selim ve ardından gelen I. Süleyman'ın doğu seferleri sonucu günümüzde Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin Basra Körfezi, Arabistan ve Nil deltasını içine alan büyük bir kısmı Osmanlı Devleti toprağı oldu. XIX. yüzyılda ticaret yolları ve yeraltı zenginliklerinden⁷⁹ dolayı Avrupalı devletlerce de önem verilen bir coğrafya haline geldi. Bölgede İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'nın güç mücadelesi görölüyordu. XIX. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa devletleri dışında varlığını dünyaya hissettiren bir diğer güç ise ABD'ydi. ABD, Ortadoğu'da Avrupalı devletler kadar varlık göstermedi. Fakat bölgedeki güç çatışmasının farkındaydı. O dönem için önceliğı de Yakındoğu'dan ziyade Latin-Amerika ve Çin bölgeleriydi. Osmanlı Devleti topraklarında misyoner faaliyetleri olsa da Avrupalı devletler kadar etkili olamadı.⁸⁰ Bölgedeki nüfuz mücadelesini dönemin ABD Büyükelçisi Morgenthau, ABD Dışişlerine çektiğı telgraflarla ülkesine aktarmaktadır. 1913 yılı içerisinde farklı aylarda çektiğı telgraflarda özetle Osmanlı Devleti'nin mali reformları gerçekleştirmek için aldığı kredilerle değerli kaynaklarını ipotek etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. İngiltere borç vererek Basra'da daha etkin olmayı, Almanya daha fazla demiryolu imtiyazı elde etmeyi, Rusya doğu sınırını güvenceye almayı, Fransa ise Suriye üzerinde geniş nüfuz sahası kurmayı

⁷⁷ Uğur İnan, "Osmanlı Devleti'nde Alman Protestan Misyonerler Tarafından Açılan Diyakonez Okulu (Talıtha Kumi Kız Okulu)", **Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, C: 14, ss. 289-310, s. 291-292.

⁷⁸ Bernand Lewis, **Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, Çeviren Selen Y. Kolay, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2003 s. 23.

⁷⁹ Almanlar, Osmanlı Devleti'nin yeraltı kaynaklarıyla da ilgilendi. Dünya savaşı sırasında Alman askeri yetkililer ekonomiye de el atarak imtiyazlar elde etmeye çalıştı. Türk makamları, savaş sonrasında sorun yaşamamak adına ekonomik imtiyazlara dikkat ediyorlardı. Konuyla ilgili bir olay dikkate değerdir. Savaş sırasında bir İngiliz maden şirketi işletmecisi olan Bay Bunning, imtiyaz alarak Bandırma'da pandermiit çıkarmış ve 200 ton pandermiit vagonlara yükletmişti. Olayı öğrenen Liman von Sanders, Osmanlı Devleti hükümetine baskı yaparak Bannig ile beraberindeki ailesini Konya'dayken gözaltına aldırmişti. Ayrıca yüklenen pandermiit de boşaltılmıştı. ⁷⁹ Bu olay, Almanların I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi nüfuzuna dair bir örnektir. Kaynak: **BA R 8729/268, s. 14.**

⁸⁰ Laurance Evans, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası(1914-1924)**, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2003, s.12.

hedeflemektedir. ABD Beyrut Başkonsolosu; 1912-1914 tarihleri arasında çektiği telgraflarda özetle; Suriye topraklarında, İngilizlerin Fransızlarla anlaşıklarını, emellerinin olmadığını aktarsa da bölge halkı İngilizlerden yana hareket ettiğini belirtmektedir. Bunu da şu örnekle desteklemektedir; İngiliz yönetimindeki Mısır gelişim gösterirken, Fransız işgali altındaki Cezayir’de halk yönetimden hiç memnun değildir.⁸¹

Fransa Mezopotamya’ya ek olarak Umman Körfezi’nde de faaliyet gösterdi. Umman, İran ve Arabistan arasındaki körfezin ucunda yer almaktadır. Körfezin iç kısmı Basra olarak adlandırılırken dış kısmı Umman olarak adlandırılmaktadır. Fransızlar, Umman’da nüfuzlu aşiretlerle iletişime geçerek bölgede etkin olmaya çalışıyorlardı. 1912 yılında Umman’a bağlı Maskat kentinde idari yönetici, demiryolunda silah ve mühimmat taşımacılığıyla alakalı Padişah imzalı bir bildiri aldı. Ayrıca bu bildiri Fransızcaya da çevrildi. Buna göre Maskat’ta kontrol olmaksızın silah ve mühimmat depolanmıştı. Bu durumun yaratacağı tehlike göz önüne alınarak Maskat’ta uygun bir antreponun kurulması ve böylece her gelen malın kaydının tutulması planlandı. İthal edilen tüm silah ve mühimmat kontrole tabi olması istendi. Buna karşı gelen tüccarın mallarının müsadere edilmesi belirtiliyordu. Osmanlı Devleti, Umman’daki ticareti Avrupalı devletlere rağmen düzenleme gereği duydu. Fakat Umman Sultanı, Fransa ile 1862’de yaptığı ticaret antlaşmasından doğan haklarını korumaya devam etti.⁸²

Fransa’nın Osmanlı Devleti’ndeki faaliyetleri Umman ile sınırlı değildi. 1854 yılında Mısır’da kanal açma imtiyazı elde etti. 1869 yılında da kanal açıldı. 1861’de Mısır Hidivliğine Mehmet Ali Paşa’nın torunu olan İsmail Paşa geçti. Sultan Abdülaziz’in huzuruna çıkan Paşa, hediyeleri ve davranışları neticesinde padişahın Sudan, Musavva ve Sevakın’ın idare imtiyazlarını elde etti. Fakat yaptığı reformlar neticesinde Mısır hazinesini borca soktu. Mısır Hidivliği, dış borç noktasında İngiltere ve Fransa’ya borçluydu. Kötü giden iç ve dış siyaset sonucu borç da artınca Hidivliğin kanal şirketi hisseleri satışa çıkarıldı ve İngilizler hisseleri satın aldı. İngilizler ve sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa’nın yönlendirmesiyle II. Abdülhamit, Hidiv İsmail Paşa’yı görevden aldı. Yerine İngiliz yanlısı Tefik Paşa hidiv olarak atandı. Bu dönemde Fransa ve İngiltere,

⁸¹ A.e., s.16-17-18.

⁸² BA, RM 5, 5869, s. 94

Mısır ekonomisi üzerinde kontrollerini iyice artırdılar. Bu durum, bölgede milliyetçi duyguları da körükledi.⁸³ Ardından Mısır'daki milliyetçi ayaklanmalarda yabancılar öldürüldü. Bunu fırsat bilen İngilizler oldubittiyle Mısır'a 1882'de asker çıkardı ve işgale başladı. Bu duruma Osmanlı Devleti, Fransa ve Rusya karşı çıktıysa da İngiltere bunun geçici olduğunu ve karışıklık geçene kadar kalacağını aktardı fakat öyle olmadı.⁸⁴ İngiltere'nin bu girişimi üzerine Alman yazar Winterstetten; *"Hiç şüphe yok ki Türklerin mahvedildiğini ne Almanya ne de Avusturya oturdukları yerde seyretmezler."* dedi.⁸⁵ Her ne kadar böyle bir düşünce olduğu söylene de Almanlar başlangıçta herhangi bir harekette bulunmadılar. Hatta Bağdat-Demiryolu Projesi'nde maliyetlerden dolayı İngilizlerle dahi anlaşma yoluna gittiler.

Anadolu, Mezopotamya, Basra ve Arabistan bölgelerinde Osmanlı Devleti dışında resmi bir otorite yoktu. Padişah otoritesi kabul görüyordu. Halife unvanı Müslümanlar arasında muteberdi. Almanlar bu nüfuz sayesinde II. Abdülhamit'le aralarını iyi tutup imtiyazlar aldılar. Demiryolu yatırımları kadar eğitim, sağlık, ordu ve ekonomide de varlıklarını gösterdiler. Fakat Rusların Balkanlar'daki Panslavizm politikası ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlara yayılma girişimleri bölgedeki milletleri kıskırttı. Önce Karadağ, ardından Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.⁸⁶ Böylece I. Balkan Savaşı ortaya çıktı ve Osmanlı Devleti büyük bir yenilgi alarak Balkan topraklarını kaybetti. Devletin imalat, ticaret ve demiryolu açısından diğer topraklarına kıyasla zengin olan toprakları elden çıktı. Bu sebeple Arabistan'a verilen değer arttı.

Alman İmparatorluğu, menfaatleri gereği Osmanlı Devleti'ne yatırım yaptı. Kullandığı kredileri yine kendi iştirakleri kullandı. Askeri alanda kazanılan ihaleler ve verilen siparişlerle Alman silah fabrikaları zenginleşti. Daha uyguna daha kaliteli silah alınabilme ihtimali varken dış politikada yalnızlaşmamak uğruna Osmanlı Devleti Almanlara göz yumdu. Ordu ve envanteri modernize edildi fakat borç da arttı. Alman

⁸³ Ü. Gülsüm Polat, **Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır**, 1. bs. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2015, s. 8-12.

⁸⁴ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi 1978, s. 48-50.

⁸⁵ Yılmaz, **Berlin Bağdat**, s. 50.

⁸⁶ Suat Zeyrek, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, Yayınlanmış Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2012, İstanbul, s.200.

İmparatorluğu, siyasi birliğini geç sağlayıp sanayileştiği zaman pazar ihtiyacı için yakın doğuya yönelme kararı aldı. Diğer Avrupalı devletlerin aksine sömürge ve işgal yolundan çok Osmanlı Devleti'ni kalkındırarak kendisinden mal satın almasını istedi. Sanayileşme sayesinde savunma sanayii gelişen Almanlar tüfek, seyyar top, ağır top, demiryolu hattı, vagon gibi malzemeleri Osmanlı Devleti'ne sattı. Osmanlı Devleti de bu ürünleri satın almak için kimi zaman Alman finans çevrelerinden kredi çekti kimi zaman da hasılatları karşılık gösterdi.⁸⁷

Yakındoğu'daki nüfuz mücadelesinde Almanlar, politikalarıyla Osmanlı Devleti'nden imtiyaz almayı başardılar. Almanlar, İngiltere ve Fransa'nın aksine klasik sömürge anlayışını uygulamak yerine Osmanlı Devleti'ni kalkındırarak kendisine pazar yaratmak istedi. Bunda kısmi olarak başarılı oldu. Özellikle silah ve ağır sanayi alanında yüklü siparişler alındı. İstanbul'daki Alman büyükelçilerinin de özverileriyle Alman tüccar ve misyonerler Yakındoğu'da kısa sürede faaliyetlerini artırdılar. I. Dünya Savaşı'na kadar Bağdat Demiryolu gibi büyük bir projeyi bitirmeye yaklaştırdılar savaş planları bozdu. Osmanlı Devleti'nin toprak kaybına uğraması, Basra'nın elden çıkması, Almanların yenilmeleri ve Balkanlardaki hakimiyetlerini kaybetmeleri Berlin-Bağdat projesinin gerçekleşmesini engelledi.

⁸⁷ BOA, MV. 5 – 76.

SONUÇ

Bu çalışmada Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi ağırlıkla askeri ve ekonomik çerçevede ele alınmıştır. Askeri ve ekonomik ilişkilerin yanında siyasi ilişkiler de göz ardı edilemezdi. Çalışmada yer yer siyasi ilişkilere de değinilmiş fakat konu bütünlüğünü bozmamak adına sınırlamaya sadık kalınmaya çalışılmıştır. Ayrıca tarih olarak iki devletin köklü ilişkileri olsa da 1878-1914 yılları baz alınmış ve bu tarih aralığındaki olaylar incelenerek değerlendirme yapılmıştır.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda büyük reform girişimleri ve krizler yaşamıştır. Köklü ve temel askeri teşkilatı Yeniçeri Ocağı kaldırılmış yerine batı örnek alınarak bir ordu oluşturulmaya çalışıldı. Fransız ve Alman uzmanlardan faydalanılmaya çalışılsa da istenilen verim alınamadı. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, devletin askeri yönden oldukça geri kaldığını gösterdi. Hem askeri teknoloji hem kurmay sınıfı açısından geri batıya göre geri kaldığı aşikardı. İstanbul'un işgali söz konusu olmuş, araya İngiltere ve diğer batılı devletler girerek Rus ilerleyişini durdurmuşlardı. Rusların büyük kazançlarını sınırlayan 1878 Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti'nin artık eski günöce olmadığını kanıtıydı. Bu tarihlerde de Almanlar, Prusya önderliğinde siyasi birliğini tamamlamış ve Alman İmparatorluğu olarak Avrupa'da söz sahibi olmuşlardı. Kongrenin Berlin'de toplanması da büyük devletler nezdinde hem Almanların hem de Bismarck'ın itibarını artırdı. Kongreye kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü kendi çıkarları için savunan İngiltere, Kıbrıs'ın kullanımını alarak Hint ticaret yolunun güvenliğini sağlamış ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmişti. Dış siyasette yalnız kalan Osmanlı Devleti için Almanlar yeni bir ittifak olacaktı. Reform ihtiyacı için Fransa ve İngiltere'den istenilen destek görülmeyince Almanlar, zamanla Osmanlı Devleti'ne nüfuz etme girişimlerine başladılar. Avrupa'da değişen konjonktür gereği Almanlar hem müttefik arayışına giriştiler hem de hammadde ve pazar ihtiyacı için büyük bir ülkeye yaklaşma gereği duydular. Osmanlı Devleti'nin kalkınması hem Almanları dış siyasette yalnız bırakmayacak hem de Alman sanayi ürünlerini sürekli alacak bir devlet ortaya çıkaracaktı. Üstelik Almanlar, İngiliz ve Fransızlar gibi Osmanlı Devleti topraklarını paylaşma ve sömürme girişiminde de bulunmamışlar, bu sayede Osmanlı tebaası ve askeri çevrelerce olumlu karşılanmışlardır.

Almanlar, ekonomik çıkarlarının yanında rakip gördükleri İngilizlerin ekonomisini baltalamak için Osmanlı Devleti ile yakınlaştılar. Basra Körfezi'nin Hint ticaret yoluna açılması bölgenin önemini artırdı. İngilizler bu sebeple bölgede ileri gelen Arap aşiretleriyle ilişki içindeydiler. Almanlar, bunun bilincinde olarak Bağdat Demiryolu Hattı ile Basra'yı kontrol ederek Hint ticaret yolunu ele geçirmeyi planladılar. Hatta Basra-İskenderun hattıyla da Mezopotamya ve Hindistan zenginliğini topraklarına taşımayı düşündüler.

Almanların, Osmanlı Devleti topraklarında giriştikleri devasa proje olan Bağdat Demiryolu Hattı başlangıçta iyi gitse de bölgedeki nüfuz mücadelesi sonucu Almanların istediği yönde ilerlemedi. İlk etapta hattın Doğu Anadolu'yu da kapsamı düşünülür ancak Ruslar buna karşı çıktı. Ardından güneye inildi ve İngiliz-Fransız muhalefetiyle karşılaşıldı. Siyasi mücadele kadar Adana civarındaki Amanos Dağları da projenin maliyetini çok fazla artırdı. Neticede I. Dünya Savaşı sürerken dahi proje devam etti ve istenilen sonuca ulaşamadı. Almanlar, İngiltere, Fransa ve Rusya ile daha savaşın öncesinde anlaşma yoluna giderek imtiyazlarından taviz vermek zorunda kaldı.

II. Abdülhamit'in siyasi yönden kendisine yakın gördüğü Alman İmparatoru II. Wilhelm ile geliştirdiği ilişkiler iki devlet için de genel olarak olumlu karşılandı. Çünkü 1878'deki Berlin Kongresi sonrasında İngiliz ve Fransızların Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri daha belirginleşti. Almanlar ise Osmanlı Devleti üzerinde toprak elde etme fikrine sahip değildi. Hem Osmanlı Devleti'nin yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanabilmeyi hem de bu devleti geliştirerek kendi malları için pazar oluşturmaya amaçladılar. Bu sebeple ekonomik çıkarları gereği yakınlaştılar. II. Abdülhamit Almanlara yakınlık göstermekten çekinmedi. II. Abdülhamit'ten sonra iktidarda söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, başlangıçta Alman etkisini kırmak istediysede bu politikadan kısa sürede vazgeçtiler. İngiltere ve Fransa'nın emperyalist menfaatleri karşısında Almanların gösterdiği iyi niyet iki devleti daha da yakınlaştırdı ve I. Dünya Savaşı'na giden süreçte askeri ittifaka dönüştürdü. Almanlar, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni yalnızlaştırma politikası sırasında gösterdikleri yakın tavırla kolaylıkla imtiyazlar elde ettiler. Silah siparişleri, demiryolu inşaatları, uygun krediler,

yer tahsisleri avantajlarıyla yüzyıllardır süren Fransız ve İngiliz etkilerine çok kısa denebilecek bir süreçte yaklaştılar. II. Wilhelm'in bizzat ziyaretleri bu sürece çok olumlu katkı yaptı. 1878-1914 arasında Alman etkisi, özellikle orduda ve ekonomide belirgindi. Alman silahlarıyla donatılan Türk ordusu, I. Dünya Savaşı'nda da Alman kurmaylarıyla yan yana savaştı. Nihai hedefleri olan Bağdat Demiryolu ve Yakındoğu'nun zenginlerine ise erişemediler. Bölgedeki İngiliz, Fransız ve Rus menfaatleri karşısında tavizler vermek zorunda kaldılar.

Basra Bölgesi, nüfuz çatışmasının en yoğun olduğu bölge oldu. İngiltere burada geri adım atmadı. Hindistan'a uzanan ticaret yolu can damarı niteliğindeydi. Fransa da Çukurova ve Lübnan hattı üzerinde etkisini gösterdiği için Almanlar bu bölgeyi kesin bir kontrol altına alamadılar. Ruslarla da anlaşma sağlayıp nüfuz alanlarını daralttılar. Bağdat Demiryolu projesi için düşünülen ilk güzergâh Doğu Anadolu iken, Rusların bölgede Almanya gibi güçlü devlet istememesi üzerine Almanlar hem güzergâhı değiştirip güney Anadolu'ya kaydirdılar hem de İran topraklarındaki demiryolu projesi konusunda Ruslarla anlaşma yaparak etki alanlarını daraltmak zorunda kaldılar. İncelenen Alman belgelerinden yola çıkarak; reel olarak Almanların I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Osmanlı Devleti topraklarında istedikleri gibi etkili olamadıkları anlaşılmıştır.

Sonuç itibariyle Alman İmparatorluğu, Osmanlı Devleti üzerindeki menfaatlerini istediği gibi gerçekleştiremedi. Osmanlı Devleti'nin yeraltı ve yerüstü zenginlerini kendi topraklarına aktaramadılar. Hint ticaret yolunu kontrol altına alma planları da gerçekleşmedi. Üstelik Almanya'nın içinde bulunduğu mali zorluklar ve demiryolunun büyük maliyeti hat inşaatının da uzamasına neden oldu. Askeri yardımlar fayda sağlasa da yeterli düzeye ulaşmadı.

KAYNAKÇA

1-) Arşiv Kaynakları

a- **Almanya Federal Arşivi, Bundesarchiv Militärarchiv, Freiburg im Breisgau, Almanya.**

BArch R 8729/268, s14.

BArch, PH 20/142, s. 11.

BArch, PH 301 / 45, s. 201.

BArch, RM 5/5869.

BArch, PH 301/45, s. 134.

BArch, PH_20-142-0007.

BArch, RM 5/5869, s. 78.2.

BArch, PH 3/2266.

BArch, PH 3/2267.

BArch, RM 5/2310, s.43.

b- **Berlin-Brandenburg Ekonomi Arşivi, Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv**

Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_4 (Altsignatur) U5/03/1431 (Vorlagen-Nummer)

Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_11 (Altsignatur) U5/03/1438 (Vorlagen-Nummer).

Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_12 (Altsignatur) U5/03/1439 (Vorlagen-Nummer)

Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_34 (Altsignatur) U5/03/1461 (Vorlagen-Nummer),

Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_41 (Altsignatur) U5/03/1468 (Vorlagen-Nummer)

Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_76 (Altsignatur) U5/03/1503 (Vorlagen-Nummer)

c- **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi,**

BOA, A.{DVNSNMH.d..., 10-13.

BOA, AE.SSLM.III, 1-31.

BOA, DH.HMŞ., 16 – 69

BOA, HAT, 245

BOA, HAT, 7/249

BOA, HR. HMŞ. İŞO, 84-34.

BOA, İrade Hususi, 34-29, n1316

BOA, MV. / 5 – 76

BOA, MV. 5-76.

BOA, Y..PRK.ASK., 40 – 9.

BOA, Y..PRK.TŞF., 8 – 37.

BOA. DH.MKT. / 2422 – 39

BOA. DH.MKT. / 2638 – 50

BOA. İ.A. 1-5.

BOA. MV. / 114 – 62

BOA. Nafia Vekaleti, 147 - 41 – 2.

BOA. Y..EE.. / 1 – 21.

2-) Tetkik Eserler

AKAY, T. ve TEKİR S. (2019) **Tarihe Yön Veren Silah Kılıç**, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.

AKÇURA, Y. (2019) **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKHUND, N. (2014) Stabilizing a Crisis and the Mürzsteg Agreement of 1903: International Efforts to Bring Peace to Macedonia, **The Hungarian Historical Review** , 2014, Vol. 3, No. 3, Identity, Loyalty, State: The Balkans in and after the Ottoman Empire.

ALKAN, N. (2020) **GOLTZ, Wilhelm Colmar von der (1843-1916)**, Ankara, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, , Ek-1, Cilt, 2, ss. 478-480.

ARMAOĞLU, F. (1997) **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- BADSEY, S. (2003) **The Franco-Prussian War 1870-1871**, Essential Histories Osprey Publishing: Oxford.
- BELGE, M. (2008) **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BERKES, N. (1982), **Atatürk ve Devrimler**, İstanbul, Adam Yayınları.
- BEŞİRLİ, M. (2004) Haydarpaşa Liman Şirketi'ne Verilen İskenderun Limanı İnşa ve İşletme İmtiyazı ve Liman Tarifesi (1911), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 11, ss. 179-203.
- BEYDİLLİ, K. (2010) **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve dönemi = Selim III and his Era from Ancien Régime to New Order** / Editör: Seyfi Kenan, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- BEYDİLLİ K., "Bağdat Demiryolu", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Cilt 4, 1991, ss. 442-444.
- BISMARCK, O. V. (1965) **Düşünceler ve Hatıralar I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- BİRBUDAK, T. S. (2018) "1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri", **Belleten**, Cilt LXXXII, ss. 241-264.
- BREUILLY, J. (2020) **Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu 1806-1871**, İstanbul, Çev. Ali Selman, İletişim Yayınları.
- CANTEMİR, M. İ., (2019) Osmanlı - Prusya Münasebetleri (1808-1871) (A.Dvn.Dve. D. 073/2 Numaralı Prusya Ahkâm Defteri Işığında), Doktora Tezi, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Balıkesir.
- ÇELİK, K. (2019) "Sykes-Picot Antlaşması Öncesinde Fransa'nın Lübnan Politikası" **Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu Ve Türkiye**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- ÇOLAK, M. (2017) "Halifelik Üzerinde İngiliz-Alman Rekabeti ve II. Abdülhamid" Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi, **TBMM Basımevi**, Ankara, s. 18 32.
- DAVIES, N. (2011) **Avrupa Tarihi**, Çeviren: Burcu Çıgman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İstanbul, İmge Yayınları.
- Deutscher Bundestag, "Çevrimiçi"
<https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/parlamentarismus/kaiserreich>
Erişim tarihi 28/09/2022.
- MÜELLİF (1996), **Goethe**, İstanbul, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 14, s. 99-101.

- DOĞAN, K. T. (2022) “Bir Fransız Elçisinin Çıraklık Dönemi: İstanbul Elçiliği Öncesinde Charles Gravier de Vergennes”, **Mavi Atlas**, Cilt 10, Sayı 2, ss. 356-373.
- DURSUN, D. (1989)“Almaya II. Tarih” **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, ss. 510-520.
- EARLE E. M. (1972) **Bağdat Demiryolu Savaşı**, İstanbul, Milliyet Yayınları.
- ELDEM E. (1997) **135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler**, İstanbul, Osmanlı Bankası Yayınları.
- ERALP, T. N. (1993) **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ERDOĞAN, M. K. (2011) “Mülteci Bir Macar Prensi ve Terekesi Rakoczi Jozsef”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2011, Sayı 23 ss. 81-102.
- EŞİYOK, B. A. (2014) “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması”, Ankara, **Mülkiye Dergisi**, Cilt 34, Sayı 266, ss. 67-108.
- EVANS, L. (2003), **Türkiye’nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, İstanbul, Örgün Yayınevi.
- FAY S. B. (1918) The Kaiser's Secret Negotiations with the Tsar, 1904-1905, **The American Historical Review** , Oct., 1918, Vol. 24, No. 1, ss. 48-72.
- FLORIAN, P. (2009) **The Zollverein, or how to sequence a Customs Union**, New Haven, Yale University.
- FİDAN, M. (2017) “Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya Devleti Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defteri (1862)”, **Akademik Bakış Dergisi** ,Cilt 10, Sayı 10. ss. 265-298.
- GALBRAITH, J. S. (1989) “British Policy on Railways in Persia, 1870-1900”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 25, No. 4, pp. 480-505.
- GENCER, M. (2014) “The Congress Of Berlin (1878) In Context Of The Ottoman-German Relations”, **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 12, ss. 293-313.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1978) **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5nci Kısım (1793-1908)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi.
- GOLFF L. J. (2017) **Avrupa’nın Doğuşu**, İstanbul, Literatür Yayınları, John Arthur Ransome ve Charles Grant.

- GOLTZ C. V. D. (2012) **Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri “Golç Paşa’nın Hatıratı”**, Haz. Faruk Yılmaz, İstanbul, İz Yayıncılık.
- GÖK, İ., Fatih Gürcan, (2018)“İspanya Veraset Savaşları Döneminde Felemenk Diplomasisi ve Osmanlılar”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt 7, Sayı 20, ss. 363-381.
- GÖKMEN, A. (1999) Fransızca’nın Türkiye’de Dünü, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, ss. 1-7.
- GREENE, F., V. (2018) **93 Harbi Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, İstanbul, İz Yayıncılık.
- GÜRAN, T. (2014), **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası.
- HEATON, H. (1985) **Avrupa İktisat Tarihi II**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş), Teori Yayınları, Ankara.
- İNAN, U. (2022) “Osmanlı Devleti’nde Alman Protestan Misyonerler Tarafından Açılan Diyakonez Okulu (Talitha Kumı Kız Okulu)”, **Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 14, ss. 289-310.
- KANBEROĞLU, N. (2018) “Osmanlı Devleti’nin II. Meşrutiyet Dönemi Demiryolu Politikaları 1908-1914”, **Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, Cilt 3, ss. 158-187.
- KANSU, A. (2017) **1908 Devrimi**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KARABULUT, F. (2021) “Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) Sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nun İzlediği Politika” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 114, ss. 145-160.
- KARADAĞ, C. T. (2015) “Alman Federalizminin Tarihsel Süreçteki Gelişimi” **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt12, Sayı 2, ss. 121-136.
- KARAKAYALI, H. (1994) **Ekonomi Kuramı**, 3.bs., İzmir, Bilgehan Matbaası.
- KARAL E. Z. (1995) **Osmanlı Tarihi V**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARAL E. Z. (1995) **Osmanlı Tarihi VIII**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARAL E. Z. (2007) **Osmanlı Tarihi Cilt VI**. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARBİ, B. (2016) “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları Arasındaki İktisadi İlişkiler”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Anabilimdalı**, İstanbul.

- KAZGAN, H. (2005) **Galata Bankerleri Cilt 1**, Ankara, Orion Yayınevi.
- KOÇAK, Z. (2018) “Son Osmanlı- Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıştovi Antlaşması” **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 11, Sayı 22, ss. 261-289.
- KUMMER, M. V. (2011) **Deutsche Präsens am Bosphorus Boğaziçi’ndeki Almanya**, İstanbul, Mas Matbaacılık.
- KURAT, A. N. (1987) **Rusya Tarihi Başlangıcından 1917’ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KURTARAN, U. (2015) “Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Rexin’in Faaliyetleri (1755-1761)”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 47, ss. 115-131.
- LEKON C. (2021) “Gentlemanly Capitalism and the Baghdad Railway, 1888 –1914: ‘Cosmopolitanism’ vs. ‘Patriotism’”, **Journal of Universal History Studies (JUHIS)**, Cilt 4, Sayı 2, ss. 118-140.
- LANGER, W. L. (1925) “The European Powers and the French Occupation of Tunis, 1878–1881, I”, **The American Historical Review**, Vol. 31, No. 1, ss. 55-78.
- LEWIS, B. (2003) **Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, Çeviren Selen Y. Kolay, Ankara, Arkadaş Yayınları.
- LUDWIG E. (1926) **Wilhelm Der Zweite** Berlin, Ernst Rowohlt Verlag.
- MARRIOTT, J. A. R. (1917) **The Evolution of Prussia: The Making of an Empire**, Oxford, Oxford University Press.
- MARRIOTT, J.A. A. and ROBERTSON C. G. (1917), **The Evolution of Prussia**, Oxford at the Clarendon Press, Oxford University Press.
- MASSIE, R. K. (1995) **Dretnot İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Kitapları.
- MEMİŞ N. (2008) “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ekonomik Yapı Ve Dış Ticaret”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **T. C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı**, Erzurum.
- MORGENTHAU H. (2017) **Secrets of the Bosphorus**, Essex, Anchor Press Ltd.
- Official Documents (1912)“Agreement Between Germany and Russia Relating to Persia”, **The American Journal of International Law**, Vol. 6, No. 2, ss. 120-122.
- Official Documents (1908) “Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East: Signed at

Berlin, July 13, 1878” **The American Journal of International Law**, Vol. 2, No. 4, ss. 401-424.

ORTAYLI, İ. (1981), **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları NO: 479.

ÖZBİLGİN, E. (2012) **Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilişi Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi**, İstanbul, İz Yayıncılık.

ÖZEN, H. E., (2008) The German Involvement In Ottoman Economic Development: Banking, Railways and Other Investments, 1888-1914 / Osmanlı ekonomik gelişiminde Alman etkisi: Bankacılık, demiryolları ve diğer yatırımlar, 1888-1914 Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Tarih Ana Bilim Dalı**, 2008, İstanbul.

ÖZCAN A.(2001) “Karlofça Antlaşması”, **Türk Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, ss. 504-507.

ÖZDEMİR B. (2010) **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın no:2010/403.

PAMUK, Ş. (2018) **Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

POLAT, Ü. G. (2015) **Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I.Dünya Savaşı Yıllarında Mısır**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1.Baskı

REYHAN, C. (2015) “Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)”, **Belleten**, Cilt 69, Sayı 254, , ss. 217-254.

ROSCHE, W. (1878), **Principles of Political Economy**, New York: Henry Holt & Co.

SANDER, O. (2000) **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, Ankara, İmge Kitabevi.

SATILMIŞ, S. (2016) Osmanlı’da Bandırma Soma Demiryolu Hattının Kuruluşu, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 157-185.

SCHULZE H. (1992) German Unification in the Context of European History, **German Studies Review**, Vol. 15, German Identity (Winter, 1992), pp. 7-20 Published by: on behalf of the Johns Hopkins University Press German Studies Association, ss. 7-20.

SCHROEDER, P. (1975) Naval War College Review , **The "Balance Of Power" System In Europe, 1815-1871** “U.S. Naval War College Press”, Vol. 27, No. 5, pp. 18-31.

SERT, S. (2021) Asakir-İ Zaptiyeden Jandarmaya: Osmanlı Kamu Düzeninde Mahalli Asayiş Ve Emniyetin Korunmasında Güvenlik Kurumu, **Ankara Üniversitesi**

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 2021, Cilt 40, Sayı 70, ss. 407-447.

- SİMAVİ, L. (2006) **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, İstanbul, Pegasus Yayınları.
- STEINBERG, J. (2020), **Bismarck**, Çev. Hakan Abacı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- STONE, J. (2015) “Bismarck and the Great Game: Germany and Anglo-Russian Rivalry in Central Asia, 1871-1890”, **Central European History**, Vol 48, No 2, pp. 151-175.
- STUHLMANN, F. (1916) **Der Kampf um Arabien zwischen der Türkei und England**, Braunschweig.
- TABAKOĞLU A. (2018) **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- TEZEL, Y. (1982) **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara, Yurt Yayınları.
- TOPKAR, K. (2015) **Osmanlı Filistini’nde Alman Kolonileri (186-1917)**, İstanbul, Taş Mektep Yayın Atölyesi.
- TOPRAK, S. (2019) **19.yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikaları**, Ankara, Gece Akademi.
- TOTT, B. D.,(t.y.) **Türkler**, Çev. Mehmet R. Uzman, İstanbul, Tercüman Yayınları.
- TÜRK, F. (2012) **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- UĞUR, A. ve KARABULUT R. (2022) “Osmanlı Devletinde Dış Borçlar ve Tasnifi (1854-1914)”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, ss. 17-36.
- UYAR M. ve ERICKSON, E. J. (2009) **A Military History Of The Ottomans**, California, ABC-CLIO.
- UYAR, M. ve GÖK, H. (2003) “Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması (1640-1871)”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss. 1-28.
- UYAR, M. (2014) **Osmanlı Askeri Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- UYSAL, M. A. (2015) **Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (2011) **Osmanlı Tarihi IV. Cilt 2.Kısım**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

- UZUNÇARŞILI, İ. H. (2011), **Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Bölüm**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜNAL, T. (1955) **Türk Siyasi Tarihi 1700'den 1914'e Kadar**, Ankara, Karınca Matbaası.
- ÜNSAL, E. (2011) **İktisada Giriş**, Ankara, 3. Baskı, İmaj Yayıncılık.
- WINTERSTETTEN, K.V. (2011) **Berlin Bağdat**, Haz. Faruk Yılmaz, İstanbul, İz Yayıncılık.
- YILDIRIM, S. (2007), “Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925 - 1950)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 23 Sayı 67-68-69, ss. 305 – 338.
- YILDIRIM, Z. (2020) “XIX. Yüzyılda Dicle-Fırat Üzerinde Siyaset: Osmanlı-İngiltere Nüfuz Mücadelesi”, **BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 20, Sayı 4, ss. 905-930.
- YILMAZ, F. (2011) **Osmanlı'nın Borç Batağı Duyun-ı Umumiyye**, İstanbul, İz Yayıncılık.
- YÜCEL, M. S., TAŞAR, M. M. (2016) “Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti”, **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches**, No:1, ss. 293-342.
- YÜCEL Y. ve SEVİM A. (1990) **Türkiye Tarihi IV. Osmanlı Dönemi (1730-1839)**, Sabah Yayınları.
- ZEYREK, S. (2012) Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri, Yayınlanmış Doktora Tezi, **T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, İstanbul.

3-) İnternet Kaynakları

- Alman Dışişleri Bakanlığı, İmparatorluk Dönemi - II. Wilhelm Zamanı “Çevrimiçi”
<https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/vertretungen/generalkonsulat-istanbul/04-kaiserzeit/1521140> Erişim tarihi 23/01/2023.
- Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, “Çevrimiçi”
<https://askerimuze.msb.gov.tr/hakkinda.html> Erişim tarihi 10/10/2022.
- Britannica, Helmuth von Moltke, “Çevrimiçi”
<https://www.britannica.com/biography/Helmuth-von-Moltke/Chief-of-the-general-staff> Erişim tarihi 08/11/2022.

Collins Dictionary, Burgrave, “Çevrimiçi”
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/burgrave> Erişim tarihi
08/03/2023.

Deutsche Bank AG Historical Institute of Deutsche Bank. Deutsche Bank 1870 - 1944
(in German) “Çevrimiçi” https://www.bankgeschichte.de/facts-figures/annual-reports/1870-1944?language_id=1 Erişim tarihi 02/02/2023.

Deutsches Historisches Museum, Kaiserproklamation im Spiegelsaal von Versailles
1871, “Çevrimiçi” <https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/gr102540> Erişim
tarihi 08/05/2022

Encyclopedia, Oman, Sir Charles William Chadwick, “Çevrimiçi”
<https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/oman-sir-charles-william-chadwick> Erişim tarihi 10/10/2022.

Internet Archive, Handgonnes and Matchlocks A preliminary essay in the history of
firearms to 1500, “Çevrimiçi”
<https://web.archive.org/web/20150119155125/http://homepages.ihug.com.au/~disputer/handgonnes.htm> Erişim tarihi 10/10/2022.

Jewish Virtual Library, Reuter, Paul Julius, Freiherr von “Çevrimiçi”
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/reuter-paul-julius-freiherr-von> Erişim
tarihi 29/09/2022.

Krupp Topu,”Çevrimiçi” <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91184---0004.jpg> Erişim tarihi 03/03/2023.

Lugatım, Dekovil, “Çevrimiçi” <http://www.lugatim.com/s/dekovil> Erişim tarihi
15/03/2023.

Newcastle University, Meet a Pikeman, “Çevrimiçi”
<https://britishcivilwars.ncl.ac.uk/weapons-warfare/meet-the-civil-war-soldiers/pikeman/> Erişim tarihi 10/10/2022.

Richard von Kuhlmann “Çevrimiçi” <http://prussianmachine.com/pol/kuhlmann.htm>
Erişim Tarihi: 15/02/2023.

Salt Araştırma, Mareşal Moltke “Çevrimiçi”
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/33606> Erişim tarihi
11.10.2022.

Treaty of Commerce, “Çevrimiçi” <http://www.urunlu.com/111-1838-treaty-of-commerce> Erişim tarihi 08/11/2022.

Türk İslam Ansiklopedisi, ELVİYE-i SELÂSE “Çevrimiçi”
<https://islamansiklopedisi.org.tr/elviye-i-selase> Erişim tarihi 02/01/2023

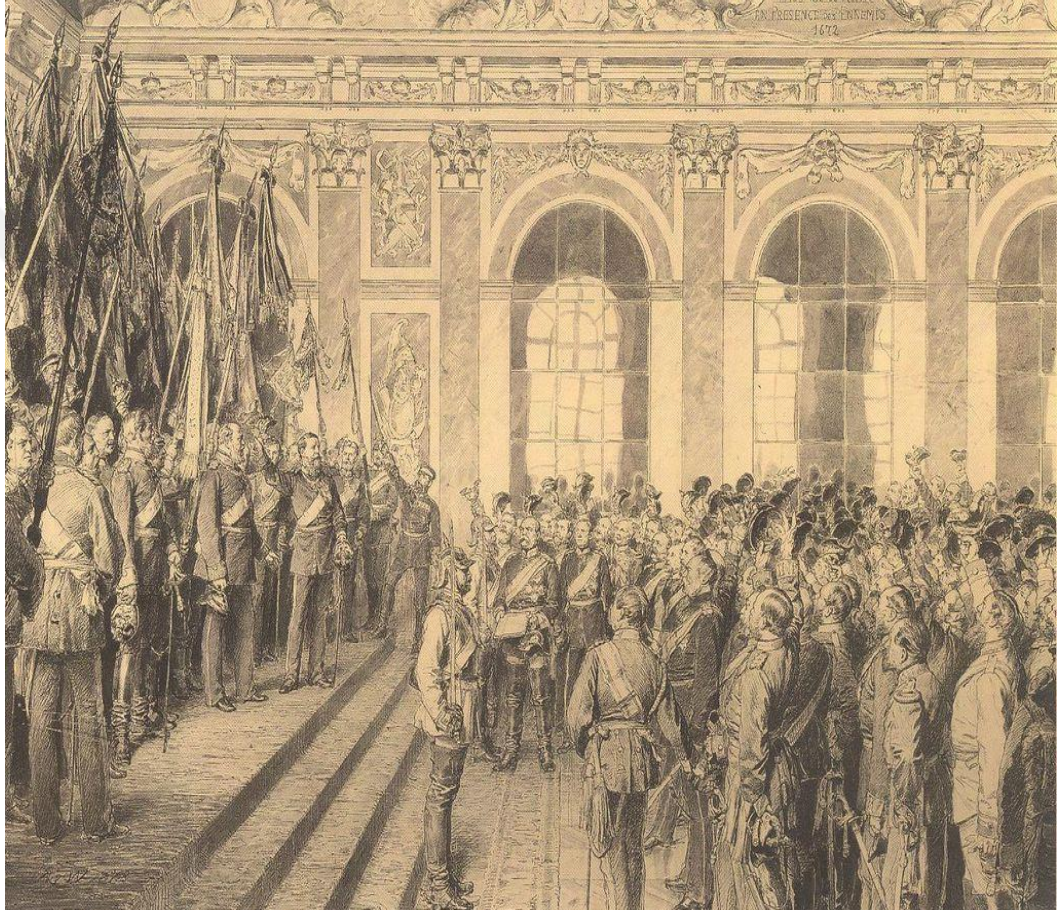
Wochenanzeiger Medien GmbH, Alte StraÙe, neuer Name, 17.05.2016, “Çevrimiçi”
<https://www.wochenanzeiger-muenchen.de/laim/alte-strasse-neuer-name,80921.html> Erişim tarihi 09/10/2022.

World History at KMLA, The Principality of Brandenburg 1415-1517, “Çevrimiçi”
<https://www.zum.de/whkmla/region/germany/bra14151517.html> Erişim tarihi 08/03/2023.

EKLER

EK 1: Alman İmparatorluğunun İlanı (Bismarck, resmin ortasında elindeki bildiriye okuyarak imparatorluğu ilan etmektedir. Merdivenin başında I.Wilhelm ve etrafta Alman Prensler yer almaktadır.)

Kaynak: Deutsches Historisches Museum Envanter No: 1988/532, “Çevrimiçi”
<https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/gr102540>, Erişim tarihi 08/05/2022.

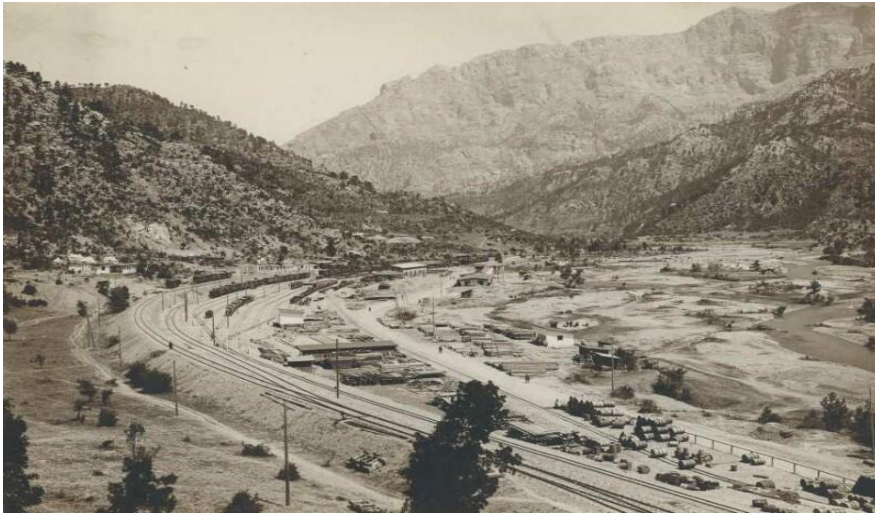
EK 2: Mareşal Moltke

Helmuth Karl Bernhard von Moltke, “Çevrimiçi” Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/33606> Erişim tarihi 11.10.2022.

EK 3: Philipp Holzmann şirketinin arşivinden Bağdat Demiryoluna ait bazı görseller:

Bağdat Demiryolu inşaatı, Adana, 1911

Kaynak: Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_12 (Altsignatur) U5/03/1439 (Vorlagen-Nummer)

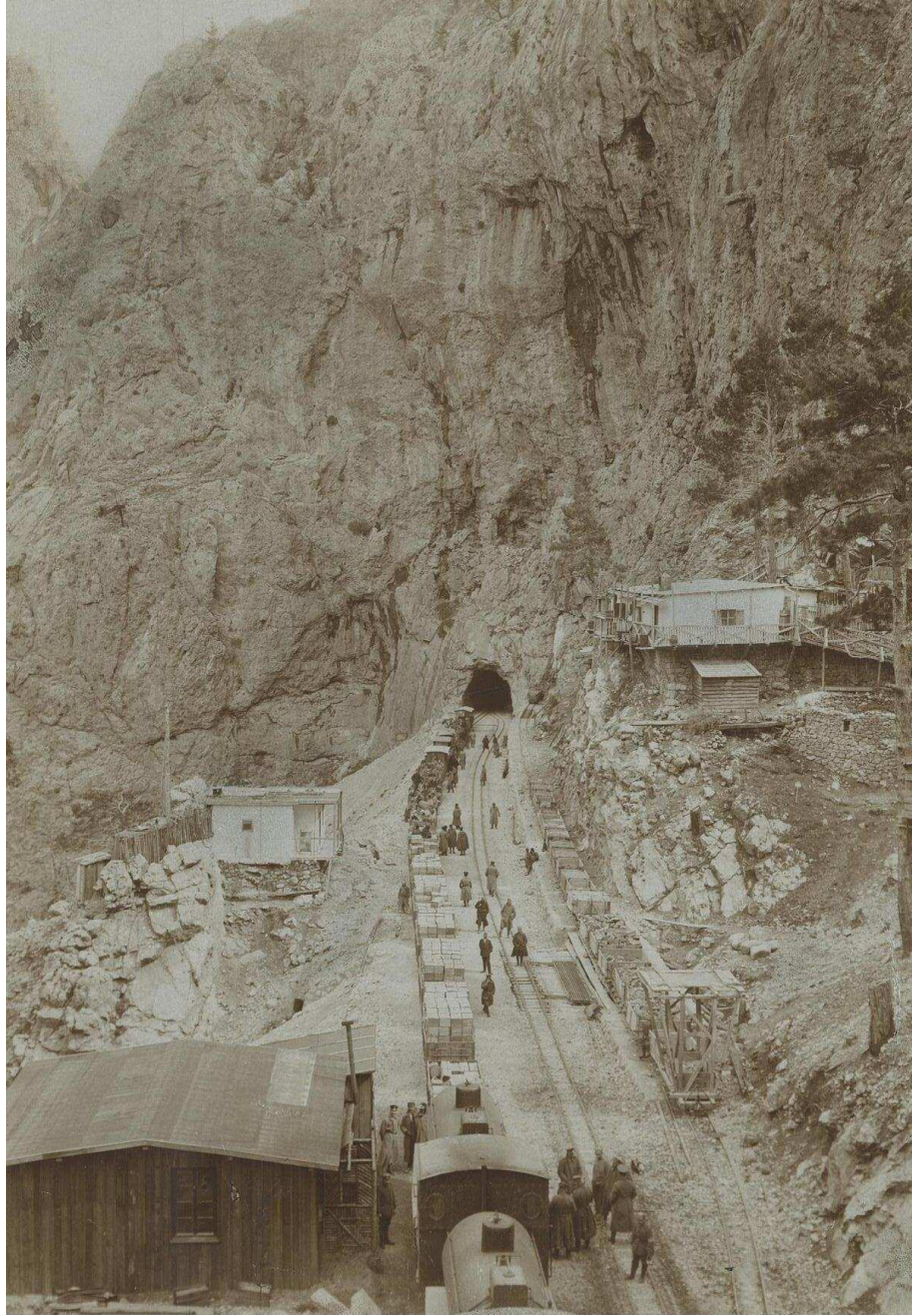

Kaynak: Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V, 23_41 (Altsignatur)
U5/03/1468 (Vorlagen-Nummer)

Bağdat Hattındaki Dağlık Alanlar, 1911

Kaynak: Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_34 (Altsignatur) U5/03/1461 (Vorlagen-Nummer)

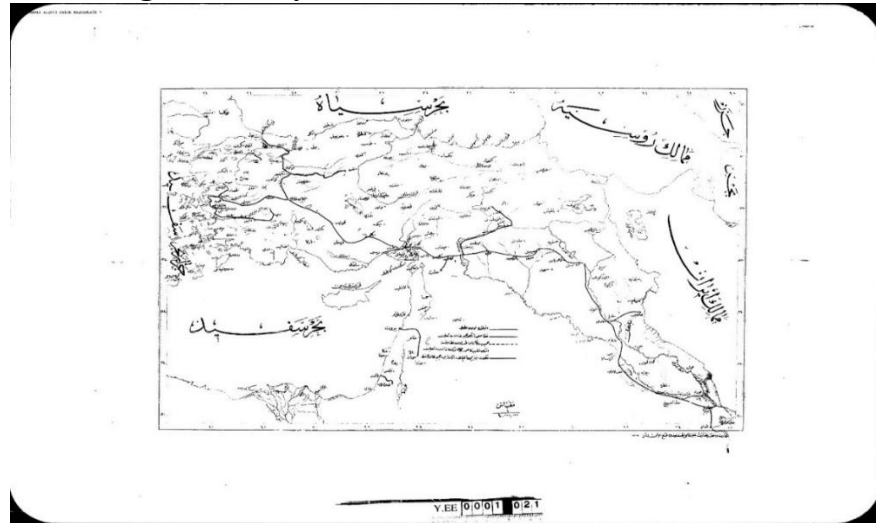
Kaynak: Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_4 (Altsignatur) U5/03/1431
(Vorlagen-Nummer)

Bağdat Hattı üzerinde bir Adana köyü, Belemelik, 1916. (Günümüzde Adana'ya bağlı Belemelik köyünde demiryolu inşaatında hayatını kaybetmiş Almanlar için mezarlık bulunmaktadır).

Kaynak: Berlin-Brandenburgisches Wirtschaftsarchiv e.V., 23_11 (Altsignatur) U5/03/1438 (Vorlagen-Nummer).

EK 4: Bağdat Demiryolu Haritası, 1909

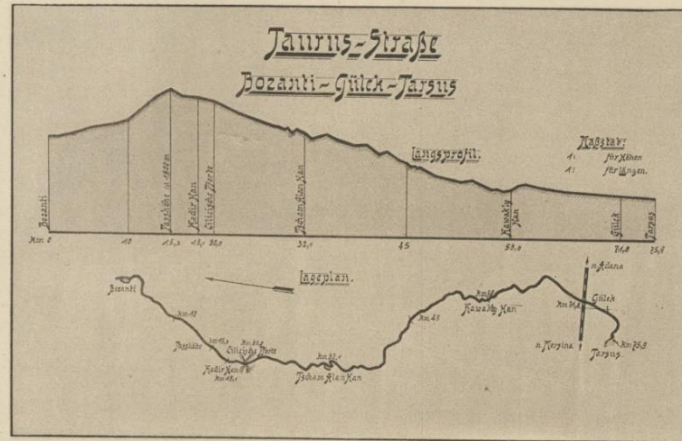
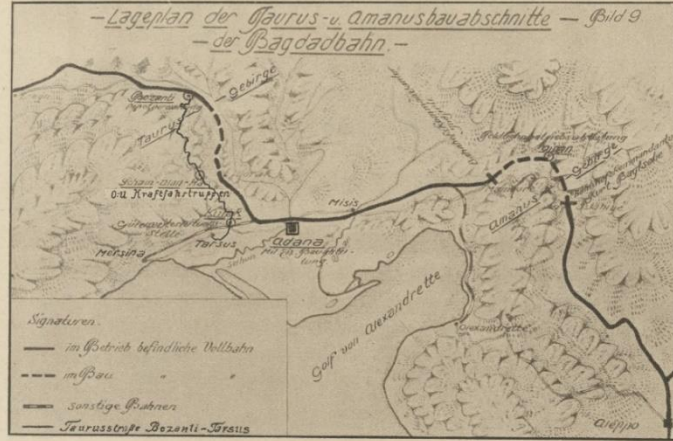

Kaynak: BOA. Y..EE.. / 1 – 21.

Ek 5: İstanbul Harbiye Müzesi önündeki Top (Fotoğraf, tarafımdan 14 Temmuz 2022 tarihinde çekilmiştir. (1889 yapımı, Krupp marka top, 170 ton ağırlığındadır. Çanakkale savunması için Alman Krupp firmasına sekiz tane sipariş verilmiştir. Topun mermisi, 276 kg'dır. Vinçle taşınmaktadır.) Kaynak:"Çevrimiçi"
<https://askerimuze.msb.gov.tr/hakkinda.html> Erişim tarihi 10.10.2022.

Ek 6: 1916, Bağdat Demiryolunun Tarsus-Pozantı bölümünü gösteren harita
(Kaynak:BArch, PH_20_142_0007

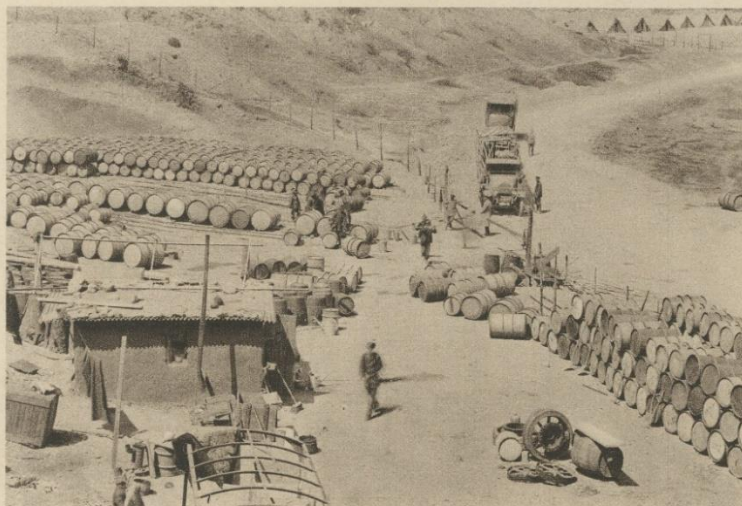

EK 7: Pozantı-Güleç Demiryolu İnşa Bölgeleri (BArch, PH_20_142_0014)

Mit der Kraftfahrtruppe von Bozanti nach Gülek-Tarsus.

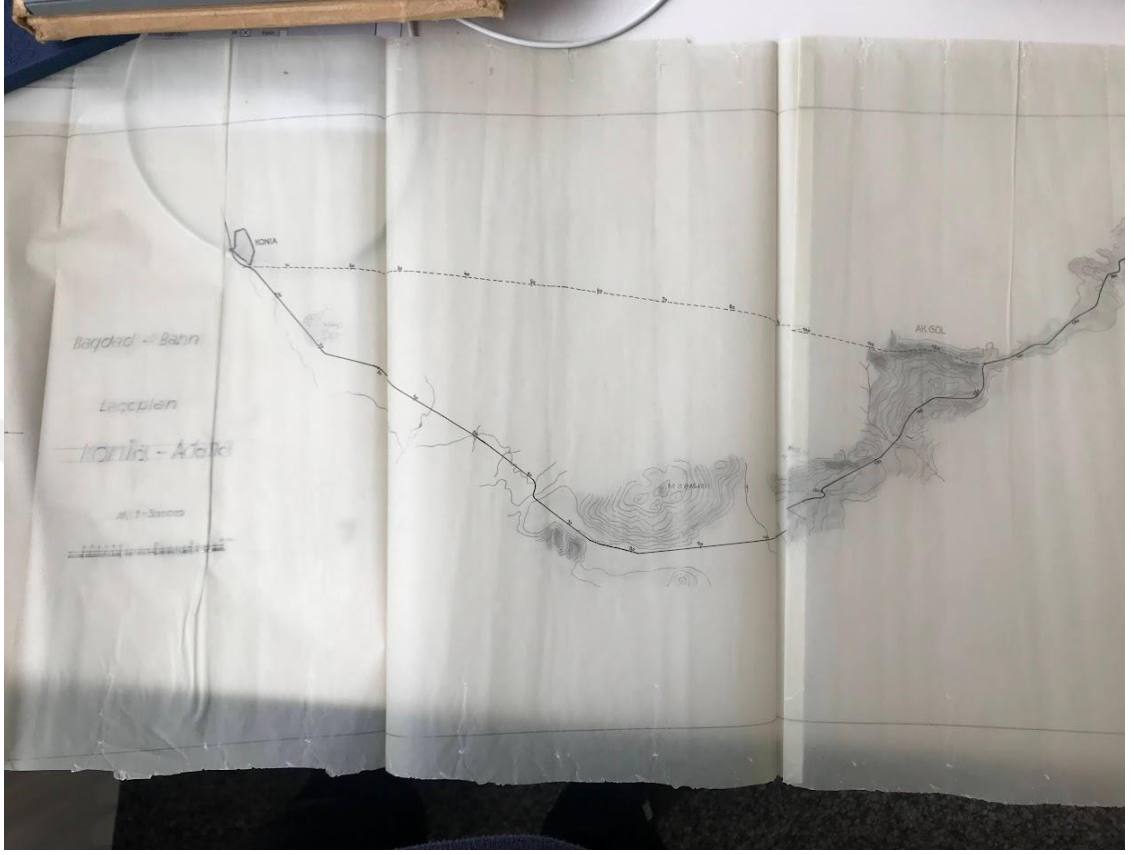

Bozanti. Endpunkt der Anatolischen Bahn.

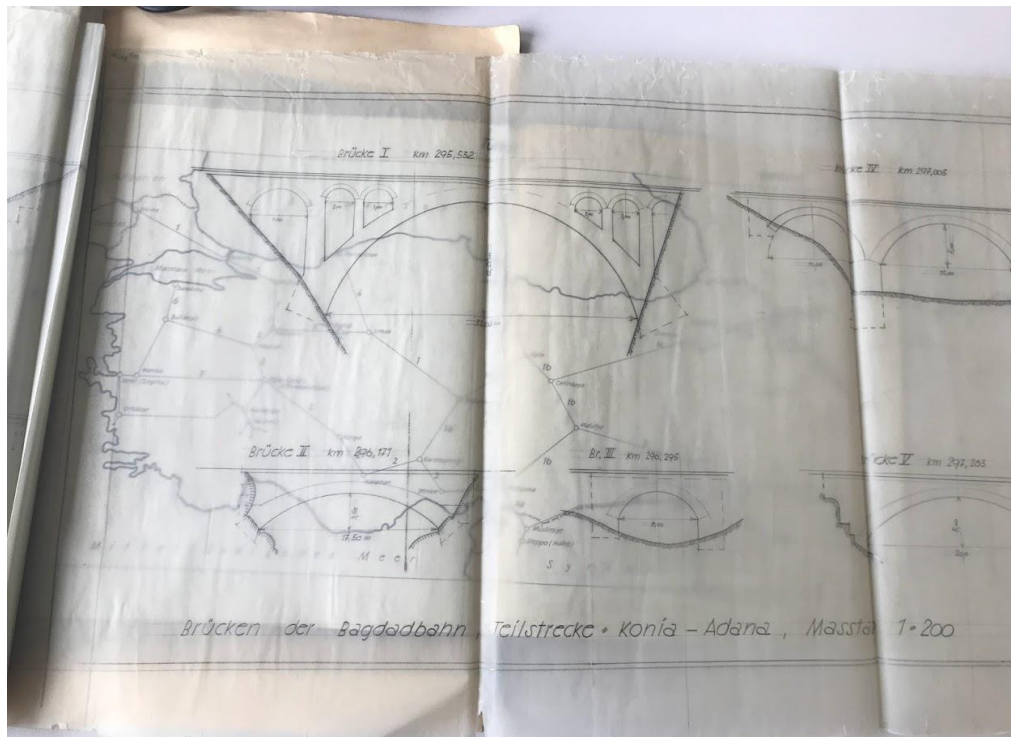
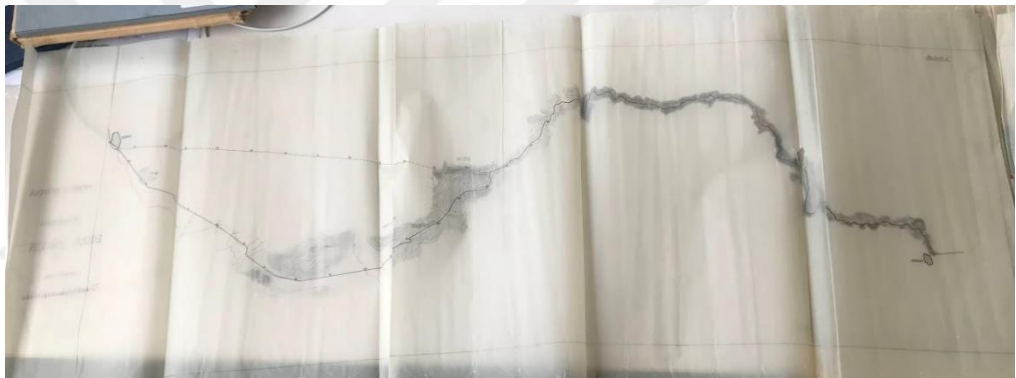
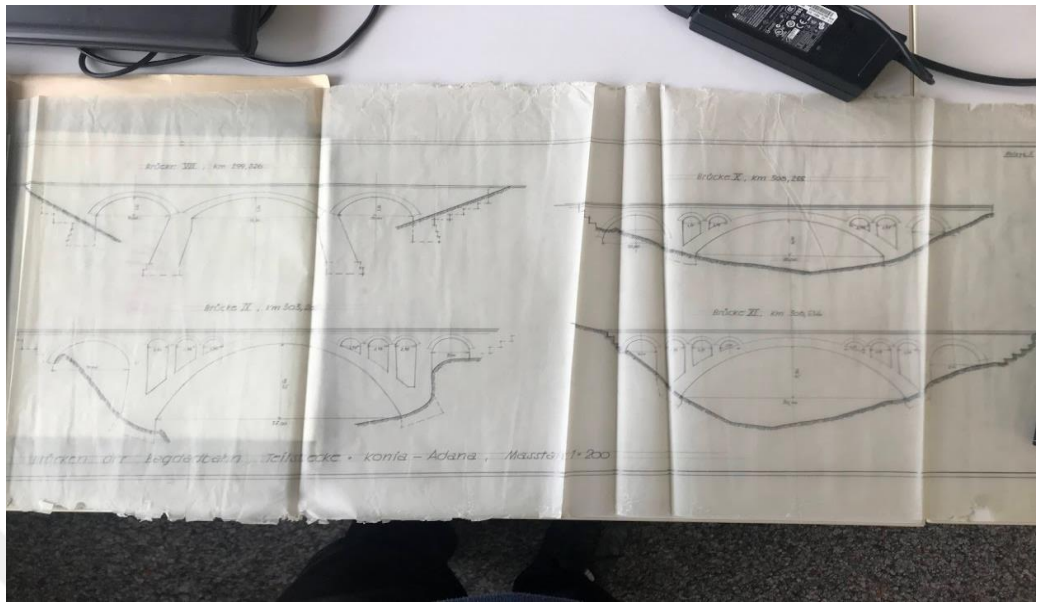

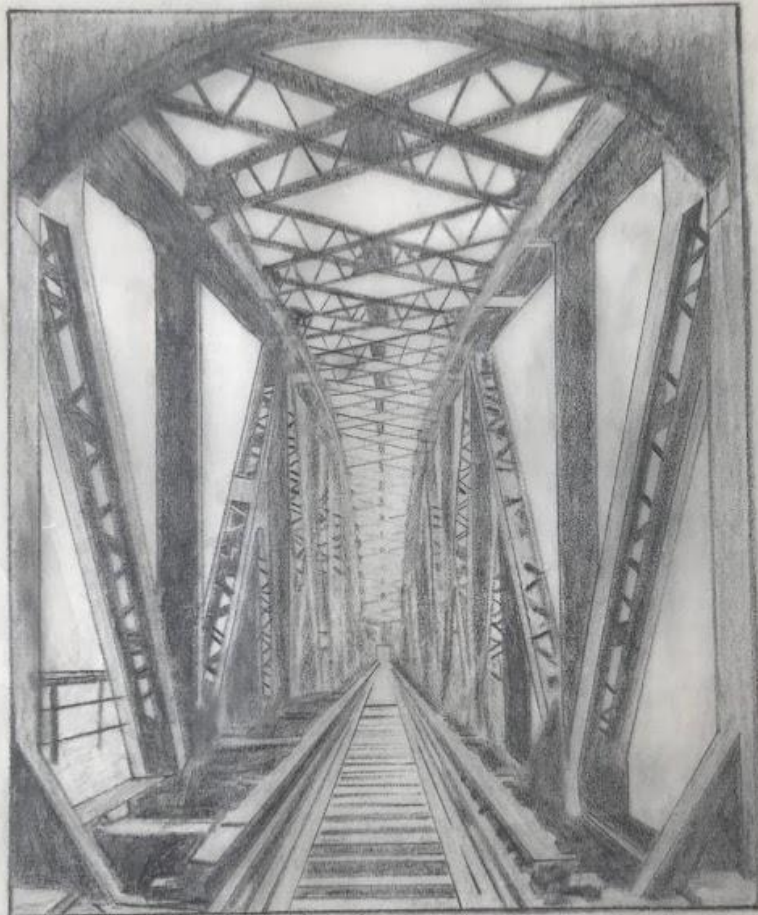
Lagerhalle Bozanti.

EK 8: Bağdat Demiryolu'nun Adana Bölümüne Dair Çizimler

Kaynak: BA, RH 66/1999

*Brücke über den Seihun Fluss bei Adana
Süd - Türkei*

EK 9: Bağdat Demiryolu Hattı Üzerindeki Bir Karakolun Bekçileri

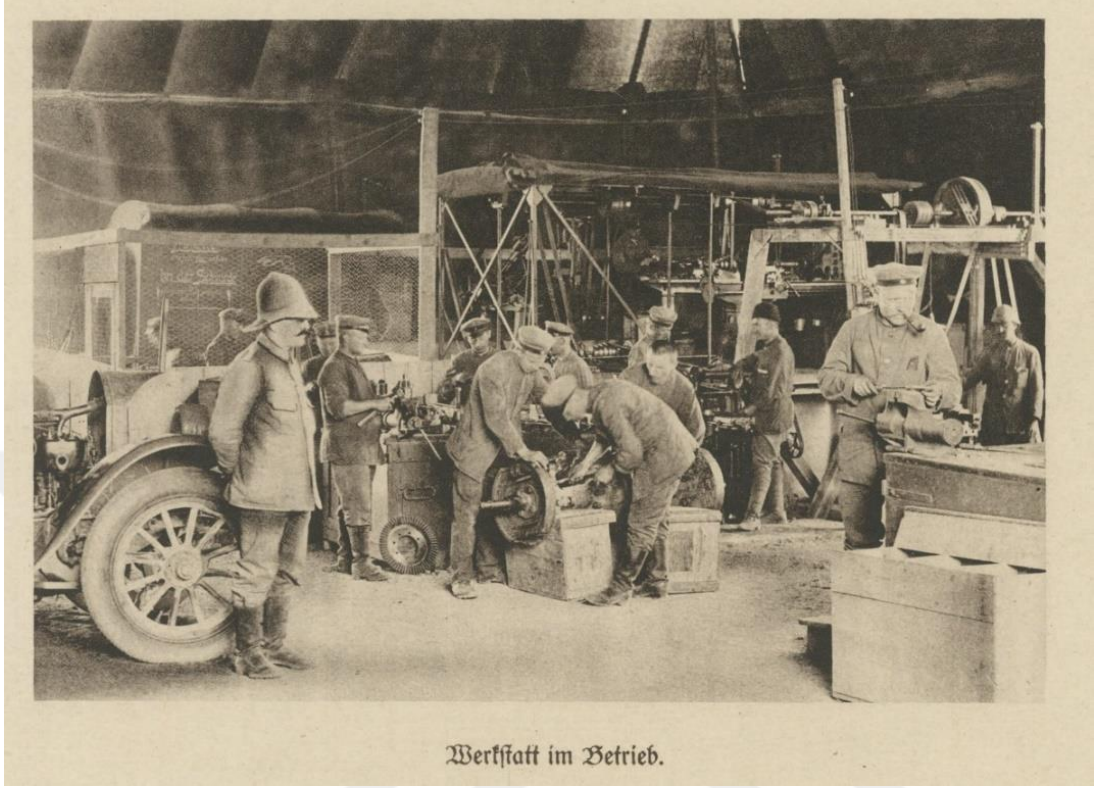
Kaynak: BA, PH 20/142, s. 11

EK 10: Amanos Coğrafyası

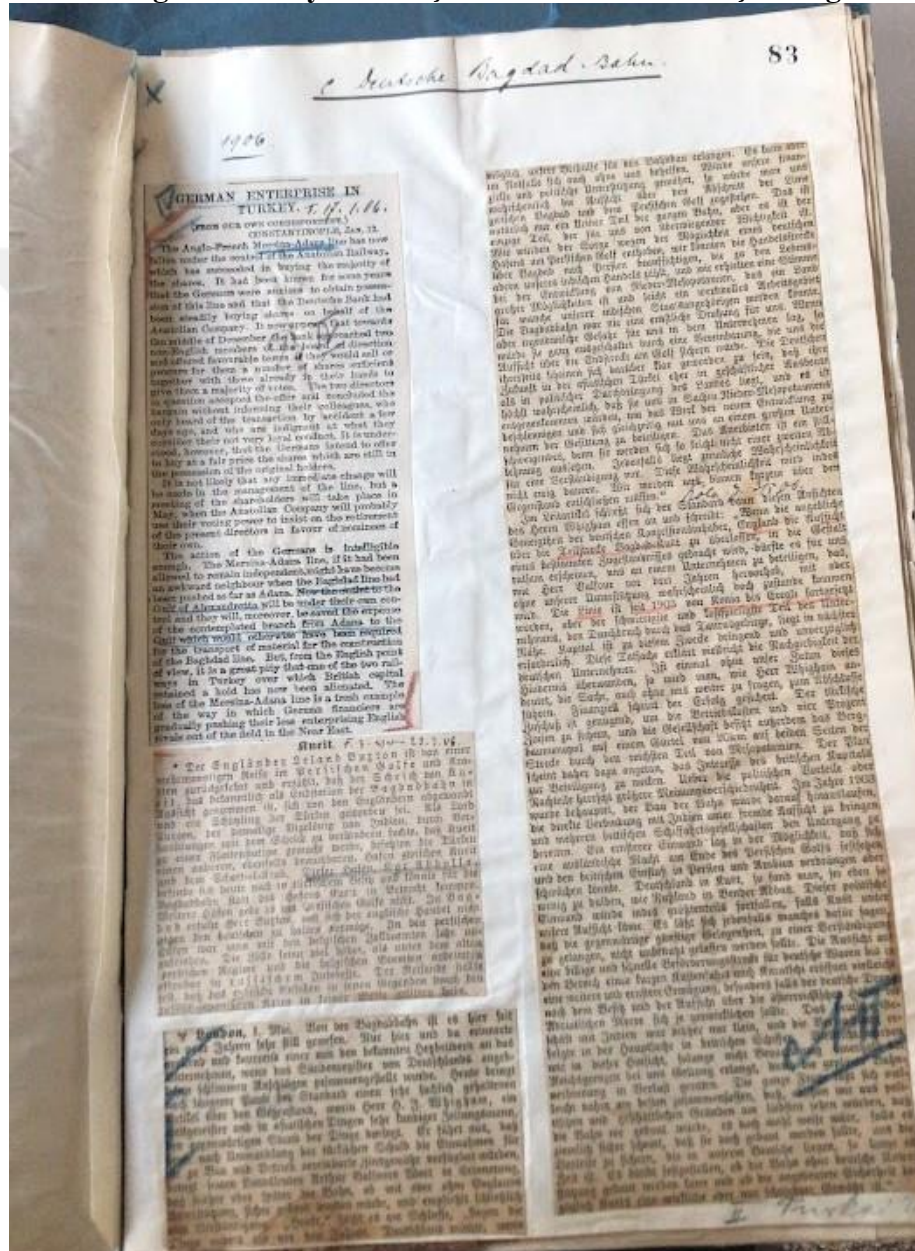
BA, PH 20/142, s. 44.

EK 11: Araba Atölyesinde Çalışan Türk-Alman işçiler

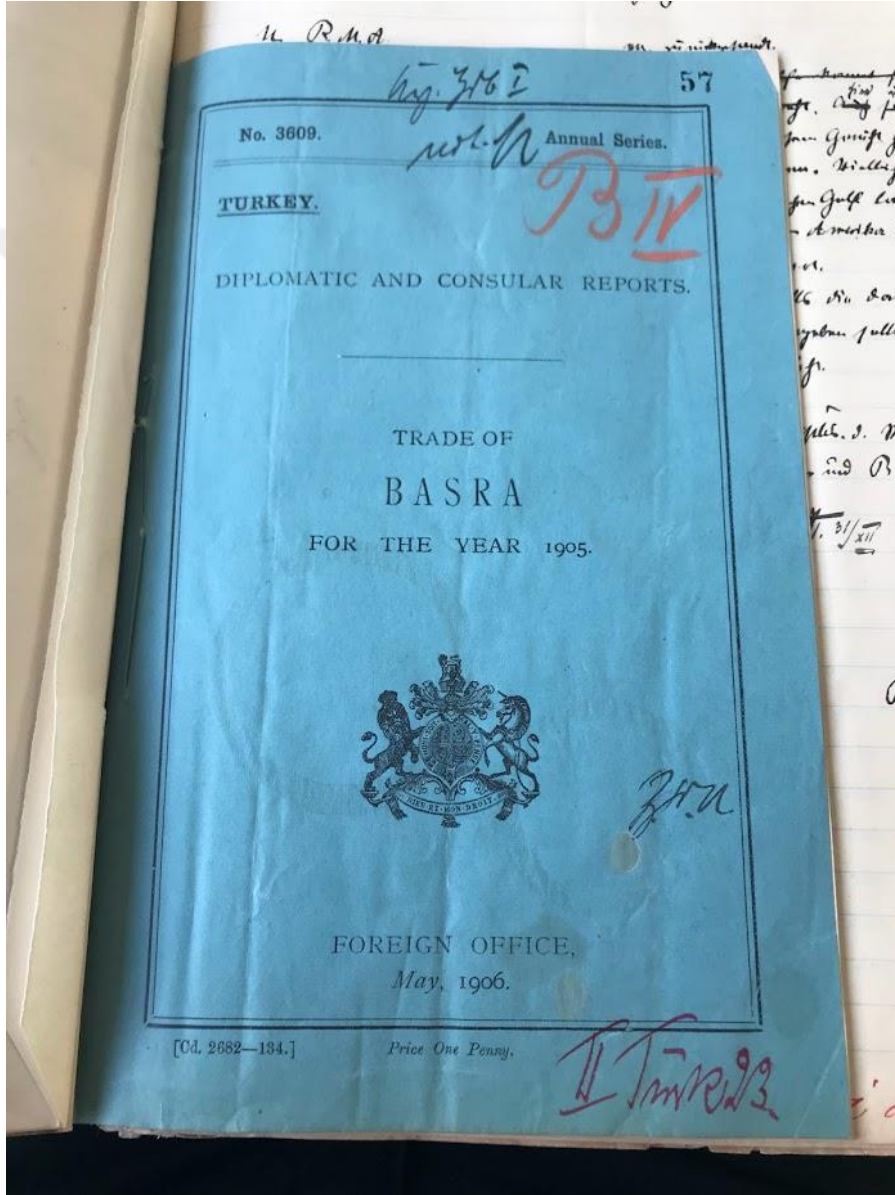
BA, PH 20/142, s. 36.

EK 12: Bağdat Demiryolu Gelişimini Aktaran Bir Arşiv Belgesi

:BA, RM 5, 5869, s. 83

EK 13: İngiltere'nin Basra'ya Dair Ticaret Raporu

BA, RM 5, 2308, s. 57.

